

**СТРАТЕГИЈА
РАЗВОЈА ПОЉОПРИВРЕДЕ
РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
ДО 2015. ГОДИНЕ**

С А Д Р Ж А Ј

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

I СТРАТЕШКИ ЦИЉЕВИ РАЗВОЈА ПОЉОПРИВРЕДЕ

1. Уставни основ за доношење стратегије
2. Стратешки циљеви развоја пољопривреде

II АГРАРНИ РЕСУРСИ И РЕЛАТИВНА ПОЗИЦИЈА ПОЉОПРИВРЕДЕ У СОЦИО-ЕКОНОМСКОЈ СТРУКТУРИ

1. Релативна позиција агара у социо-економској структури
2. Аграрни ресурси и агроколошки потенцијали

III ПРАВЦИ РАЗВОЈА И СТРУКТУРНЕ ПРОМЈЕНЕ

1. Биљна производња
2. Сточарска производња
3. Прерада пољопривредних сировина
4. Љековито и ароматично биље
5. Аграрни инпути
6. Заштита биља
7. Еколошка, органска производња и сертификација
8. Пољопривредна газдинства

IV ДУГОРОЧНА АГРАРНА ПОЛИТИКА

1. Циљеви и принципи аграрне политике
2. Основе система развоја тржишта пољопривредних производа
3. Политика цијена и подршке пољопривреди
4. Систем аграрних робних резерви
5. Спољнотрговинска политика у пољопривреди
6. Политика и извори финансирања
7. Развој руралних подручја

V ИНСТИТУЦИЈЕ ЗАДУЖЕНЕ ЗА АГРАРНИ РАЗВОЈ

- 1. Министарство пољопривреде, шумарство и водопривреде**
- 2. Ветеринарска и фитосанитарна контрола**
- 3. Образовање и научно-истраживачки рад**
- 4. Пољопривредна савјетодавна служба**
- 5. Пољопривредно задругарство**

VI СУБВЕНЦИЈЕ И МАТЕРИЈАЛНО - ФИНАНСИЈСКИ ПОДСТИЦАЈИ

Модел субвенционирања пољопривреде РС

- **Дефинисање модела субвенционирања домаће производње**
  - 1. Подршка производњи и доходу**
  - 2. Подршка дугорочним улагањима**
  - 3. Подршка руралном развоју и некомерцијалним газдинствима**

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Производња квалитетне хране је примарни фондус, животним, еколошким, производним, здравственим, социјалним и економским вриједностима сваке административно-територијалне цјелине, па и Р. Српске као и БиХ у цјелини гледано. Ово тим прије што Р. Српска обухвата највећи дио аграрних ресурса БиХ. Према томе у било којим глобалним пројекцијама потреба у храни, неопходно је полазити од потреба БиХ у цјелини. Ради тога БиХ као државна цјелина мора имати јединствено тржиште хране, са јединственим мјерама заштите домаће производње и другим елементима аграрне политике, које ће бити од суштинског значаја за снажнији развој аграрног сектора Р. Српске чији су ресурси респектабилни.

За израду Стратегије, кориштена је обимна грађа домаћих и страних аутора. Прије свега полазило се од докумената, Развојна Стратегија БиХ 2003-2007, Средњорочни стратешки програм развоја пољопривреде Р. Српске (1999-2006) -АСП-РС ПРОГРАМ, бројних информација и анализа које су рађене за потребе Владе и Министарства Р. Српске и органа БиХ, затим анализа, елабората, стручних и научних пројеката пољопривредних Факултета, Института и Завода. Поред тога у значајној мјери је кориштена бројна фактографија Међународних мисија које дјелују на простору БиХ, као и искустава земаља Централне и Источне Европе које су се припремале или припремају за улазак у ЕУ, докумената ЕУ и др. Поред тога кориштена је и сљедећа литература: Европска унија – Увод, Прокопијевић М. , Београд, 2005 г., Европа од А до Ш, Приручник за европску интеграцију, БПБ: Савезна централа за политичка образовања, Фондација – Конрад Аденауер, Београд, 2003г., Пољопривреда у међународним интеграцијама, Богданов Н., Београд, 2004 г., Извјештаји Републичког Завода за статистику и друго.

Израда и садржај Стратегије заснива се на уважавању сљедећих циљева: обезбјеђењу трајне прехранбене сигурности, повећању конкурентности, тржишности и извоза пољопривредних и прехранбених производа; изградњи и развоју институција и механизма тржишног привређивања у сектору агробизниса; економској заштити тржишно оријентисаних произвођача; интегралном руралном и уравнотеженом регионалном развоју; имплементацији међународних стандарда квалитета респектујући принцип одрживог развоја; бржем и свестранијем укључивању у регионалне, европске процесе и међународне организације и друго.

Полазећи од наведених принципа Стручни тим је при елаборирању овог документа, посебно имао у виду примарно стратешко опредјељење Р. Српске за производњу хране; уређење институционалних и законодавно-правних оквира за сектор пољопривреде; садашња ограничења и пројекција праваца развоја производње хране; потреби организационог, пословног, технолошког и тржишног повезивања произвођача хране; образовања и научно-истраживачког рада те дијагностици у производњи хране; мјерама аграрне политике, кроз развој тржишта, финансирање, робне резерве, систем цијена, субвенција и заштите домаће производње, подстицање инвестиционих програма и извоза, регресима и другим подстицајима произвођача хране и друго.

Стратегија је конципирана као скуп базичних принципа и представља документ који утврђује циљеве и пројекцију дугорочног развоја пољопривреде Р. Српске, без улажења у оперативне технолошко-техничке аспекте, и планирање онога што морају сами произвођачи. Наиме, ријеч је о утврђивању политика које треба да произведу мјере

којима се ствара једнак амбијент за све субјекте привређивања у сектору пољопривреде.

I СТРАТЕШКИ ЦИЉЕВИ РАЗВОЈА ПОЉОПРИВРЕДЕ

1. Уставни основ за доношење Стратегије

Република Српска има све државне функције и надлежности осим оних које су Уставом БиХ експлицитно дате у надлежност институција БиХ. Поглавље III Устава бави се економским и социјалним правилима. Власништво над пољопривредним земљиштем се гарантује док се власништво на шумама и шумском земљишту одређује законом. Заштита, кориштење, побољшање и управљање имовином од општег интереса се регулишу законом (чл. 59). На основу чл. 64 Република Српска, између осталог, штитити и охрабрује рационално коришћење природних ресурса и задругарство. У оквиру својих надлежности, Република Српска, (између осталог) обезбјеђује и уређује: имовинске и облигационе односе и штитити све облике имовине; тржиште и планирање; основне циљеве и правце развоја пољопривреде и села; заштиту околиша.

Уставни основ за израду Стратегије развоја пољопривреде Републике Српске садржан је у Амандману XXXII, став 1 тачка 8, на Устав РС (Службени гласник број 28/94), према којем РС уређује и обезбјеђује основне циљеве и правце развоја пољопривреде и села.

По својој суштини, савремено поимање производње хране, подразумијева наглашену фазност било да се ради о храни фитогеног или анималног поријекла. У томе треба наглашено разликовати производњу сировина (које условно, неке, могу бити и храна) и читав низ техничко технолошких поступака, док храна не добије коначну нутритивну, конфекцијску и маркетиншку форму. Зато производњу хране треба фазно посматрати, од оранице, преко бројних других фаза до коначне финализације у нутритивном и маркетиншком смислу ријечи. У томе, сви учесници у појединим фазама производње, требају да директно или индиректно валоризују свој рад, кроз вриједност крајњег, финалног производа. Примарни законски основ за производњу хране, треба да представља материја ове “Стратегије”. Међутим, нужно је усагласити законску регулативу и европске стандарде, као и стандарде о квалитети хране.

Када су пак у питању бројни проблеми технике, технологије, организације и финансирања производње, тада ентитет Р. Српска има своју разумљиву посебност. Истина, БиХ у цјелини, треба да подржава све пројекте за производњу хране, који су профитабилни и чине домаће тржиште мање зависним од увоза различитих врста хране. Институционално правни оквир производње хране и уопште спектра законодавно-правног уређења аграрног комплекса Републике Српске, обрађен је и приказан у прилогу Студије. Поред наведеног, логично треба рачунати на читав низ подзаконских аката, који ће допунити основну законску регулативу. Свакако, многи од ових закона већ постоје, но потребна је њихова иновација и усаглашавања са аналогном законском регулативом ЕУ-е.

2. Стратешки циљеви развоја пољопривреде

Сагледавајући досадашње развојне тенденције, актуелно стање и процјене могућности развоја пољопривреде и прехранбене индустрије у РС и БиХ, садржаних у аналитичко-документационој грађи, а

полазећи од потребе и значаја убрзанијег развоја пољопривреде и обезбијеђења прехранбене сигурности за економску и социјалну стабилност и укупни развој РС у складу са одређењима дугорочне Стратегије развоја пољопривреде РС,

уважавајући и прихватајући процес глобализације и либерализације друштвено-економских токова у свијету, уз задржавање релативно високог нивоа субвенција и интервенција на аграрном тржишту, документима Свјетске трговинске организације,

цијенећи снажну интегративну улогу пољопривреде у процесу јачања регионалне сарадње и повезивања земаља у Европи на основама стандарда ЕУ,

афирмишући потребу рационалног коришћења ресурса, људских, тржишних, агроеколошких, те развој савременог концепта аграрног и интегралног руралног развоја,

уважавајући агробилошке, производно-организационе и тржишне специфичности агроиндустријске производње и потребу њеног економског јачања и реструктуирања у циљу развоја агробизниса, профитабилне и извозно оријентисане дјелатности, могу се

УТВРДИТИ :

Дугорочни циљеви аграрног развоја Републике Српске

Прво, повећање обима и прилагођавање структуре агроиндустријске производње која трајно обезбијеђује прехранбену сигурност (самодовољност, стратешке и оперативне резерве, континуирани раст извоза).

Друго, оптимално коришћење аграрних ресурса (земљишта, вода, шума, генетских потенцијала и др.), повећање продуктивности и конкурентности уз пораст техничко-технолошког нивоа, заштиту животне средине – одрживи развој.

Треће, уравнотежен интегрални развој, аграрни, рурални и регионални, јачање производности и економске заштите тржишно оријентисаних произвођача, заустављање депопулације и економско-социјална ревитализација сеоских, посебно брдско-планинских подручја.

Четврто, стабилно тржиште пољопривредно–прехранбених производа, понуда хране која ће по обиму, структури, цијенама и квалитету бити усклађена са нутритивним потребама и нивоом куповне снаге потрошача, са тенденцијом смањења учешћа трошкова исхране у структури породичних буџета.

Пето, повећање извоза и остваривање вишег нивоа покривености у спољнотрговинској размјени пољопривредно-прехранбених производа, а на бази продуктивности, квалитета, хармонизоване регулативе са (ЕУ и СТО) и еквивалентног нивоа интерних подстицаја и екстерне заштите произвођача.

Шесто, институционално, материјално, кадровско, техничко-технолошко оспособљавање пољопривреде за укључивање РС и БиХ у регионалне, Европске и свијетске интеграционе процесе.

II АГРАРНИ РЕСУРСИ И РЕЛАТИВНА ПОЗИЦИЈА АГРАРА У СОЦИО-ЕКОНОМСКОЈ СТРУКТУРИ

1. Релативна позиција пољопривреде у социо-економској структури

Данашње промјене у позицији аграра у укупној социо-економској структури Републике Српске, као и БиХ, са извјесним позитивним трендовима, али са наслеђем из скорије прошлости, карактеришу сљедећи параметри:

- Брзо смањење учешћа пољопривредног становништва (1950. године 76%, 1990. године 17,0%) и повећање градског у укупном становништву, затим деаграризација и депопулација сеоских, брдско-планинских и неких приградских подручја, те поновно враћање једног дијела становништва у сектор пољопривреде као јединог извора прихода, (извор: један број међународних мисија), – учешће сеоског у укупном становништву 2003. године износи 39 – 56%);
- Релативно високо учешће активног пољопривредног становништва у укупно активном становништву, што је и разумљиво ако се има у виду оштар транзициони период који још увијек траје. Од око 458.000 домаћинстава (на газдинства отпада око 221.000), 68% су домицилна, а 32% избјегла и расељена домаћинства;
- Формално измијењена власничка структура, али не и суштински, јер већи дио капацитета из сектора пољопривреде који се односи на државна и друштвена (имања) предузећа, споро је улазио у процес власничке трансформације, а и када је улазио, сам поступак је дуго трајао и траје, а при томе капацитети се не користе и изложени су пропадању;
- Неповољна посједовна структура, што је посебно карактеристично за сељачка газдинства и супротно кретањима у свијету, (просјечна величина газдинства у РС износи око 3,5 ха, садржаних у 7-9 одвојених парцела) са тенденцијом даљњег уситњавања посједа и свим негативним посљедицама које произилазе из тога;
- Просјечна старост и непрофесионалност произвођача се не смањује, знатан дио газдинстава нема активних чланова на свом посједу и та тенденција се наставља, (до 19 година старости 28%, од 20 – 40 година 26%, од 40 – 60 година 24% и преко 60 година 22%);
- Високо учешће аграрног сектора у формирању друштвеног производа (око 14%) без шумарства и водопривреде, иако је аграрни комплекс на ниском степену развијености;
- Годишње јавне субвенције и подршке у еврима по хектару у БиХ износе 16 , РС 26 , а у Словенији 300 (прије уласка у ЕУ);

- Јавна потрошња *per capita* (у еврима) у 2003 години у БиХ износи 9 (нешто више у РС), 115 у Словенији, 208 у Аустрији и 43 у Латвији;
- Број фармера по савјетодавцу (Пољопривредна стручна служба) у БиХ износи 18.400, Аустрији 550, Словенији 189, док број фармера по инспектору у БиХ износи 8200, Аустрији 138 и Словенији 458;
- Дезинвестирање у пољопривреди, што је посљедица економског стања у РС и у БиХ, неријешеног начина финансирања пољопривреде, недовољно прецизираних мјера аграрне политике, одсуство атрактивних развојних програма, низак ниво познавања агро-економских фактора привређивања;
- Успоренији раст укупне пољопривредне производње у односу на ресурсну основу и њен значај у економској структури, са успоравањем раста послје максималног нивоа оствареног прије 15-ак година;
- Високо учешће трошкова исхране у структури употријебљених средстава домаћинства што се креће између 60 и 70%;
- Нестабилност производње за извоз и успоравање извоза пољопривредних производа, низак ниво квалитета које би производи требали имати, дозвољен неконтролисани увоз, (покривеност увоза пољопривредних и прехранбених производа властитим извозом износи свега 8-10%). Не би требало губити из вида да Словенија располаже капацитетима, по величини приближно РС, а да остварује покривеност увоза властитим извозом око 50%, док БиХ остварује увоз 16 пута већи од извоза;
- Спор развој нових технологија, односно екстензивирање и погоршање техничко-технолошког нивоа пољопривредне производње;
- Недовољно уређен систем заштите, подстицања домаће производње, тржишта и цијена и др., тако да држава БиХ, а то се односи и на Р. Српску, својим мјерама више подстиче увозни, трговачки лоби, него што пружа подршку властитој производњи, а што се мора из темаља мијењати.

2. Аграрни ресурси и агроеколошки потенцијали

Имајући у виду дефинисане стратешке циљеве развоја пољопривреде, правци структурних промјена заснивају се на: кориштењу расположивих ресурса и њиховом прилагођавању концепту одрживог развоја; смањењу броја активних пољопривредника; расту укупног броја становника и дохотка потрошача и заокрету ка обимнијем извозу. Неминовне структурне промјене у пољопривредној производњи, одвијаће се кроз процес власничке трансформације, повезивања производње, прераде и промета, примјеном савремених технологија и техника у производњи. Истовремено са ангажовањем већих улагања страног и домаћег капитала у осавремењавање производње прераде и промета, у уређење земљишта, наводњавање, те селекцијом и кориштењем генетичких ресурса, увођење у производњу домаћих и страних сорти и хибрида провјереног квалитета, довешће до крупних, позитивних промјена. Уз то неопходно је осигурати подршку кроз одговарајуће економске инструменте, нарочито у професионализацији тржишно оријентисаних приватних газдинстава, као и подршку осавремењавању и интензификацији профитабилних производњи у агроиндустријској производњи.

Коришћење потенцијала пољопривредног земљишта засниваће се на: захтијеву економских и еколошких принципа; стручној и контролисаној употреби вјештачких ђубрива и средстава за заштиту биља; уређењу пољопривредног земљишта и приступне мреже путева; контроли бонитета и плодности земљишта; специјализацији и рејонизацији пољопривредне производње; обради земљишних површина које се сада из разних разлога необрађују и др.

Р.Српска се карактерише врло израженом хетерогеношћу земљишног покривача, како у погледу заступљености појединих систематских јединица, тако и у погледу својстава земљишта. То је условљено разликама у геолошкој подлози, надморској висини, рељефу, клими и вегетационом покривачу. Од укупне површине Републике Српске, која износи 24.468 km², пољопривредно земљиште заузима 1.251.695 ха, односно 51,2%. Од укупног пољопривредног земљишта, обрадиво земљиште износи 893.540 ха, а од тога је под ораницама и баштама 614.264 ха, воћњацима 56.242 ха, виноградима 484 ха и ливадама 222.550 ха. Пашњаци заузимају 358.155 ха, баре и трстици 616 ха, а рибњаци 3.630 ха. Из датих података види се да на једног становника РС долази скоро 1 ха (тачније 0,9 ха) пољопривредне површине што је знатно више него у већини земаља свијета, што је само релативно добро, јер се овдје не узимају у обзир бонитетне класе земљишта, као ни други параметри. На степен рационалног коришћења земљишних ресурса кључну улогу има власништво над земљиштем и величина посједа. Иако се у РС преко 95% земљишта налази у приватном власништву, неопходно је констатовати да су највећи комплекси земљишта, чија се површина мери у 1000 ха и који се великим дијелом налазе под системом за наводњавање, били у власништву државних комбината. Трансформација ових површина у приватно власништво оптерећена је бројним проблемима. Очување ових земљишних комплекса у једној цјелини, без сувишног распарчавања једно је од питања које има своју тежину у разматрању питања развоја.

Пољопривредни простор Републике Српске налази се у власништву 221.000 пољопривредних домаћинстава, што чини 53,88% укупног броја домаћинстава у РС. У оквиру тих домаћинстава живи око 800.000 становника или 57% цјелокупне популације у РС. Једно сеоско домаћинство располаже са 3,6 ха обрадивог земљишта, у чему величина ораничног простора по једном домаћинству износи само 2,65 ха. Као реалан циљ треба поставити да до 2015. године има најмање 5% газдинстава са посједом од 20 и више ха, што у садашњем броју пољопривредних газдинстава чини 11.050 газдинстава, која би располагала са најмање 221.000 ха пољопривредних површина. Средњорочни помак у том правцу би обухватио најмање 5.000 газдинстава са најмање 100.000 ха пољопривредних површина. Други квантитативни помак се односи на садашње посједе између 5 и 10 ха. Ту структурну групу треба да чини 10% садашњих домаћинстава или 22.100 домаћинстава. Тај помак би се реализовао 40% у средњорочној и 60% у дугорочној пројекцији Студије аграрног развоја РС.

Имајући у виду ограниченост пољопривредног земљишта у РС, неопходно је његово рационално коришћење, у функцији одрживе пољопривреде и одрживог развоја.

У циљу заштите земљишта, посебно вриједних бонитетних класа и његовог очувања за производњу хране и сировина за становништво, приоритетни задатак нашег друштва је предузимање сљедећих мјера:

- **Израда стратегије одрживог коришћења, уређења и заштите земљишта, као посебног документа,**
- **Јачање научних и стручних институција, које се баве проучавањем земљишта, у циљу спровођење јединствене политике управљања земљиштем (коришћења, уређења и заштите),**
- **Попис биланса стања земљишта, ради успостављања земљишног информационог система (ЗИС), по јединственој и савременој методологији, са становишта и за потребе стратешког планирања ради организовања тржишне пољопривреде,**
- **Успостављање мреже (веза) базе података о земљишту (између Министарства пољопривреде и других релевантних научно-истраживачких институција које се баве земљиштем (факултети, институти),**
- **Израда програма уређења земљишта (агромелиорације и хидромелиорације), на нивоу РС и на нивоу општина и локалних заједница, у циљу поправке њихових неповољних својстава и отклањања ограничења за интетзивну пољопривредну производњу, уз постизање високих, стабилних и економичних приноса гајених биљака, доброг квалитета,**
- **Израда програма реконструкције постојећих и изградње нових хидромелиоративних система (одводњавање, наводњавање),**
- **Системска контрола плодности земљишта (према закону о пољопривредном земљишту) од стране Министарства пољопривреде, водопривреде и шумарства, овлашћених институција, уз предлагање мјера за повећање и одржавање плодности земљишта на оптималном нивоу,**
- **Израда програма за активирање и коришћење необрађених обрадивих земљишта и претварања ораничних површина на нагнутих теренима у травњаке, воћњаке или шуме, у циљу заштите од ерозије,**
- **Спровођење мјера рекултивација и ремедијација оштећених и контаминираних земљишта (уз поштовање одредби Закона о пољопривредном земљишту),**
- **Утврђивање стања актуелне и потенцијалне ерозије, појаве клизишта и предлагање мјера заштите земљишта од ерозије,**
- **Израда програма заштите земљишта од поплава,**
- **Успостављање систематског надгледања земљишта,**
- **Израда тематских педолошких карата, у крупнијој размјери, посебно за вриједније бонитетне класе земљишта, у циљу бољег управљања земљиштем и интензивније производње хране и сировина за становништво,**
- **Успостављање јединственог катастра земљишта уз реформу досадашњих катастарских података и земљишних књига (грунтовница).**

Република Српска има површину од 24.468 км² на којој живи 1.391.503 становника. Континентална је земља, смјештена између двије велике природно-географске, али и друштвено-економске цјелине: панонске и медитеранске. Простор у РС у хидрографском смислу наслања се на ријеку Саву на сјеверу, а са Медитераном повезана је ријечним долинама Неретве и Босне, тако да су у геополитичком смислу простор РС представља везу између Западне Европе и централног Балкана са Медитераном. На климатске прилике утиче скуп различитих фактора, тако да климу

РС условно дијелимо на три климатска појаса: умјерено-континентални; планински и планинско-долински; појас измијењене варијанте Јадранске климе. Умјерено континентална клима на просторима сјеверних дијелова РС, до којих допиру утицаји степске климе са сјевера. Љета су топла, зиме умјерено хладне. Просјечне годишње температуре су нешто изнад 10 степени, а количина падавина опада идући од запада (ска 1500 mm), годишње, према истоку (ска 700 mm) годишње.

У односу на многе земље са развијеном пољопривредом, Р. Српска је богата водним ресурсима, који епизодно, под утицајем човјека, утичу на ефикасност производње хране. Нажалост, не постоји земља на европском континенту, која тако обилно располаже водним ресурсима, а да се при томе помањкање воде у фази највеће инсолације јавља као први ограничавајући фактор свеукупне производње хране, превасходно фитогеног типа, а логично, посредно и анималног поријекла. Република Српска на само 1-1,5% својих пољопривредних површина управља потребним вриједностима воде. То је, значајно, најнижи показатељ у Европи. Зато већ у првој фази реализације ове „Стратегије“ неопходно је најмање 10%-12% обрадивих површина или око 70.000 обезбиједити потребним количинама квалитетне воде, посебно у фази најактивније вегетације. Ту се прије свега мисли на воду отворених водотока (Уна, Сана, Сава, Врбас, Босна и Дрина). У долинама тих ријека могуће је различитим системима за наводњавање покрити око 70.000 ха већ у првој фази реализације “Стратегије” (шире елаборирано у Студији). Треба покренути активности ширих размјера за мотивисање и ангажовање робних, односно комерцијалних пољопривредних произвођача на улагања у иригационе системе и пружити им, у том смислу, стимуланс. Стога треба обезбиједити средства за финансирање инфраструктурних инвестиционих програма прилагођавајући висину водопривредног доприноса.

Да би се промијенило постојеће стање у пољопривредној производњи и приближило развијеним западно–европским земљама, те правилно користили и одржавали хидроресурси, неопходно је:

- Израдити Пројекат за валоризацију хидро ресурса Р. Српске у функцији вишенамјенског коришћења (вода за пиће, пољопривреда, индустрија, енергетика саобраћај, туризам и др.) са потребним пратећим подлогама,
- Интензивирати изградњу система за наводњавање на посебно погодним подручјима: Херцеговини, Семберији, средњој Посавини, Лијевче пољу, Дубичкој равни и др.,
- Извршити санацију постојећих комплекса хидромелиорационих система, као и санацију система за наводњавање,
- Утврдити и дефинисати чврст план развоја, који ће повезати стручњаке из водопривреде и пољопривреде, што би допринијело да се наводњавање не врши стихијски на индивидуалним парцелама, већ да се формира организован систем на ширем подручју (у сливу појединих водотока и на цијелој, производној, територији Републике Српске),
- Мјерама аграрне економске политике подстицати изградњу иригационих система код комерцијалних сељачких газдинстава.

III ПРАВЦИ РАЗВОЈА И СТРУКТУРНЕ ПРОМЈЕНЕ

Полазећи од земљишта као елементарног ресурса за производњу хране и реверзибилно обновљивих основних улаза за ту производњу, (инсолација, CO₂, вода), Република Српска практично не може имати циљ са већим приоритетом од унапријеђења производње квалитетне хране за сопствену популацију и за извоз. Р Српска је наглашено сиромашна, да би имала потребна средства за увоз хране. Зато, у пројекцији стратегије дугорочног развоја производње хране у РС, поред конституисаних, стратешких циљева, потребно је истаћи потребу кориштења ресурса као примарне циљеве:

- Управљање дијелом водних ресурса, као примарним ограничавајућим фактором за производњу хране у Републици Српској.
- Обезбјеђивање сопствених потреба у основним намирницама фитогеног и анималног поријекла, по коњукуртурним цијенама и квалитету.
- Укрупњавање пољопривредног посједа, свим мјерама аграрне политике уз неопходна комасациона рјешења.
- Развијање технолошко-биолошких јединица (фарме, плантаже, повртњаци, пластеници, мљекаре, рибњаци, фабрике за прераду аграрних производа и др.).
- Заштита земљишта, посебно до четврте бонитетске класе, од његовог неповратног искључивања из производње хране. Рачуна се да је годишњи губитак 1.500 до 2.000 ха пољопривредног земљишта у непољопривредне сврхе у најплоднијим дијеловима Републике Српске.
- Развој органске производње хране и стандардизација аутохтоних производа са географским поријеклом и специфичним квалитетом.
- Развој и програмски прилаз бројним гранама недоместификоване анималне производње - НАП у простору Р. Српске.
- Развој система перманентног образовања пољопривредних кадрова свих профила у Р. Српској.
- Развој различитих интересних и струковних удружења произвођача хране, при чему прерађивачки капацитети морају постати комплексни сервиси за непосредне произвођаче – фармере, плантажере, производња живине, рибе, соје, кукуруза, пшенице и др.
- Развој и усавршавање мјера економско развојне политике у функцији тржних произвођача хране. Сваки робни произвођач хране треба бити регистрован и могући дионичар у финализацији хране (мљекаре, фабрике за прераду воћа, поврећа и меса).
- Усаглашавање законске и друге административно-управне регулативе у процесу производње хране са произвођачким критеријумима у Европској Унији.

Полазећи од назначених премиса, кроз реализацију ове Стратегије нужно је осигурати следеће одреднице:

- Измјену постојеће производне структуре пољопривредне производње,
- Повећање обима производње, конкурентности и квалитета пољопривредно-прехранбених производа,
- Повећање извоза пољопривредно-прехранбених производа,
- Повећање степена финализације пољопривредних сировина,
- Остваривање здравствене заштите биљака и животиња,
- Формирање, опремање и акредитација одговарајућих лабораторија за контролу хране и импута у пољопривреди,
- Вођење адекватне политике уређења, заштите и коришћења земљишта,
- Образовање кадрова на свременим принципима тржишне привреде и познавању међународних стандарда,
- Заштита потрошача и развој свијести о предностима куповине домаћих производа,
- Јачање сарадње између свих учесника агроиндустријске репродукције, од њиве до стола,
- Успостављање маркетиншког информационог система у агроиндустрији,
- Изградња и јачање тржишних институција,
- Подршка формирању удружења и асоцијација произвођача,

Сагласно овим одређењима, производну структуру треба усмјерити, глобално, у следећим правцима:

- Развој сточарства у цјелини, са посебним тежиштем на производњу млијека и говеђег, свињског и живинског меса.
- Производња кабасте и концентроване сточне хране, са нагласком на унапређење производње на ливадама и пашњацима.
- Производња сјеменског и садног материјала.
- Производња поврћа намијењеног за стону потрошњу, извоз и индустријску прераду .
- Производња воћа на савременим основама, посебно јабучастог и ситног воћа, за стону потрошњу, прераду и извоз.
- Изградња савремених капацитета за финализацију пољопривредних сировина, извозно орјентисаних.
- Производња, сакупљање и прерада љековитог биља, прије свега поступком дестилације и екстракције.
- Производња аквакултуре и НАП.
- Производња пшенице са тежиштем на умјерено повећање површина и значајно повећање приноса и тржишности пшенице.
- Производња кукурура, прије свега кроз повећање приноса, као и соје са значајним повећањем површина и приноса.
- Производња сунцокрета и шећерне репе, подстицањем ширења ове производње што ће зависити од спремности постојећих капацитета за прераду.
- Производња дувана на подручју Херцеговине, као и на погодним подручјима Посавине.
- Производња грожђа, превасходно за производњу вина.

Полазећи од предвиђања заснованих на показатељима из „Студије о развоју пољопривреде РС”, очекује се поред раста становника (до 2015. године процењује се број становника око 1.530.000), раст укупног друштвеног производа и потрошње *per capita*. Укупна лична потрошња по становнику расти ће по стопи 3,5%, док ће укупни обим пољопривредне производње расти по стопи од 5%. Процењује се раст извоза по годишњој стопи од 15% у првој половини периода (ниска основица), а у другој 10%, док би увоз растао по стопи 1,5% у цијелом периоду. Имајући у виду оваква предвиђања, дошло би до знатно повољнијег односа у покривености увоза властитим извозом у односу на садашњу, стартну позицију у овој пројекцији, али још увијек недовољно да се властитим извозом покрије више од 30% увоза. Прије преласка на сагледавање праваца развоја и препорука, потребно је указати на израђену “Студију развоја пољопривреде РС” која представља основу из које настаје ова Стратегија. У Студији је дата шира фактографија стања, правци развоја и очекиване структурне промјене, као и препоруке за предузимање бројних мјера и акција за реализацију утврђених циљева. Ради тога ова Стратегија не обухвата шире наведена питања, као и њихово детаљније елаборирање, имајући у виду да ова два материјала представљају цјелину, већ се усмјерава, само на најконкретнија питања везана за креирање мјера *аграрне политике* од стране ресорног Министарства и Владе РС.

1. Биљна производња

Биљна производња ће се развијати у правцу: смањења укупних површина под ратарским културама, повећања површина под воћњацима (наглашено јагодичасто воће), ливадама, повећање приноса по јединици капацитета уз смањење њихове варијабилности, побољшање асортимана и сортимената производње и квалитета производа, веће тржишне и извозне орјентације.

Ратарску производњу ће карактерисати смањење површина под житима, а повећање површина под крмним и повртним биљем, док ће озбиљнији раст индустријског биља зависити од покретања прерађивачких капацитета, што би било од великог значаја за развој пољопривреде. Кориштење ораница (582.351 ха) ће се повећати са садашњих 61,78% на 90%, по основу чега се значајно повећава расположиви фонд земљишта за сјетву. Смањење површина под житима са садашњих око 65% на испод 50% омогућиће повећање површина намијењене за повртне, крмне и индустријске културе, као и за воћарско-виноградарску производњу.

Производња пшенице ће се усмјерити у правцу повећања приноса на нивоу од 5,0 т/ха уз благи пораст сјетвених површина до нивоа од 60.000 ха на рачун необрађених површина, што би се веома добро уклопило у систем плодореда и што би дало производњу од 300.000 т којим би се обезбиједили довољни тржишни вишкови у мекој пшеници за подмирење домаћих потреба. Приносе је могуће повећати увођењем нових сорти у производњу и примјеном савремене технологије уз правилну исхрану и заштиту. Све ове мјере у производњи треба да се воде кроз институције система од факултета, преко института и завода до пољопривредне службе која

пружа директне услуге произвођачима. Међутим, повећање и унапријеђење производње није могуће без подстицаја сјеменске производње по угледу на земље из окружења.

Производња кукуруза је од изузетно великог значаја за унапријеђење сточарске производње што захтијева повећање производње са садашњих 600.000 т на 900.000 т. Производња од 900.000 т кукуруза обезбиједила би довољне тржишне вишкове за задовољење укупних потреба. Ово је могуће остварити јер постоје хибриди кукуруза који то омогућују, земљиште које се уз мање поправке може успјешно користити за гајење кукуруза уз задовољавајуће агроеколошке услове. У наредном периоду сјетвене површине под кукурузом треба повећати до нивоа од 150.000 ха на рачун необрађених ораница и истовремено повећати и просјечан принос на 6,0 т/ха. Повећање приноса кукуруза по јединици површине је приоритетан задатак али и веома сложен процес који захтјева спровођење низа радњи: прво увођење у производњу најбољих хибрида и за сјетву користити сјеме произведено у нашим агроеколошким условима, извршити правилну исхрану, оптималну заштиту од болести, штеточина и корова и спровести агротехничке мјере обраде земљишта и његе усјева у оптималним роковима према захтјевима хибрида кукуруза. За спровођење ових мјера потребно је пуно ангажовање стручњака од института до стручних служби у пољопривреди.

Имајући у виду велики значај жита као интерес сваке земље, у Р. Српској се, до 2015. године, очекује достизање производње: пшенице 300.000 т, са приносом од 5 т по ха и површином до 60.000 ха од чега под јаром пшеницом 4.000 ха; кукуруза 900.000 т, са приносом од 6 т по ха и површином до 150.000 ха; јечма јарог и озимог 100.000 т, са приносом од 5 т по ха и површином од 20.000 ха; овса 60.000 т, са приносом од 4 т по ха и површином од 15.000 ха; тритикалеа 20.000 т, са приносом од 5 т по ха и површином од 4.000 ха; ражи 12.000 т, са приносом од 4 т и површином од 3000 ха.

Индустријско биље, соја, сунцокрет, уљана репица, шећерна репа и дуван, ће у планираном периоду у структури производње заузети високо мјесто. Наиме ове биљне врсте треба да заузму најмање 10% сјетвених површина, с тим што сама соја треба да заузме најмање 5% површина. За ширење производње шећерне репе и сунцокрета, суштинско питање је потпуност кориштења капацитета за прераду шећерне репе и сунцокрета. Имајући у виду доходност ових култура, као и индиректну корист њиховим гајењем, велики значај за пољопривреду би био управо у покретању производње и прераде ових култура. Производња индустријских култура износила би; соја 120.000 т, са приносом од 3,5 т и површином од 35.000 ха; сунцокрет 13.000 т, са приносом од 2,6 т по ха и површином од 5.000 ха; уљана репица 18.000 т, са приносом од 3,5 т по ха и површином од 5.000 ха; шећерна репа 250.000 т, са приносом од 40 т по ха и површином од 6.000 ха; дуван 8.000 т, са приносом од 2,0 т по ха и површином од 4000 ха.

Производња повртларских култура је коњукурна, с тим што за ту производњу не треба обезбијеђивати додатне државне субвенције, већ савремене услове за ту производњу. Ту се прије свега мисли на производњу квалитетног сјемена, коришћење готово бесплатне термалне енергије (термалне воде и термоелектране), те на

пластеничку производњу поврћа. Логично, да у фази инвестиционих улагања треба максимално подржати изградњу пластеника. Наиме, пластеничка производња поврћа на годишњем нивоу, обезбјеђује значајно највећи профит, у односу на бројне видове производње хране. Без обзира што у већини повртларских производа практично производимо и продајемо 'упаковану' воду у биљне ћелије повртних култура, ипак њихова тржна цијена, чак и на страном тржишту, обезбјеђује високи профит. Производња поврћа ће заузимати површине од око 15% сјетвених површина што износи око 80.000 ха. Доминантна повртна култура је кромпир, за шта је потребно обезбиједити финализацију, а слиједе га купусњаче, пасуљ, паприка, парадајз, краставац, црни лук, грашак, мрква и друго. Повећањем површина под повртним биљем, те примјеном савремене технологије производње, квалитетно сјеме, правилна исхрана и заштита усјева, те наводњавање, онда ову област биљне производње сврстава у, готово, најдоходовније производње. Међутим, оно што би још више повртарску производњу учинило профитабилном јесте подизање пластеничке производње са оријентацијом на рану производњу парадајза, паприка, краставаца и др. Ову производњу треба развијати, прије свега, на локацијама гдје постоји јефтина или бесплатна, додатна, топлотна енергија.

Производња кабасте сточне хране, поред ниских приноса који се остварују на сијаним и природним травњацима, оптерећује је и неадекватно спремање и чување. У прегледу структуре земљишних површина у РС, истакнут је податак да се располаже са 236.922 ха ливада и 358.656 ха пашњака, што укупно чини 595.898 ха. Те површине се неадекватно и неекономски користе. Рејонизација РС са пољопривредног аспекта није урађена, ниво техничког знања произвођача и примјена агротехнике су испод свих стручних норми. Резултат је да су приноси са тих површина економски неоправдани, тако да би се прије могло говорити о расипању а не о коришћењу великих природних потенцијала и богатстава. Поред низа негативних трендова у производњи крме код нас, потребно је још напоменути да се веома мало користи силажа и сјенажа и поред великих могућности које имамо када је ова производња у питању. Ако кукуруз посматрамо као (корму) силажну биљку која се сије у просјеку на око 140.000 ха, онда је поражавајућа чињеница да се кукуруз за силажу код нас користи 1-1,5%, док се на примјер у Француској силира 50% а у неким земљама Западне Европе и више. Сијена и силажа са сијаних и природних травњака готово се и не користе. Свему треба додати чињеницу да на неким (мањим) дијеловима РС још увијек постоји традиционални, номадски начин држања стоке (овце), што без потребе ствара бројне проблеме. Једно од кардиналних обиљежја пољопривредне производње РС, је наглашено просторно богатство у производно сиромашним травњацима. Због тога, као два основна предуслова унапређења производње, превасходно преживара, се мора ослањати на повећану производњу квалитетне кабасте сточне хране, на ораницама и, логично, на вишеструкој ревитализацији травњака. Међутим, поред адекватнијег коришћења ливада и пашњака и њихово максимално укључивање у функцију развоја сточарства, очекује се производња кабасте сточне хране на око 140.000 ха. Поред доминантног учешћа силажног кукуруза, у структури кормних култура биће заступљена, луцерка и друге легуминозе, травно-дјеталинске смјесе, сточна репа, грахорице и друго.

Произилази да би учешће у структури производње на ораницама било: житарица 45%, индустријског биља 9%, поврћа 14%, крмног биља 24% и 8% необрађених ораница, што представља значајан напредак у односу на постојећу структуру производње.

Воћарска производња заузима површине од 54.358 ха и учествује у структури обрадивог земљишта са 6,23%. У производњи доминира шљива са око 65% површина, док јабука и крушка учествују са 23% и дају око 33% производње воћа. Основна карактеристика воћарске производње (најмање 2/3 засада) је њена екстензивност, застарио сортимент, неадекватна агротехника и посебно заштита и њега. Међутим, воћарска производња у РС и БиХ представља један од најпрофитабилнијих видова пољопривредне производње, а данас и један реалан програм економске ревитализације руралних подручја. Овде се мисли на високоинтензивну, интегралну воћарску производњу (ИПВ) по концепту »засада на дохват руке«. За реализацију овог програма неопходно је да пољопривредни произвођачи или они који имају намеру да инвестирају у овај високопрофитабилан посао знају да све што су знали или научили о воћарској производњи до прије десетак година, морају да забораве или одбаце и да прихвате потпуно нови начин рада и размишљања, ако у овом послу желе да зараде новац. Имајући у виду потребу прерађивачке индустрије за воћем као сировином за прераду, као и могућности пласмана ових производа на домаћем тржишту где постоји значајан дефицит, и коначно могућност извоза, прије стицања статуса кандидата за улазак у ЕУ, РС би требала да оствари значајно повећање обима воћарске производње. Програм воћарске производње са становишта могућности али и као компаративна предност, може представљати реалан и одржив програм економске ревитализације простора Р. Српске. Наиме, више од 2/3 садашњих воћњака представља екстензивну производњу и они и када би се извршиле мјере санације не представљају поуздану производњу са становишта профитбилитета. Ради тога треба приступити провођењу савремене технологије у подизању нових воћних засада што ће са становишта структуре и обима представљати реално одржив програм економске ревитализације руралног простора кроз развој воћарске производње. Крушка ће заузимати 3000 ха са 1650 садница по ха и приносом од 50 т по ха; шљива на 4000 ха са 1650 садница по ха и приносом од 40 т по ха; јагода 1000 ха са 45.000 садница по ха и приносом од 25 т по ха; малина 1000 ха са 16.000 садница по ха и приносом од 15 т по ха; јабука 1000 ха са 3000 садница по ха и приносом од 55 т по ха. Бруто производња на 8.000 ха износила би најмање 320.000 т воћних плодова са преко 85% плодова преве класе намијењених за потрошњу у свјежем стању. Ова производња са 15% плодова II класе обезбијеђује 48.000 т сировине за прерађивачку индустрију чије се тренутне потеребе процењују на 50.000 т. Овај програм приближио би РС, односно БиХ програму које настоје реализовати неке земље у окружењу. Да такав план не представља хиперпродукцију може се навести податак да Италија и Француска заједно производе 5.000.000 т само јабуке на нешто више од 100.000 ха. ових засада.

Виноградарска производња заузима површине од 693 ха, што у структури кориштења обрадивог земљишта износи, свега 0,08%. Производња грожђа, углавном се простире на подручју Херцеговине. Основна карактеристика садашњих винограда је у томе да

су у поодмаклој фази експлоатације (око 50% винограда треба крчити и замијенити новим засадима), значајно учешће екстензивних сорти, низак ниво агротехнике (прије свега, заштита и наводњавање) и друго.

За развој виноградарске производње поред агроеколошких, земљишних услова и агротехнике производње, од битног значаја је производња садног материјала. Умјесто старих хибрида шире се племените сорте, типа ризлинг, шардонеј, гаме, франковка и друге. Траже се сорте четврте генерације интерспециес хибрида тј., сорте које су отпорније према проузроковачима економски најзначајнијих болести и ниским зимским температурама. Треба истаћи да се стицајем околности на овом подручју нашло и неколико виноградарских са других подручја бивше Југославије, који су својим искуством дали замах новој производњи на подручју сјеверног дијела БиХ, производњи која тек треба да нађе своје место у крајњем производу - вину. Дакле, виноградарска производња има економску оправданост само у свом крајњем производу – вину. У ЕУ залихе вина, данас, мјере се двогодишњом производњом, што представља највећи суфицит у области пољопривредне производње. Ширење ове производње у сјеверном делу Р. Српске има оправдања само као допуна програма руралног развоја. Гајење стоних сорти винове лозе у условима Херцеговине, због веома повољних еколошких услова и великог ангажовања радне снаге у овој производњи, може бити оправдана. Ово се односи прије свега на веће земљишне комплексе Повог Поља и др.

2. *Сточарска производња*

Сточарство у структурном прилагођавању треба да има вишеструко наглашену улогу, а прије свега у: валоризацији радних и производних потенцијала; остваривању веће добити по грлу по хектару и по запосленом; одржавању и побољшању плодности земљишта; укупној интензификацији и јачању извозне орјентације агроиндустријске производње. Услови за развој сточарске производње, са становишта обезбјеђења обима и квалитета сточне хране биће знатно повољнији него у претходном периоду. Промјена у структури сјетвених површина и повећањем приноса, обезбиједиће се повећање производње крмног биља на ораницама, мелиорацијом природних пашњака очекује се повећање производње травне масе, што са производњом концентроване сточне хране ствара добру основу за бржи развој сточарске производње. Промјене у производњи и стандардизацији и контроли квалитета сточне хране и технологије исхране, уз селекцију и оплемењивање, треба да допринесу повећању броја грла и производње по грлу стоке. Развој сточарске производње на бази расположивих агроеколошких потенцијала, са тежиштем на производњу преживара, позитивно ће утицати и на структурне промјене у биљној производњи.

Циљеви које треба остварити у производњи примарних анималних производа у периоду Стратегије требају бити: млијека по крави 3.500 литара; месо по крави 200 kg; месо по крмачи 1.300 kg; месо по приплодној овци 30 kg; млијека по овци 80 литара; месо по кози 45 kg; млијека по кози 400 литара; јаја по кокошки 200 комада; месо живине per capita 12 kg; месо рибе per capita 5 kg. До краја периода очекује се укупна производње; говеђег меса 44.000 т, овчијег меса 12.800 т, свињског меса 37.800 т, живинског меса 21.000 т, рибе 10.000 т. До 2015. године очекује се повећање

производње свих врста меса per capita са садашњих 24,73 kg на 92,45 kg. Да би се остварили реално постављени циљеви производње, неопходно је свакој од датих грана сточарства и недоместиковане анималне производње (НАП), посветити потребну пажњу. При томе, мањи је проблем бројно стање животиња но њихова производност. У екстензивној производњи, вриједност утрошене хране преко 90% иде за уздржне потребе, које су константне, и свеукупно их тешко можемо мијењати. Сликвито речено, наше домаће животиње најлакше се могу упоредити са трактором који стоји укључен преко цијеле године, а оре или ради друге послове само један или два мјесеца у години! Тако нпр. крава, са производњом 2.000 литара млијека годишње, троши само 10% примљене хране у производне сврхе, док остало отпада на уздржне потребе животиња. Слично је и код крмаче, која годишње конзумира приближно 1.000 kg хране, и код производње десетеро прасади по леглу, односно двадесетеро прасади на годину, потроши по сваком прасету 50 kg хране. Из тога произлази да је свако прасе при рођењу, изузимајући остале трошкове, оптерећено са вриједношћу од 50 kg хране крмаче. Зато, без производње најмање 18 товљеника по плодкости годишње, нема ни приближног примицања основним Европским критеријумима у производњи свињског меса.

У говедарској производњи, осавремењавањем технологије, побољшањем генетских особина говеда, унапријеђењем мљечних типова домаћег шареног говечета (укрштањем црнобијелог са холштајном и смеђим), односно меснатих типова (укрштањем домаћег шареног са товним расама), побољшањем услова исхране, бољим кориштењем пашњака, већим учешћем кабасте сточне хране, као и његе и здравствене заштите животиња и на тој основи повећање тјелесне масе утовљених говеда (480-550 kg), процјењује се да ће у наредној деценији производња меса бити повећана на 200 kg по крави и производња млијека од 3.500 литара по крави. Ради тога је нужно у првом периоду провођења стратегије разријешити следеће ограничавајуће факторе: обиљежавање животиња; формирање производно тржних фарми; радикално мијењање квалитета првенствено кабасте хране и уопште оброка животиња; управљање репродукцијом и здравственом превентивом; побољшање генетске основе сопственог фондуса говеда; изградња намјенских и технолошки функционалних објеката за смјештај појединих категорија говеда; маркирање простора у Р. Српској, у којима би се извршила промоција и заштита органске производње хране анималног поријекла; пословно повезивање произвођача млијека и меса и њихово мрежно повезивање средствима савремене информатике од општинских служби, регионалних завода, регионалних служби, републичких служби, ветеринарско-сточарског центра, ветеринарског пољопривредног института те ресорног министарства; законска забрана клања подмлатка великих преживара (изузев принудног клања) до тјелесне масе од 300 kg (сименталац и друге племенитије расе) односно 200 kg за сиво говече и говече у типу буше. Прва организационо-техничка мјера у говедарству, поред маркирања грла, је формирање фарми, које ће по својој грађевинско-технолошкој концепцији и функционалности, постати трајније биотехничке и технолошке јединице, за тржну производњу квалитетног млијека, по критеријумима европских стандарда (сува материја, етарски екстракт, маст, протеини, степен киселости, укупан број аеробних мезофилних бактерија, број соматских ћелија, без резидуа антибиотика, пестицида и посебно микотоксина и др). Да бисмо, практично, могли правовремено контролисати поменуте показатеље

квалитета млијека, неопходно је стручно, технички, материјално, и по осталим потребним основама, оспособити ветеринарско-селекцијску односно зоотехничку службу (почев од општине), затим службу мљекара, и посебно Ветеринарски институт у Бањалуци, да могу бити мериторни оцјењивачи квалитета млијека, посебно, које је усмјерено према мљекарама односно тржишту. Фарме са 20 и више крава, треба у преко 80% случајева формирати у подручјима Сане, Уне, Врбаса, Посавине, Лијевче поља, и Семберији и другим. Ово, првенствено због тога, што нема ефикасне производње млијека, без производње довољних количина кабасте хране на ораницама, у оквиру саме фарме.

Изградњом 500 намјенских, и по свим постојећим критеријумима функционалних фарми, са 20 и више приплодних грла, добили бисмо са 8.000 ха ораница 50.000.000 литара млијека, или приближно 1/4 садашње укупне производње крављег млијека у Р. Српској. Те фарме би у исто вријеме биле живи демонстрациони модели, за тржну производњу квалитетног млијека.

Свињогојска производња, по својим природним карактеристикама, и реалној могућности развоја у Р. Српској кроз дугорочну стратегију производње хране, треба и даље да заузима високо мјесто у структури производње меса. Релативно учешће свињског меса у укупној производњи меса у Р. Српској у 2004. години износи чак 49,8%, док би учешће овог меса 2015 било смањено на 31%, и поред наглашеног апсолутног повећања производње меса свиња. То је прије свега, због, невјероватно ниског учешћа говеђег у укупној производњи меса. Међутим, у наредном планском периоду, релативно повећање производње меса свиња ће порастати у 2015 чак за 93% у односу на 2004. годину, без обзира на истакнуто смањење релативног учешћа свињског, у укупној производњи меса. Да би се остварила реално програмирана производња свињског меса, морали би се реализовати, на крају периода сљедећи циљеви: производња 37.845 тона свињског меса, производња најмање 1.300 kg меса по једној опрашеној крмачи у производним фармама, умјесто ништавних 216 kg у 2004. години; производња, најмање 2.000 kg меса по прашеној крмачи; обезбјеђење најмање 2,2 прашења по крмачи годишње. Тако би остварили стратешки циљ производње меса свиња од 38.000 тона са само 23.500 прашених крмача.

Да би се ово остварило неопходно је реализовати сљедеће: формирати репродуктивне центре за свињарство у које би поред располагања квалитетним генским фондом за основне четири расе морали располагати сјеменом нерастова шведског ландраса, дурока, хемпшира као и потребном женском приплодном матицом; формирати удружења свињогојаца у општинама као и регионална и републичко удружење свињогојаца; увести преко система перманентног образовања употребну едукацију свих профила, који се баве свињогојском производњом; при кланичној индустрији и индустрији прераде меса организовати пословно и радно повезивање фармера са 50 и више крмача на нивоу газдистава и радног односа; припремити комплетне типске пројекте за фарме са 50, 100 и 200 приплодних крмача; ветеринарско-селекцијска служба мора преко информативно-мрежног повезивања бити укључена у рад сваке намјенске фарме свиња; мјерама економско развојне политике максимално подржати дати концепт стратегије свињогојске производње.

Овчарска производња која је редукована као и код осталих копитара, својеврсно је обиљежје сточарства Р. Српске. Регионално посматрано фонд оваца, показује

извјестан вид номиналног опоравка. Традиција експлоатације оваца, има видљиво регионалан карактер. У подручјима Сане, Уне и Врбаса, овца је превасходно музна животиња, Посавини, Озрену, Семберији и Романији, овца служи за производњу меса и дјелимично млијека, док опет у Херцеговини више се пажње поклања производњи млијека. У ранијем пак времену овца је била основа за обезбјеђивање вуне, као главног производа за највећи дио одјеће, посебно руралног становништва. Постојеће биолошко-производне карактеристике оваца, у развијенијим земљама Европе, нису могле издржати конкуренцију продуктивнијих животињских врста, због чега је овца “емигрирала” на јужну хемисферу. Данас, међутим, фонд оваца у европским земљама се одржава уз снажне економске протекционизме, јер постоје значајни простори, које може искористити само овца у тзв. “нутритивној самоуслуги” – паши. С друге стране, сем производа недоместиковане анималне производње, на европском тржишту произвођачи РС могу се појавити са јагњећим месом, копитарима, дјелимично квалитетним јунећим месом и највише производима различитих видова недоместиковане анималне производње (НАП). Преко аутохтоних овчарских производа, у брдско-планинским подручјима Р. Српске, може се снажно развити органска производња хране као подлога за коњуктурни рурални туризам. Степен девастације пашњачких површина, посебно у Херцеговачкој регији оставља простор за држање, углавном, оваца и коза. Ту се развио економски изузетно атрактиван вид овчарења, посебно у Јужној Херцеговини, гдје су овце зими и с прољећа на домицилним пашњацима а лети на тачно маркираним Херцеговачко-Босанским планинама (Трескавица, шире подручје Зеленгоре, Сомине, Морине и др). Прије минулог рата, општина Љубиње са свега 5.000 становника, држала је више оваца него цијела република Словенија (25.000 грла). Овчије, а посебно козије ђубре је у директној корелацији са квалитетом дувана, што је још један снажан разлог да треба, условно речено, овчарство заштитити потребним економским мјерама.

Основни циљеви овчарске производње су: ријешити проблем номађења око 100.000 грла оваца, посебно у Врбаској регији; повећати производност по једној биолошкој јединици – овци, искључити елементе регресивног и линеарног дефицита у исхрани оваца; формирати продуктивне фарме оваца, које ће представљати основно занимање фармера као регистрованих субјеката; формирати репро центре за овчарство; промовисати, заштитити и стандардизовати аутохтоне производе оваца као видове органске производње хране у еколошки интактним подручјима; формирати пословне асоцијације овчара – фармера и других држалаца оваца на нивоу сваке “овчарске” општине Р. Српске; забранити торење на једној микро-локацији планинских пашњака као и давање соли на пашној тартини; обезбиједити пројекте комплексних овчарника за 100, 250 и више оваца, прилагођене специфичним просторима регионалних обиљежја простора Р. Српске.

Статус коњарства, најубједљивије говори да економска и употребна валоризација неке доместиковане зооврсте, је наглашено промјењива. Штавише и у нашим условима, гдје је механизација у пољопривреди видљиво мањкава, фонд коња показује изразиту тенденцију пада, што није оправдано из бројних разлога. Ни једна врста домаћих животиња у Српској не показује ни приближно тенденцију пада као фонд коња. У Р. Српској 1991. године било је 38.578 грла свих категорија коња; 1997. године 26.494 и 2002 само 13.500 грла, што чини 51% од броја коња прије пет година. Поред осталих разлога, наше коњарство је десетковала уништавајућа извозна

коњукура, претежно у Италију. Зато, управо то, сигурно тржиште омогућује, и оправдава снажнију ревитализацију популације коња. Ово тим прије, што Р. Српска располаже готово идеалним природним травњацима (по површини, локацији и квалитету), за успјешно гајење тих биљоједа. Први кораци у ревитализацији коњарства требају имати за циљ – спашавање популације коња из скоро биолошког минимума одржања врсте.

Послије тога слиједила би привредно-тржна рехабилитација коњарства, која би имала сљедеће стратешке правце: одржавање и развој ергеле босанско-брдског и арапског коња и липицанца; производња и кориштење коња за спортске намјене и туристичко рекреативну понуду, првенствено у подручјима органске производње хране (очување традиције коњских трка и других такмичарских дисциплина у неким брдским крајевима Р. Српске); оснивање и одржавање пастувских станишта (станица) са пастусима из ергела у фази опасања кобила; формирање узгоја малих раса коња (понија) за тржиште и локални престиж богатије класе на домаћем тржишту; производња коња за тржиште коњског меса (Италија); производња коња за планинско руралне потребе, аграрне популације тих простора и друго.

Живинарство је грана сточарства која је попримила све принципе индустријске производње. Најкраће речено ти принципи су: стандардизација квалитета; континуираност производње; фазност у организацији производње; биолошко конфекционирање и паковање (јаја).

Дате принципе савремена живинарска производња је могла попримити захваљујући научним, технолошким и практичним овладавањем неких група знања, као што су:

- генетска достигнућа употребне вриједности у живинарству;
- изузетно ефикасна употреба бројних протектора;
- врхунска достигнућа у проучавању и искориштавању физиологије код живине у цјелини, а посебно из области исхране живине.
- индустријски принципи клања и искориштавања примарних производа живине, уз рециклажу секундарних производа клања и квалитетне нутритивне производе, превасходно за живину и рибе.

Домаћа живина обухвата неколико зооврста, но у Републици Српској, за сада се користе само стране селекције кокошију за производњу јаја и, одвојено, тешке линије за производњу меса. У оквиру ове структуре треба рачунати са организовањем производње још четири зооврсте, од којих је једна доместификована (ћурке) и три из групе недоместификоване анималне производње-НАП (фазани, препелице и нојеви).

Судећи по производњи меса и јаја per capita, Врбаско подручје заузима прво мјесто са годишњом производњом 143 јаја и 6.17 kg живинског меса по једном становнику регије.

Од свих врста домаћих животиња, живинарство посједује супериорно највећу репродуктивну способност, што је поред осталих предности чини врло профитабилном граном, са изузетно брзим обртом капитала (у биолошкој производњи), логично у односу на друге видове производње путем домаћих животиња. Да би се остварила реално планирана и стратешки оправдана производња

у живинарству Р. Српске до 2015. године обим те производње треба реализовати кроз савремену фармерску производњу живине. Истина, у брдско-планинским подручјима Српске могуће је без већих потешкоћа организовати живинарску производњу на принципима органске производње хране. У постојећој ситуацији, живинарска производња фармерског типа, превасходно је стационирана у подручјима Врбаса, Посавине, Уне и Семберије. Логично, да ће се, релативно посматрано и даље задржати постојећи тренд с тим што се поред производње путем лаких и тешких хибрида кокошака, предвиђа и производња ћурећег и нојевог меса те фазанске дивљачи и јаребица. Но, за реализацију планираног обима производње живинског меса потребно је обезбиједити савремене репро-центре што Р. Српска већ има за лаку и тешку линију и дупло веће валионичке капацитете за добијање једнодневних пилића. Гајење подмладка родитеља од увезених једнодневних родитељских пилића, мора се усагласити са потребама јаја, односно једнодневних бројлерских пилића, који могу у годишњем билансу обезбиједити тражени квантум меса. Реално посматрано стратешки циљ Српке је да 2015. год. произведе 21.025 тона живинског меса или 14.5 per capita, што је већ сада испод просјека земаља Европске уније. Но, у односу на садашње стање гдје производња меса живине износи per capita испод 5 kg, стратешки циљ је смио али реално могући и оправдан искорак. Ако се зна да је месо перади и данас а сигурно и у перспективи, најјефтинији извор (поред рибе) анималног протеина, високих биотинских перформанси, то ће тај производ и даље задржати својеврсну социјалну компоненту у исхрани наше популације.

Из свега што се могло сагледати живинарство се најбоље одржало у протеклим тешким условима за ту производњу. Највећи допринос томе је дала сналажљива приватна иницијатива у чијем власништву су, готово, сви репро-центри (родитељска јата и валионице) што ће бити сигуран ослонац за даљи развој. Уз предложене мјере за читаво сточарство, живинарство има видљиву перспективу. Са попуном већ постојећих капацитета за тов бројлера, то месо може постати извозни артикл.

3. Прерада пољопривредних производа

Република Српска располаже значајним капацитетима из области прерађивачко-прехранбене индустрије. Власничка трансформација знатног броја државних прерађивачких капацитета, споро се одвијала, а код неких још увијек није завршена. То је довело до тога да знатан број прерађивачки капацитета није у функцији, што је негативно утицало на развој сировинске основе. Међутим, логиком тржишта започиње убрзано да се развијају мањи, приватни капацитети за прераду што представља вриједан импулс финалној преради и бржи развој сировинске основе и агроиндустријске производње у цјелини. Развој прехранбене индустрије треба да се заснива на снажном јачању производне и економске ефикасности и измјени структуре производње према захтијевима домаћег и свјетског тржишта, уз истовремено повећање домаће сировинске базе и на тој основи, смањење увозне зависности. Ова дјелатност мора бити отворена према свјетској технологији и стандардима и активно укључена у међународну трговину и интеграционе процесе. У том циљу својинско и управљачко трансформисање предузећа треба да омогући примјену савремених техничко-технолошких рјешења, заједничка улагања у развој домаће сировинске основе и производњу високо-квалитетних и конкурентних производа за домаће и страна тржишта.

У капацитетима за прераду жита, примарно је брашно, гриз, сточна храна, као и шира лепеза осталих производа (тјестенине, хљеб, пецива и сродни производи), али значајан дио инсталисаних капацитета се не користи. Развој ове дјелатности треба ићи у правцу ревитализације само оних капацитета који су након власничке трансформације у стању да понуде тржишту задовољавајућу структуру и квалитет финалних производа, као и отварање мањих, приватних, прерађивачких капацитета са тежиштем ка вишим облицима финализације и широј структури финалних производа.

Прерада меса и млијека представља најобимнију групацију у прехранбеној индустрији и то по укупном обиму и потенцијалној вриједности финалних производа. Даљњи правци реструктурирања у овој области производње треба да буду усмјерени ка специјализацији и подјели рада, пословном повезивању и улагањима у домаћу сировинску основу и стварање препознатљивог финалног производа са ових подручја. У развоју прераде млијека потребно је осигурати: повећање капацитета прераде млијека до нивоа који обезбјеђује прихватање тржних вишкова млијека; смањење техничког и технолошког заостатка у односу на млекаре из развијених земаља и сусједства; окрупњавање млекарских капацитета и формирање способних млекарских компанија; унапријеђење и проширење производног програма; формирање палете мљечних производа који имају значајне шансе у извозу.

Прерада воћа и поврћа по потенцијалу и извозним могућностима представља велику развојну шансу Р. Српске, као и БиХ. Међутим капацитети су доста уситњени, технолошки застарјели, неповезани и неусклађени. Ради повећања обима прераде и извоза и задовољавања свјетских стандарда и норматива у промету, потребна су одговарајућа улагања у реконструкцију и модернизацију постојећих капацитета за прераду и припрему за извоз, као и улагања у производњу воћа и поврћа. Поред тога неопходна је изградња хладњача и мањих прерађивачких капацитета за прераду, савремено опремљених и са врхунском технологијом и то у подручјима у којима се производи довољно сировина по обиму и квалитету.

У производњи шећерне репе и шећера, те уљарица и уља постоје реалне шансе и могућности. Наиме, са реконструкцијом постојеће шећеране створили би се услови за производњу шећерне репе на површини од најмање 6.000 ха не само у ближем окружењу шећеране, већ и шире, што би доходовно у значајној мјери мотивисало произвођаче. Са приносом шећерне репе од 40 тона по ха и приносом шећера од 5 т по ха, могло би се обезбиједити укупна производња шећера од 30.000 т што са потрошњом од 40 кг по становнику обезбјеђује потребе за 750.000 становника. Постојећи капацитет за прераду уљарица, те повољни агроеколошки услови и научно-стручни и генетски потенцијал су довољан аргумент за значајније повећање производње уљарица, сунцокрета и уљане репице, прије свега. Према пројекцији развоја индустријског биља до 2015. године, предвиђено је значајно повећање површина под сунцокретом и уљаном рапицом (око 10.000 ха) гдје се може добити око 35.000 т сировина и произвести од 8.000-10.000 т уља, што са потрошњом од 18 кг уља по становнику, обезбјеђује подмирење потреба око 450 хиљада становника.

За остваривање овакве пројекције производње шећерне репе и шећера, те уљарица и уља, суштинско питање је у којој мјери ће власници прерађивачких капацитета својим пословним односом према произвођачима сировина осигурати потпуно

кориштење, својих, реконструисаних капацитета. Ако се однос прерађивача са произвођачима сировина не успостави на економским основама и дугорочно, онда се може десити да прерађивачки капацитети, иако способни за рад, немају довољно сировина чима се губи смисао њиховог постојања. Ради тога је нужно да прерађивачи подстичу производњу сировина, различитим стимулацијама, репро-материјалима, горивом, заштитом, набавком механизације и друго. Прехрамбена индустрија, на бази домаћих сировина, мора представљати један од најкључнијих извозних фактора и снажан ослонац за бржи развој и преструктурирање агроиндустријске производње у РС.

4. Љековито и ароматично биље

Традиција сакупљања љековитог биља и самомедијације веома је дуга на нашим просторима. Самоникло љековито биље сакупља код нас велики број људи а по процјенама, са љековитим биљем на разне начине бави се данас у РС неколико хиљада људи. Све је више произвођача који се одлучују за плантажну производњу љековитог и ароматичног биља. У 2004. години у плантажном систему гајења љековитог биља у РС било је око 800 ха, док је прије 4-5 године готово да и није постојала плантажна производња. Увођењем подстицајних мјера од стране РС, ова производња почела се брже развијати.

Данас у свијету све више расте потреба за љековитим биљем, које се користи на разне начине: чајеви, фармацеутске сировине за производњу лијекова, етерична уља, индустрија козметичких препарата итд. Захтијева се производ са сертификатом и произведен на органски начин. Највеће свјетско тржиште љековитим биљем је Европска Унија, иако је она и велики произвођач и заснива производњу на око 63.000 ха.

Захваљујући повољном географском положају, клими те различитим геолошким и педолошким условима, биодиверзитет љековитог и ароматичног биља на просторима РС, веома је богат. Цијени се да на нашим просторима расте више од 400 врста љековитих и ароматичних биљака.

Бржи развој области љековитог биља тренутно ограничава низ фактора који се перспективно морају отклонити, а односи се на следеће:

- Тржиште сакупљених и произведених љековитих и ароматичних биљака је неорганизовано.
- Законска регулатива није цјеловита, и није усаглашена са регулативом земаља ЕУ, посебно у дијелу заштите биодиверзитета.
- Површине под плантажним љековитим биљем су мале, а сакупљачка дјелатност одвија се стихијски.
- Сакупљачи и произвођачи нису у довољној мјери едуковани за ову дјелатност по стандардима ЕУ.
- Тренутно је мали број стручњака из ове области који би могли дати добру стручну подршку произвођачима на терену.
- Недовољан је број објеката за прихват, складиштење, дораду и паковање.
- Није урађена инвентаризација биодиверзитета.

Да би превазишли проблеме у области њековитог и ароматичног биља неопходно је предузети мјере:

- Као циљ поставити плантажирање производње њековитог и ароматичног биља у РС до 2015. године на 6.000 ха.
- Плантажну производњу, сакупљачку дјелатност и стимулисање извоза подржати подстицајним мјерама на нивоу РС .
- Плански и систематски обучавати произвођаче и сакупљаче њековитог и ароматичног биља у области нових технологија, сигурности, хигијенско-санитарних услова, маркетинга и др., ради обезбјеђења квалитета ових роба с обзиром на захтјеве свјетског и тржиста ЕУ.
- Оспособити стручне и сертификацијске институције за давање подршке произвођачима и сакупљачима њековитог и ароматичног биља.
- Успоставити сарадњу са ино-партнерима ради унапријеђења технологије и маркетинга.

5. *Аграрни инпути*

У БиХ постоји капацитет за производњу азотних вјештачких ђубрива капацитета око 100.000 т годишње. У последње вријеме чине се напори да се организује производња и NPK ђубрива у истом капацитету, што је од великог значаја за пољопривреду БиХ. Међутим, и поред тога пољопривреда БиХ и убудуће ће морати гро потребних количина вјештачких ђубрива да увози. Када је ријеч о средствима за заштиту биља, треба истаћи да БиХ нема капацитета за производњу, тако да је пољопривреда приморана да све количине увози.

Република Српска има све предиспозиције за успјешну сјеменску производњу готово свих значајнијих гајених биљака, али је чињеница да се не производи довољно сјемена за сопствене потребе, готово нити једне биљне (ратарске) врсте. Законски оквири из области сјеменарства постоје и они су усаглашени са међународним, тако да правни аспект није препрека успјешном развоју сјеменарства. На основу анализе прикупљених података о сјеменској производњи у РС у последњих 10 година производило се око 15% од потребних количина сјеменске пшенице, око 10% потребних количина сјеменског хибридног кукуруза, дјетелина око 5-6%, трава око 4%, поврћа (без кромпира) ни 1%, што говори о великом дефициту. Треба имати у виду да је ово подручје прије 15-20 година било један од највећих произвођача и извозника сјемена смиљките у Европи.

Разлози за овако лошу ситуацију у нашем сјеменарству нису искључиво у друштвеним и тржишним потешкоћама. Стоји чињеница да је евидентно заостајање у технолошко-техничком развоју у односу на земље свијета и ближег окружења. Трансфер знања од научно-стручних институција до њиве произвођача је неадекватан, спор и није доступан већини произвођача. Бројни су организациони проблеми повезани са јако уситњеним посједима итд. Слаба куповна моћ само је погоршала ситуацију у нашем сјеменарству и код оних биљних врста гдје објективно у односу на окружење постоје компаративне предности. Постоје објективне претпоставке, агроколошке и материјалне да се средњорочно (4-5 година) произведе сјемена житарица, крмних биљака (трава и дјетелина), неких повртарских и индустријских биљака за подмирење сопствених потреба сјеменског и садног

материјала, а до 2015. године, оствари производња сјемена за извоз, посебно крмних и повртарских биљака. Поред ових биљних врста постоје добри услови за развој производње сјемена једногодишњих и двогодишњих врста цвијећа.

Да би се производња сјеменског и садног материјала у РС могла брже развијати и достићи одговарајући ниво потребно је: реорганизовати сјеменску производњу у РС у структурном и организационом смислу; повећати технолошки ниво производње ради постизања вишег квалитета; контролу квалитета сјемена, сортимент, надзор над производњом довести до 2015. године на ниво земаља ЕУ; дефинисати стратешке сјеменске производње и производње сјемена које се могу извозити, као нпр. производња ситног сјемена крмних биљака (траве и дјетелине), поврће, цвијеће, љековите биљке; извршити акредитацију националне сјеменске лабораторије; неопходна је пољопривредна рејонизација и евиденција најпогоднијих регија за појединачне сјеменске производе.

Да би се напријед наведена пројекција развоја сјеменског и садног материјала могла остварити потребно је:

- Сјеменску производњу организовати примјењујући искуства земаља ЕУ, модификован за наше услове,
- Водити регистар произвођача и умноживача сјемена, према утврђеним прописима,
- Произвођачима нижих категорија сјемена (умноживачима), које би се у промет стављале као производне категорије, дефинисати минималне површине на којима би се сјеменска производња могла одвијати.
- Научне, образовне, стручне и институције у области трансфера знања у потпуности укључити у ову производњу према законским одредбама,
- Научне и селекцијске институције, поред селекцијског рада на стварању нових сорти и хибрида, требале би производити искључиво највише категорије сјемена (основно сјеме, супер елиту, елиту, линије хибрида),
- Неопходно је сачинити сортне листе сјемена и садног материјала провјерених домаћих и интродукованих сорти којима би био дозвољен промет у БиХ,
- На нивоу РС акредитовати националну лабораторију за испитивање и провјеру квалитета сјемена по узору на Европске и свјетске лабораторије,
- Обезбиједити учешће акредитованим али и другим неопходним институцијама учлањење у међународне сјеменске и селекцијске организације као што су ИСТА, УПОВ, ВТО и сл.

6. *Заштита биља*

Проузроковачи биљних болести (паразитне гљиве, бактерије, вируси и др.), штетни инсекти, глодари и коровске биљке наносе огромне и непроцјењиве штете у биљној производњи у РС. Те штете према grubим процјенама, посљедњих година у РС износе 20-30% од потенцијалне пољопривредне производње. Оне се још увећавају због неадекватне примјене одговарајућих мјера (првенствено примјене пестицида), а без очекиваних ефеката. Штете се даље увећавају због неадекватног ускладиштења пољопривредних производа. Такође, без строгих и аналитичких процјена може се рећи да и у току чувања и складиштења пољопривредних производа штете у овој фази износе 10% од остварене пољопривредне производње. Те штете и губици могу се

у добро организовану пољопривредну производњу смањити за 6-8 пута. Да би се то постигло треба преузети читав низ мјера и поступака, а што је за ову област карактеристично, оне имају снагу закона, директива, правилника и стандарда које прописује држава.

Да би заштита биља могла добро да функционише треба припремити и проводити:

- Закон о заштити здравља биљака (*Закон је усвојен*)
- Закон о средствима за заштиту биљака
- Закон о средствима за исхрану биљака

Ови законски прописи морају бити хармонизовани са прописима БиХ и ЕУ.

Законом о заштити здравља биљака и биљних производа треба да се обезбиједи:

- спречавање уношења и ширења карантинских и штетних организама и њихово сузбијање фитосанитарним мјерама,
- откривање и детерминација штетних организама,
- спрјечавање дјеловања штетних организама на биљке и биљне производе,
- услове за оптималну биљну производњу и промет биљака и биљних производа,
- спровођење мјера праћења појаве и ризика штетних организама,
- заштиту животне средине, управљање ризицима, заштиту и унапријеђење здравља биљака,
- прикупљање, чување и размјену података и информација у области здравља биљака.

Ради спрјечавања појаве и ширења штетних организама, штетне организме треба класификовати у погледу опасности по биљке и биљне производе.

Законом о средствима за заштиту биља треба да се уреди:

- производња, промет и примјена средстава за заштиту биља
- праћење ефикасности средстава за заштиту биља
- спрјечавање штетних посљедица дјеловања средстава за заштиту биља на здравље људи, животиња, биљака, корисних организама и животну средину уопште.

Да би се ови захтијеви испунили прописују се услови за:

- испитивање, регистрацију, евидентирање и стављање у промет препарата
- контролу квалитета препарата у производњи, промету и примјени
- пружање услуга у примјени препарата за сузбијање штетних организама
- контролу машина, апарата и опреме за примјену препарата
- прикупљање података о производњи, промету и потрошњи препарата
- утврђивање и праћење остатка пестицида у храни и животној средини
- утврђивање и праћење промјене у осјетљивости и резистентности штетних организама.

Законом о средствима за исхрану биљака (ђубрива, биостимулатори, оплемењивачи земљишта и супстрати) утврђују се:

- производња, промет и примјена средстава за исхрану биљака
- повећање хранљиве вриједности средстава за исхрану биљака
- спрјечавање штетних посљедица средстава за заштиту биља на земљиште, биљке, животиње, здравље људи, као и друге корисне организме и животну средину
- прикупљање и размијена података и информација у овој области.

Ради правилне и контролисане употребе средстава за исхрану биљака узимајући у обзир контролу плодности земљишта, прописују се услови:

- испитивање, регистрацију и стављање у промет средстава за исхрану биљака
- контролу квалитета у производњи, промету и примјени средстава за исхрану биљака
- прикупљање података о производњи, промету и потрошњи средстава за исхрану биљака
- утврђивању степена и обима загађености хране, земљишта, воде и ваздуха средствима за исхрану биљака.

Поред законодавног програма требало би омогућити примјену:

- Међународну конвенцију о заштити биљака (IPPC)
- Међународни споразум о сортама биљака (UPOV)
- Уговор о чланству у Европској организацији за заштиту биљака (EPPO) и
- Уговор о чланству у Међународном удружењу за испитивање сјемена (ISTA).

Поред осталог неопходно је:

- Формирати извјештајну службу за заштиту биља у РС
- Увести интегралну заштиту биља, као саставни дио интегралне производње
- Израдити водич за заштиту биља
- Подстицати производњу са интегралном заштитом биља.

7. Интегрална и органска производња и сертификација

Све биљне и животињске врсте са својим животним заједницама и животним простором међусобно су уско повезане и као такве називамо их екосистемима. Човјек је развојем пољопривредне производње и гајењем малог броја биљних врста у уском плодороду поприлично нарушио природне екосистеме. Са повећањем потреба у храни и интензивирањем пољопривредне производње у последњим деценијама, јако је наглашена потреба очувања животне средине, а посебно очувања необновљивих или тешко обновљивих природних ресурса. Основни правци очувања животне средине уз обезбјеђење довољних количина хране дефинисани су различитим протоколима у производњи хране који су названи једним именом, одрживи развој и одржива пољопривредна производња.

Интегрална производња и органска производња су два протокола производње хране, и два правца одрживог развоја и одрживе пољопривреде.

Интегрална производња је дефинисана протоколима, који су у складу са обавезама које проистичу из међународних конвенција, а које повезују заштиту животне средине и заштиту здравља људи, биљака и животиња са производњом довољних количина хране у свијету. Широко прихваћена дефиниција каже да је интегрална производња економична производња која обезбјеђује пољопривредне производе високог квалитета и која минимизира употребу агрохемикалија у циљу заштите здравља људи и очувања и заштите животне средине.

Основни принципи интегралне производње су:

- одговарајући (проучени плодоред)
- примјена што отпорнијих сорти које су прилагођене станишту
- узгој здравог (цертификованог) сјемена и садног материјала
- одговарајућа припрема земљишта
- оптимални рокови сјетве или садње
- исхрана прилагођена потребама биљака и животиња
- благовремена и стручна примјена мјера његе биљака и животиња
- држање животиња у условима који максимално одговарају њиховим природним условима за живот.
- употреба корисних организама и биолошких мјера заштите
- примјена хемијских средстава заштите уважавајући економски праг штетности, уз поштовање дозвољене и забрањене листе хемикалија.

За шире увођење ове производње неопходно је:

- дефинисати законски основ за доношење протокола за интегралну производњу и донијети протоколе
- утврдити надлежно одјељење за ову област у оквиру Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде које ће истовремено бити одговорно за сертификацију сјемена и садног материјала
- успоставити систем контроле и сертификације интегралне производње
- обучити произвођаче и савјетодаваце за интегралну производњу
- подржати организовање произвођача у различита удружења за интегралну производњу, која и аплицирају за чланство у ИОВС.

Органска пољопривреда своју бржу експанзију у свијету и код нас почиње уназад 15 година. Савремени потрошачи траже и радо конзумирају органске производе и поред виших цијена. Данас у свијету више од милион пољопривредника обрађује око 20 милиона ха на органски начин. У неким земљама Западне Европе 10% и више земљишних површина обрађује се на органски начин. (Италија, Аустрија, Њемачка, Енглеска, Шведска итд.) Органска пољопривреда може се дефинисати као пољопривреда која не користи минерална ђубрива и пестициде. У суштини она је систем еколошког управљања производњом, који унапријеђује биодиверзитете и биолошку активност земљишта. Принципи рада у органској производњи засновани су на управљању фармама у правцу који одржава и унапријеђује еколошку

равнотежу с циљем постизања оптималних односа у агроекосистемима између човјека, животиња, земљишта и биљке. Органска производња подразумијева добро организоване стручне и научне службе, обученог произвођача, измјењену филозофију размишљања у погледу приступа овој производњи, добру законску регулативу, бољу куповну моћ потрошача итд. Органска производња у РС тренутно је мало заступљена, мали је број произвођача који се желе бавити овом производњом. Тржиште није организовано, мала је понуда, док је потражња нешто већа. Свијест наших људи о потребама за овом производњом и њезиним могућностима постоји због чега је и неопходно ову производњу подржати на свим нивоима. У РС постоји Закон о органској производњи, потребни су и подзаконски акти, али основни правни услови за функционисање органске производње су створени. Донесени закон компатибилан је са основним стандардима IFOAM-а и препорукама ЕУ No. 2092/91 и допунама из 1999. године.

Да би се органска производња брже развијала неопходно је:

- плански и уз сталну подршку подстицајних средстава повећавати површине у систему органске производње,
- развијати свијест произвођача и потрошача о потреби и значају органске производње,
- укључивати се у Европске асоцијације из ове области,
- обезбјеђивати стручну и научну подршку произвођачима,
- формирати сертификацијске службе или тијела, која би своју дјелатност обављала независно од стручних и научних служби да произвођачима могу пружити потребну помоћ у овој производњи,
- све фарме које би се бавиле органском производњом евидентирати, са свим осталим подацима и пружити им подршку у периоду конверзије,
- оспособити потребан број стручњака у агенцији за пружање стручне помоћи произвођачима органских производа,
- према законским одредбама водити ажурну евиденцију и регистровати све сертификацијске установе (домаће и иностране) које би биле овлаштене да издају званичне сертификате,
- сјеменски и садни материјал који се користи мора бити контролисан и тачно се знати његово поријекло, и мора бити произведено на органски начин,
- у пољопривредној рејонизацији РС, прецизније дефинисати регионе погодне за различите врсте и обиме органске производње,
- остварити сарадњу и добре односе са сертификацијским установама из Европе и свијета у циљу кориштења њихове добре праксе и помоћи око изналажења адекватних тржишта за наше органске производе.

8. Пољопривредна газдинства

У РС је изразито неповољна посједовна структура пољопривредних газдинстава. Преко 50% газдинстава располаже површином до 2 хектара, од 2-5 хектара 29,5% газдинстава, 5-10 хектара 13,7%, док свега 2,8% газдинстава посједује површине веће од 10 хектара. Када се томе дода и уситњеност парцела и чињеница да се посјед налази на 7 - 9 парцела, онда је слика још драматичнија.

Због мале величине, већи дио ових газдинстава производи за потребе сопственог домаћинства или продаје само мали дио свог производа. Међутим, ове сеоске породице су веома прехранбено зависне од своје пољопривредне производње иако често имају и непољопривредних извора прихода.

У оквиру приватног пољопривредног сектора могуће је уочити растућу групу комерцијалних газдинстава која првенствено производе за тржиште. Међу овим произвођачима издвајају се двије групе: прву групу чине они који посједују веће површине земље и који су претежно орјентисани на ратарску производњу; другу групу чине газдинства са неколико хектара посвећених висококвалитетној производњи воћа и поврћа.

Породична газдинства чине главни ток пољопривредне производње у западној Европи. Ако се РС, односно БиХ, буде развијала сличним путем, може се очекивати да ће се ова група произвођача развити на рачун преноса земље од малих газдинстава која производе само за себе, односно од државних предузећа. Држава треба да мјерама аграрне политике стимулише овај процес у оба смјера на рачун малих газдинстава и на рачун државних предузећа.

Најважнији задатак аграрне политике је изградња ефикасног пољопривредног сектора способног за такмичење на свјетском тржишту, што директно води повећању конкурентности производње. Са постојећом просјечном величином газдинства само мали број пољопривредних газдинстава има предуслове који ће гарантовати да могу бити конкурентни, па се стварање структуре комерцијалних газдинстава која ће одговарати потребама модерне тржишне економије намеће као приоритетни стратешки циљ.

Република Српска се већ налази у процесу повећања продуктивности, промјене структуре ка укрупњавању газдинства и процесима либерализације пољопривредне трговине. За многе произвођаче је тешко да прате ове промјене и зато је неопходно раздвајање и припрема различитих програма аграрне и социјалне политике за комерцијална и некомерцијална газдинства.

У протеклим годинама држава је већу пажњу посвећивала корпоративним фармама што се огледало кроз лакши приступ кредитима, савјетодавној служби, субвенцијама. У околностима орјентације ка тржишној економији и руралном развоју, комерцијална породична газдинства су се у западној Европи и земљама у транзицији показала као најоптималнији, виталнији и комерцијално најпрофитабилнија група и у исто вријеме група која је најзаинтересованија за развој заједнице. Зато, највећа пажња треба да буде усмјерена ка комерцијалним породичним газдинствима. У овој групи лежи огроман потенцијал, нарочито међу младим, едукованим произвођачима у руралним срединама. Овај потенцијал је неопходно препознати и омогућити му несметан развој кроз унапријеђење сервиса, приступа инпутима и финансијама, орјентацији савјетодавне службе ка њима, прилагођеном систему образовања, олакшаном удруживању у произвођачке и тржишне групе.

Република Српска има изузетно хетерогене услове за пољопривредну производњу. Од изузетно повољних до изузетно неповољних, па се самим тим и произвођачи налазе у различитим условима. Узимајући у обзир потребу за равномерним регионалним развојем потребно је одредити веће нивое подршке и формулисање специфичних програма у подручјима са тежим условима пољопривредног привређивања.

Важни предуслови за развој пољопривреде у тржишној економији јесу сигурна права закупа земљишта и добро функционисање тржишта земљишта. Сигурно право на

земљиште било да је у питању власник или купац мотив је за улагање и побољшање продуктивности земљишта што је у функцији користи из таквог улагања. Тржиште које добро функционише, како по питању продаје, тако и по питању закупа земљишта, олакшава расподјелу земљишта од мање продуктивних ка продуктивнијим пољопривредницима. Резултат изграђеног тржишта земљишта је продуктивнија структура газдинстава и постојање већих и боље консолидованих приватних фарми.

Иако је већи део земљишта у приватном власништву, постоји значајан дио земљишта чији је статус споран или у најбољем случају нејасан. То је земљиште које користе пољопривредна предузећа и земљорадничке задруге. Дио земљишта које користе пољопривредна предузећа државно је власништво и у будућности дијелом ће се вратити старим власницима, а дијелом ће остати државно. Враћање земљишта које је национализовано или конфисковано је у одређеном поступку. Међутим, већ сад је очигледно да је дошло до растакања већих цјелина пољопривредног земљишта у мале неекономичне парцеле како би дошло до враћања земљишта њеним ранијим власницима.

Непостојање јасних власничких права, за знатан дио земљишта, представља препреку за развој земљишног тржишта. Међутим, ово није једини разлог за његову неефикасност. Систем регистрације земљишта није ажуриран па би требало уложити напоре да се информације обједине у један регистар. Власништво над земљиштем није било обавезно регистровати зато што није постојао законски или економски императив.

Продаја земљишта представља једно, а закуп земљишта друго тржиште. Једно не мора бити супериорно другом, под условом да законодавство обезбјеђује ниво сигурности да подстакне ефикасно улагање. Власници земљишта се прије одређују за рентирање земљишта зато што оно подразумева ниже трошкове трансакције и зато што није трајно. Потенцијални корисници земљишта се прије одлучују на закуп, ако је висок степен неизвјесности улагања у пољопривредну производњу. Промјене у коришћењу и управљању земљиштем морају бити брзе. Неопходно је због тога да се јасно законски регулишу односи између закуподаваца и закупопримаца. Тржиште закупа тренутно је активније у Р. Српској него тржиште продаје. Посљедица овог односа је у томе што су закупи најчешће краткорочни и не охрабрују средњорочно улагање у земљиште нити развој земљишне инфраструктуре. БиХ-и као и Р. Српској очигледно недостаје одговарајући законски оквир који би регулисао ову област.

Све је то довело до лошег функционисања тржишта земљишта, где сада постоји потреба, због великог броја малих уситњених газдинстава и промена у власништву агрокомбината, да се створи динамично тржиште које ће бити у стању да омогући консолидацију, повећање газдинстава и брзи прелазак на други облик коришћења, без обзира да ли је у питању земљиште у власништву или у закупу.

Код стављања у функцију необрађеног пољопривредног земљишта у државном власништву, приоритет треба да имају, комерцијална газдинства, односно фармери, а према потребном земљишту по једном грлу стоке. Неопходно је усклађивање закона о концесијама и закона о пољопривредном земљишту како би се кроз додјелу концесија на пољопривредно земљиште или закупом од физичких лица, омогућило укрупњавање пољопривредног газдинства.

У том смислу неопходно је:

- Створити структуру комерцијалних газдинстава која ће одговарати потребама модерне тржишне економије
- Размотрити све могућности које воде ка укрупњавању газдинстава, подршкама уласку младих и раном пензионисању старих произвођача, донијети закон о наслеђивању, основати агенцију за земљиште
- Приоритет у развоју дати породичним комерцијалним газдинствима
- Побољшати старосну и образовну структуру произвођача
- Дефинисати различите мјере аграрне и социјалне политике за комерцијална и некомерцијална пољопривредна газдинства
- Успоставити ефикасно функционисање тржишта пољопривредног земљишта (продаја, куповина, закуп)
- Побољшати и убрзати систем укњижавања пољопривредног земљишта
- Укинути или смањити порез на закуп земљишта
- Повећати порез власницима који необрађују пољопривредно земљиште
- Смањити порез на пренос апсолутних права када се ради о куповини пољопривредног земљишта.

IV ДУГОРОЧНА АГРАРНА ПОЛИТИКА

1. Циљеви и принципи аграрне политике

Стратегија дугорочног развоја пољопривреде, захтијева дефинисање рационалних и ефикасних механизма и специфичних, подстицајно-заштитних инструмената макроекономске политике. То произилази из значаја пољопривреде и њене специфичности, потребе прилагођавања тржишту и структурних промјена, стабилизације економског и друштвеног развоја, прехранбене и социјалне сигурности и др.

Стратегија је скуп базичних принципа и циљева на основу којих се акционим плановима спроводи аграрна политика. Зато стратегија не подразумијева ширу текстуалну елаборацију, појединачних, текућих и развојних фактора. За утврђивање базичних принципа коришћена су бројна истраживања и стручне подлоге, рађене посљедњих година у Р. Српској и шире, а посебно Програм – АСП-РС, и Студија развоја пољопривреде Р. Српске.

При конципирању ове стратегије није се у цијелости прихватио либерални модел транзиције - отварање граница, потпуно слободно тржиште робом и производним факторима, ограниченим буџетским средствима, подршком тржишту само у функцији стабилизацијских мјера - који би резултирао у брзом и великом паду цијена и друго. Разлог, за релативно амортизовање оваквог модела, је у чињеници да се у условима, неограничено, отвореног тржишта значајан дио пољопривреде не би могао одржати и да би то проузроковало социјалне и политичке тензије.

Међутим, пракса говори да је у Р. Српској присутно осиромашење сељачког сектора, прије свега, као резултат непостојања дугорочног концепта аграрног развоја, прешироке либерализације тржишта и цијена, неконтролисаног увоза, без заштите домаће производње и ниским нивоом материјалне подршке. Проблематична су

нарочито подручја са мање повољним условима за производњу (брдска, планинска, крашка) која су у РС и у БиХ у значајној мјери заступљена. У стратегији је одбачена и могућност настављања дотадашње политике, која је са становишта изградње модерне тржишне пољопривреде неприхватљива.

У првој фази реализације стратегије тежиште треба дати јачању конкурентности производним и доходовним циљевима са тежиштем да они постану стабилни, док у другој фази циљ мора бити остваривање стандарда, конкурентност пољопривреде, њена улога у руралном развоју и одржавању и заштити околине. У ствари, концепт аграрне политике треба да представља комбинацију екосоцијалног и тржишног концепта развоја пољопривреде.

Ради тога је неопходно да се, поред програмских докумената за развој аграрне политике, постави систематски мониторинг стања у пољопривреди који би омогућио праћење развоја и провјеравање конзистентности аграрне политике у транзицији, без чега нема ваљане аграрне политике и њених мјера.

Цјелокупна вертикална репродукција агроиндустријске производње, је у ствари, предмет аграрне политике. Она обухвата производњу аграрних импута (минералних ђубрива, средстава за заштиту биља, сјемена и садног материјала, ветеринарских лијекова, пољопривредних машина, алатки и опреме, сточне хране, и др.), производњу примарних пољопривредних производа, њихову дораду и прераду, промет, финалну потрошњу и политику исхране становништва.

Једна од основних претпоставки за дефинисање макроекономских рјешења у аграрној политици, јесте утврђивање јасних принципа на којима се темеље пројектована рјешења. Полази се, прије свега, од међународних искустава, посебно оних који се односе на ЕУ, као и земаља које пролазе кроз процес транзиције и усклађују своју аграрну политику са стандардима ЕУ. При томе треба имати у виду да се, у овој фази развоја, не могу примијенити, сва, истовјетна рјешења која представљају аграрну политику ЕУ. Наиме, Р. Српска мора офанзивније подстицати свој аграрни развој, повећати укупну продукцију и конкурентност, мијењати структуру и побољшавати квалитет, како би била спремнија да успијешно примјени међународне стандарде.

Циљ стратегије је да усмјери развој пољопривредног сектора у Р. Српској на начин који произилази из опредјељења развоја тржишне економије. С тим у вези произвођачи треба да утврђују ниво и структуру производње, као одговор на тражњу потрошача, док је улога државних органа, Владе прије свега, да осигура произвођачима, прерађивачима и потрошачима амбијент и потпуну слободу избора онога шта ће производити или трошити, уз нужне интервенције у дијелу финансирања, тржишта и заштите произвођача.

Циљеви стратегије аграрног развоја треба да ријеше фундаментална ограничења за развој аграрног сектора, од којих, већина, постоји већ дуже вријеме.

Циљеви дугорочног аграрног развоја могу се дефинисати кроз сљедеће одреднице:

- Повећање пољопривредне производње и извоза путем мјера које повећавају ефикасност, профитабилност и конкурентност производње, прераде и маркетинга, рационализација пословања, смањење трошкова и измјена структуре производње.
- Активирање природних и људских потенцијала, кроз осмишљен подстицај малим и средњим предузећима и фармама у сфери агробизниса, повећање запослености, конкурентности и ефикасности агро-прерађивача, приватних предузетника те подстицање укрупњавања и развој комерцијалних газдинстава.
- Повећање обима домаће пољопривредне производње, користећи савремена технолошко-техничка рјешења (посебно високо продуктивни сјеменски, садни и расплодни материјал), те обезбјеђење солидног (адекватног) дохотка произвођачима.
- Повећање производње за извоз препознатљивих производа, високог квалитета, смањење увоза пољопривредних производа, а тиме и трговинског дефицита.
- Обезбјеђење адекватног нивоа производње и снабдијевања квалитетном храном по прихватљивим цијенама за потрошаче .
- Одржавање производног потенцијала, заштита околине, подстицање развоја руралних подручја кроз јачање руралних заједница, као битаног фактора за смањење сиромаштва, и повећање непољопривредног руралног запошљавања, избалансираној демографској покривености подручја, као важне претпоставке за смањење пражњења руралног простора.
- Оспособљавање Министарства за пољопривреду, како би оно било у стању да одговори свим обавезама које произилазе из конципирања и вођења савремене, тржишно постављене, аграрне политике и развој пољопривреде и прехранбене индустрије.

Мјере и механизми макроекономске политике засниваће се на сљедећим поставкама:

- Хармонизацији законодавства и институционалних оквира са стандардима ЕУ. У том смислу постојећа регулатива из области пољопривреде ће се ускладити са Европским стандардима, донијети нова институционална рјешења, усклађена са међународним стандардима и донијети план и упутства за њихову имплементацију.
- Доношењу одговарајућих законодавно-правних аката, као институционалну основу за управљање и заштиту земљишта и конституисати институције одговорне за провођење земљишне политике (кориштење, заштита, уређење, промет и др.).
- Дефинисању стратешке производње у сектору пољопривреде, полазећи од рационалног коришћења ресурса, увођења нових технологија, квалитета

производа и његове тржишне валоризације, савремене организације рада и пословања и друго.

- Јединственом тржишту пољопривредно-прехрамбених производа у БиХ и РС, што подразумева слободан промет и формирање цијена, ефикасан систем робних резерви, ефикасан систем подстицања пољопривредне производње и извоза, заштиту домаће производње, ефикасан систем ветеринарске и фитосанитарне заштите и друго.
- Давању приоритета домаћим производима, под једнаким условима, у пласману и финалној преради у односу на увозне, што ће се уредити одговарајућим кодексом Министарстава, пољопривреде, трговине, асоцијација произвођача и другим.
- Подстицању и субвенционирању пољопривреде за што ће се обезбиједити средства из буџета као подршка сектору пољопривреде Р. Српске.
- Институционалним рјешењима која у економској политици морају бити прилагођена специфичностима аграрне репродукције неопходно је материјалну и финансијску подршку динамизирати и ускладити према захтијевима и специфичностима производног циклуса.
- Развоју ефикасне стручне пољопривредне службе, како би одговорила захтијевима и интересима малих, робних произвођача прије свега, и развоју система истраживања која су у функцији развоја малих произвођача и њиховог оспособљавања за тржишно привређивање.
- Дефинисању садржаја и одговорности јавних служби за здравствену заштиту животиња и биљака, јачању њених капацитета, подршци приватном сектору који треба да обезбијеђује рентабилне услуге здравствене заштите и узгоја животиња и биљака, те оспособљавању адекватних лабораторија за утврђивање квалитета и сертификацију.
- Повећању (у знатно већем обиму) употребе воде, као значајног фактора за раст и квалитет производа и производње, изградњом, малих и других, одговарајућих, система за наводњавање.
- Повећању и побољшању профитабилности сточарске производње, производњу сточне хране и исхрану, сточни фонд и његову генетску основу, као и развоја НАП-а.
- Дефинисању политика које су у складу са функционисањем тржишне економије и расположивим јавним ресурсима, успоставити одговарајуће улоге институција из јавног и приватног сектора задужених за имплементацију дефинисаних политика и створити све неопходне услове за успјешно функционисање тих институција.
- Редифинисању Дирекције за робне резерве, ради ефикаснијег остваривања њене функције, рационалнијим пословањем, стављајући је у улогу подстицања и развоја тржишта пољопривредних и прехрамбених производа на економским принципима.
- Обезбјеђењу приступа произвођачима изворима кредита за финансирање развоја пољопривредног сектора, успостављање ширег спектра руралних финансијских институција, као основе за обезбјеђење финансијских услуга произвођачима, агропрерађивачима и предузећима агробизниса.

- Усклађивању програма универзитетског образовања пољопривредних наука, потребама новог начина организације, развоја и филозофији тржишног привређивања аграрне привреде и захтијевима тржишта рада и др.
- Формирању нових и осавремењивању постојећих институционалних рјешења, производно тржишних асоцијација, произвођача, прерађивача и прометника, прописивање оквира за образовање и рад асоцијација произвођача.
- Регистрацији пољопривредних газдинстава с циљем да се установи, са каквим капацитетима располажу, шта и колико производе, каква им је структура дјелатности, гдје им је тржиште и коме испоручују своје производе, какви су им планови текућег и дугорочног развоја, потербна средства, које проблеме имају у производњи и пласману, структура чланова газдинства и сл. Све то треба да буде услов за дефинисање модалитета финансирања текуће производње и улагања у дугорочне програме, као и коришћење свих облика подстицаја које обезбјеђује држава.
- Номинирање пословне банке која би била у функцији развоја аграрне привреде и представљала основну финансијску полугу преко које држава проводи своју аграрну политику, а да при томе произвођачи имају поуздан ослонац у својим привређивачким намјерама и акцијама.
- Формирању аграрног буџета чија је улога незамјењљива у остваривању аграрне политике државе, нарочито у дијелу подстицаја, заштите домаће производње, подршке инвестицијама и одржавање стабилности и развоја сектора пољопривреде.

2. Основе система тржишта пољопривредних производа

У ранијем периоду, (прије рата 1992 - 1995) пласман пољопривредних производа из БиХ био је усмјерен, прије свега, на домаће тржиште са, релативно мањим извозом прерађевина воћа, поврћа, меса, живе стоке, јагодичастог воћа, љековитог биља и др. Доминирала су крупна предузећа са релативно значајним учешћем организованих сељачких газдинстава, док је неорганизовани сељачки сектор био миноран. Властитом производњом БиХ не подмирује потребе становништва, готово, ни у једном основним пољопривредно-прехрамбеном производу. Међутим, повећање обима производње у РС, као и у БиХ, значајно ће утицати на раст понуде на унутрашњем тржишту и смањење обима увоза на једној страни, а на другој, створиће се услови за повећање обима извоза што је изузетно значајно за јачање конкурентности домаћих произвођача.

Суштинско питање је повећање конкурентности у свим фазама производног циклуса, на фарми и ван фарме, на чему огроман допринос могу дати шире распрострањене асоцијације произвођача. Потреба за јачањем конкурентности односи се како за домаће БиХ тржиште, тако и за вањска тржишта што ће утицати на веће активности комерцијалних газдинстава, затим подстицању и заштити домаће производње и новим моделима потражње од стране потрошача.

Асоцијације произвођача, било у облику замљорадничких задруга, удружења или субјеката приватног бизниса су моћан инструмент за подстицање раста

пољопривредне производње. Те асоцијације помажу фармерима да повећају производњу и ефикасност на фарми, дјелујући као „центар програм“ пољопривредне стручне службе, олакшавајући примјену савремене технологије и технике. Оне такође олакшавају контакте са прерађивачима и прометницима, организују систем откупа, предузимају мјере које повећавају мотивисаност за даљња улагања ради повећања производње, дају оквир за активности на повећању квалитета производа и њихове презентације. Када се чврсто успоставе асоцијације произвођача, могу развити своју властиту стручну службу, често повезану са прерађивачима или прометним субјектима и служити као средство за обједињавање кредита за своје чланове.

Ефикасан развој маркетинга прераде и агробизниса је кључ будућег развоја пољопривредног сектора у Р. Српској. Развојем широког спектра ефикасних маркетиншких агената (асоцијације произвођача, трговци, предузећа агробизниса, агропрерађивачи, зелене пијаце, велетржнице итд.), дају најбољу платформу за одређивања у погледу структуре производње и могућим цијенама производа. Јака подршка овој компоненти сектора може имати огроман утицај на цијели сектор. Међутим, да би се то десило, потребна је значајна трансформација постојећих маркетиншких институција и агената. Тржиште БиХ треба да функционише на принципима слободног протока роба и услуга и слободног формирања цијена. Усмјеравање и структурно прилагођавање укупне производње, успостављање и одржавање динамичке понуде и потражње најважнијих пољопривредних производа, обезбјеђиваће се организационим и економским мјерама, односно изградњом одговарајућих тржишних институција и примјеном економских инструмената.

У процесу структурног прилагођавања пољопривреде у Р. Српској, односно БиХ, изузетно је значајан систем управљања аграрним тржиштем, а нарочито систем и политика цијена и робних резерви пољопривредних и прехранбених производа. То подразумијева да се дефинишу и операционализирају функционалне везе аграрних цијена са другим битним елементима економске политике и механизма управљања аграрним развојем.

Подстицајно-заштитни маханизам у пољопривреди Р. Српске и БиХ, у сфери законског уређења, нису међусобно усклађени и интегрисани (робне резерве, подстицаји, цијене, и др.), јер нису функционално ријешени проблеми на њиховим „тачкама додира“. Након концепцијског дефинисања неопходно је овај систем институционализовати и прецизно уредити кроз цјеловит корпус системских прописа. Оквири и ограничења тог новог аграрног законодавства су ова „Стратегија“, обавезе Р. Српске и БиХ према међународним организацијама, посебно према законодавству трговинске организације СТО и стандардима ЕУ.

Тржиште аграрних производа, као један од утврђаних стратешких циљева аграрног развоја, представља поуздан индикатор стања укупног економског система. То је уствари, добар показатељ виталности укупне националне економије, као и одраз стања укупних односа (понуде, потражње и цијена) што омогућава остваривање важна три захтијева:

- Раст и одржавање стандарда произвођача пољопривредних и прехранбених производа (заштита њиховог еквивалентног дохотка).
- Сигурно снабдијевање потрошача аграрним производима по обиму, структури квалитету и прихватљивим цијенама .

- Прилагођавање структуре аграрне производње високим захтијевима економије и екологије (одрживи развој).

Стабилно тржиште пољопривредно-прехранбених производа, као циљно стање које се жели постићи примјеном мјера и механизма је оно на коме су дугорочно, а истовремено заштићени интереси произвођача и потрошача хране. Тај вид заштите, а према искуствима развијених земаља, може обезбиједити одговарајући систем управљања цјелокупним економским, а посебно аграрним развојем.

Непосредно управљање аграрним тржиштем не може се одвојити од његовог ширег значаја које обухвата и питања глобалне и гранске организације произвођача, чији се интереси сучељавају и валоризују на тржишту. То је сложен процес изградње тржишне инфраструктуре који има двије димензије:

- Изградња привредно-системских института (закона и других правних аката), којима се утврђује систем подстицаја и заштите пољопривредне производње у складу са глобалном тржишном оријентацијом и ,
- Изградња организационе инфраструктуре агробизниса, односно дефинисање и конституисање одговарајућих облика повезивања пословних субјеката на аграрном тржишту у пословне асоцијације (удружења, задружне асоцијације, заједнице, робне дирекције, фондове, тржишне агенције, коморе и друге јавне установе).

Привредно-системско прилагођавање, као услов ефикаснијег управљања аграрним тржиштем (економским, а не административним инструментима), подразумијева изградњу система, који има неколико, међусобно усклађених сегмената и то:

- Обезбјеђење одговарајућег нивоа економске заштите произвођача преко система цијена пољопривредних и прехранбених производа (посебни облици заштитних цијена).
- Систем аграрних робних резерви са двије компоненте, стабилизациона и развојна, укључујући и специјализоване робне резерве.
- Систем спољнотрговинске размјене, укључујући увозну заштиту, подстицање извоза и др.
- Систем и политика финансирања агроиндустријске производње у тржишним условима (извори, каматна политика и други услови и др.).
- Систем субвенционирања производње (регресирање импута, премије аутпута и други видови подршке).

Уређењем наведених подручја економског система и изградњом одговарајућег инструментарија у овој области, формираће се неопходан институционални амбијент за ефикасно управљање процесима на аграрном тржишту.

Регулисање и усмјеравање производње и тржишта у области пољопривреде, поред међусобно усклађених економски интереса, подразумијева и развој информационог система. На основу савременог информатичког праћења производње и потрошње пољопривредно-прехранбених производа који се конституише у Министарству пољопривреде, водопривреде и шимарства у сарадњи са другим органима у Р. Српској и БиХ, ПК, научним и стручним институцијама, утврђују се и прате годишњи биланси производње и потрошње (производња, потрошња, залихе, извоз,

увоз и др.) свих производа који су предмет економских подстицаја. На бази утврђених биланса пољопривредних производа, квантификују се сви неопходни услови и мјере економске политике за одговарајућу економску годину. Међутим, ефикасност државне аграрне политике мјери се по томе каква је стабилност и организованост тржишта пољопривредних и прехранбених производа.

Европско окружење у којем функционише пољопривреда РС и БиХ утицало је да се десе значајне промјене. Међутим, у политици према пољопривреди наступиће још радикалније промјене с циљем да овај сектор постане конкурентан и одговори строгим тржишним захтијевима. Досадашња политичка ситуација је захтијевала остваривање политике смодовољности без освртања на трошкове. Трошак није само буџетски трошак субвенција, већ и економски трошак коришћења ресурса да би се произвела добра.

Два су главна политичка момента који ће измијенити окружење. То су, прије свега, чланство у Свјетској трговинској организацији (СТО) и европска интеграција кроз процес стабилизације и асоцијације (SAP) што води ка Уговору о стабилизацији и асоцијацији (SAA). Ови споразуми имају потенцијал да побољшају економску ситуацију у замљи, али само ако БиХ поштује правила и створи предуслове за развој тржишта.

Чланство у СТО-у ће захтијевати одговарајуће промјене трговинског режима БиХ што ће зависити од преговора о прикључивању чланству СТО-а. Прије свега, то се односи на сљедеће:

- тарификацију постојећих тарифних линија,
- прилагођавање тарифа на дозвољени минимум (одобрен ниво царинске заштите послије процеса преговарања),
- смањење нивоа домаће подршке директно повезане са производњом,
- смањење до потпуног укидања извозних субвенција.

Ова прилагођавања ће се морати спроводити фазно током више година, тако да домаћа пољопривреда и прехранбена индустрија могу да се прилагоде новим условима, што ће омогућити бољи приступ произвођачима БиХ иностраним тржиштима. Међутим, нужно је јачати регионалну сарадњу као интегрални дио процеса прикључења у ЕУ.

Процес стабилизације и асоцијације имао је одређене трговачке повластице одобрене БиХ, што није значајније искориштено. SAP укључује два правца трговачког развоја, први, слободну трговину са ЕУ путем Уговора о стабилизацији и асоцијацији и други, слободну трговину са другим земљама у региону које су такође дио SAP. Споразуми о слободној трговини ће, повећати потенцијално тржиште за БиХ производе, повећати ниво конкуренције која ће убрзати примјену нових технологија, обезбиједити бољу прехранбену сигурност и др.

Треба имати у виду да се тржиште не може уређивати парцијално. Све ово што је истакнуто у вези тржишта и цијена треба да буде уређено на нивоу БиХ, јер БиХ мора бити јединствен тржишни простор. То подразумијева да ће органи РС о свим овим, као и другим питањима која превазилазе њихове надлежности, покренути иницијативу и подносити аргументоване приједлоге органима БиХ, како би се материја тржишта и цијена јединствено регулисала у интересу ефикаснијег привређивања свих произвођача на просторима РС и БиХ.

Препоруке

- Изградити организациону инфраструктуру агробизниса те конституисати одговарајуће облике повезивања пословних субјеката на аграрном тржишту путем пословних асоцијација (удружења, заједнице, робне дирекције, тржне асоцијације, фондове, задружне асоцијације, коморе и друге јавне установе).
- Дефинисати и изградити привредно-системске институте (законе и подзаконска акта) којима се утврђује систем подстицања и заштите пољопривредне производње у складу са глобалном тржишном орјентацијом.
- Обезбиједити одговарајући ниво економске заштите произвођача преко система цијена пољопривредно-прехранбених производа (посебни облици заштитних цијена).
- Изградити систем робних резерви са двије компоненте, стабилизациона и развојна, укључујући и специјализоване робне резерве, ако се за то укаже потреба.
- Донијети прописе о спољнотрговинској размијени, укључујући увозну заштиту, подстицање извоза и др.
- Систем и политику финансирања агроиндустријске производње ставити у функцију јачања тржишне позиције произвођача са тежиштем на услове финансирања (извори, каматна политика, гаранције, поврат средстава и др.).
- Подржати иницијативу асоцијација произвођача за стварање својих стручних служби, које би представљале снажан ослонац произвођачима у њиховим производним и тржишним циљевима.

3. Политика цијена и подршке пољопривреди

Политика цијена и заштите домаће производње је једна од најосетљивијих питања са којим се сусреће пољопривредни сектор. Постоје схватања да, домаћу производњу не би требало стављати у конкурентску утакмицу, излагати је тржишним законитостима, него је треба штити, првенствено високим царинским наметима. Такав приступ би подразумијевао слабење конкурентске способности произвођача, даљу изолацију, неучлањење у СТО и неприступање ЕУ. Приоритетни задатак наше пољопривреде је у приступању међународним споразумима, који ће првенствено имати за циљ сигурност у улагањима, у дефинисању јасне развојне политике и интеграцију у тржиште ЕУ. Простор ЕУ представља тржиште са релативно високим цијенама у односу на свјетско тржиште, али се и само налази под великим притиском да смањи заштиту своје пољопривреде, која је сада врло висока.

Интервенције на царини

Пољопривредни сектор се штити од конкуренције из увоза царинским таксама, и првенствено посебним дажбинама, које често коче трговину због њихове величине и због њихове потенцијалне непредвидљивости. Многе од постојећих тарифа и дажбина имају оганичен или никакав ефекат, јер производи које покривају или се извозе или се њима уопште не тргује.

Производи се могу груписати у сљедеће групе: 1) конкурентни смо, па нам не требају царине, 2) не производимо, па нам не требају царине; 3) нисмо конкурентни, али можемо постати, па нам требају царине на неки рок; 4) нисмо конкурентни, али су царине потребне као одговор на постојеће извозне субвенције; 5) нисмо конкурентни, али је производња од "стратешког значаја" па се царине одржавају на одређеном нивоу због не-економских циљева; 6) конкурентни смо, али само због повлашћене трговине са ЕУ па царине чувати у том периоду.

Генерално се производи могу подијелити у три категорије и то: 1) производи у нето извозу гдје царински режим не може утицати; 2) производи у уравнотеженом трговачком билансу или близу њега гдје је царински режим потенцијално утицајан; 3) производи у нето увозу гдје царине имају утицаја.

Нето извознику није потребна царинска заштита. Већи дио тарифних заштита је заправо сувишан јер се на конкурентском тржишту домаћа цијена одређује на основу извозне цијене са потребним додавањем трошкова транспорта и трансакције. Док су ове извозне цијене уобичајено свјетске трговачке цијене, SAP и регионални трговачки уговори отварају могућност продаје на тржиштима виших цијена, посебно у ЕУ за одређене производе као што су шећер, мљечни производи и говедина. У овим случајевима, спољна заштита биће ефикасна за одржавање цијена изнад свјетских нивоа.

Трговачке баријере између БиХ и ино купаца и добављача могу да произведу произвољан третман увозне робе на граници, вишеструке инспекцијске захтјеве и тешкоће у примјени међународно признатих ветеринарских и фитосанитарних стандарда. Превазилажење тих баријера је у примјени транспарентних и ефикасних царинских процедура, реструктуирању и реформи институција које су надлежне за стандарде и инспекцију.

Подстицаји извоза

Често примијењивана мјера богатих земаља јесте обезбјеђивање извозних субвенција. Правилима СТО извозне субвенције су сврстане у недозвољене мјере и »јулским пакетом« Доха преговора постигнут је споразум да се ове мјере поступно укину. БиХ у процесу предстојећег прикључења СТО-и ће бити приморана на поштовање овог споразума. Међутим, средњорочно наши произвођачи не могу рачунати на ову врсту подршке али до прикључења СТО-и, подстицаји за извоз обезбјеђиваће се како би се пружила подршка извозу производа на тржишта која се могу показати као дугорочно профитабилна, чак и након тога што БиХ постане члан СТО-е и када више не буде у могућности да плаћа извозне субвенције.

Извозни подстицаји ће се исплаћивати само у циљу: 1) унапријеђења и промовисања домаће производње 2) растерећења домаћих вишкова 3) проналажење нових тржишта за производе за које није постигнута конкурентност.

Директна подршка

Друга врста подршке пољопривреди јесте кроз директна плаћања. Ова подршка се огледала само у неколико мјера које су, првенствено, биле у функцији подршци тржишту - највећим дијелом кроз интервентне куповине. У Р. Српској започела је пракса увођења подстицаја по литри млијека, и по хектару за произвођаче, соје,

љековитог биља и за органску производњу. Међутим, ситуација ће се промијенити повећањем удјела струкурних промјена и установљења подршке изградњи тржишта кредита и грантова за рурални развој. Оваква дистрибуција и ови типови плаћања нису у потпуности у складу са захтевима СТО-е. Прилагођавање је због тога, неопходно, али уз поштовање специфичности пољопривреде РС, БиХ, довољност буџета и специфичности циљева који се желе остварити.

Директна подршка има за циљ да се постигне довољност за потребе земље, за неке врсте роба или да се подрже “успјешни” – сектори у којима РС, БиХ посједује компаративну предност и гдје може профитабилно да обавља извоз без субвенција. Постоји увјерење да су велика предузећа основана у вријеме социјализма неопходна ради конкурентских услова тржишне економије, јер једино она имају довољно велике количине производа да би била тржишно орјантисана. Али, конкурентност је бар у истој мјери повезана са управљањем колико и са величином. Супротно томе, у ЕУ пажња је усмјерена ка пружању подршке породичним фармама. Ова предузећа или фарме, мада знатно мања по величини своје производње, у поређењу са агрокомбинатима, показала су се као веома ефикасна.

Мјере аграрне политике су често ограничене непостојањем механизма за спровођење исте. Тренутни ниво подршке је ограничен и условљен, ниским нивоом средстава подршке, непостојањем Агенције за плаћање, непотпуним регистром произвођача, животиња и винограда, незавршеним земљишним катастарским регистром, често непостојања законске регулативе и осталим ограничавајућим факторима. Успостављањем горенаведених институција – поред осталих функција - проширује се могућност директне подршке. Наравно, оно што највише утиче на мјере аграрне политике и ниво подстицаја је висина средстава, која су у могућности да се обезбеде за ове намјене.

Државне интервенције би требало, приоритетно, усмјерити на политику прилагођавања ЕУ, на обезбјеђење оних услуга које тржиште по правилу споро или уопште не пружа и на интервенције које помажу да се побољша функционисање тржишта. То су прије свега успостављање информационог система о тржишту, савјетодавне службе, система класификације и градирања производа, јединице за унапређење међународног извоза, побољшање царинске и домаће инспекцијске службе, и слично.

С обзиром на садашњу структуру пољопривреде у БиХ: велики број врло малих газдинстава, мали број комерцијалних газдинстава, политика би требало да осмисли мјере за она газдинства која неће моћи да се прилагоде новонаступајућим промјенама. Комерцијални сектор ће захтијевати јасну и дугорочну тржишну политику која ће охрабривати улагање и развој тржишта. Некомерцијалним газдиствима ће бити потребна помоћ у погледу додатка приходу или подстицаја за продају или давања у закуп земљишта комерцијалним произвођачима.

Заједничка пољопривредна политика ЕУ-е знатно се промијенила током посљедње деценије, при чему је правац реформе сасвим јасан. Спољна заштита се смањује и дијелом замјењује директним плаћањима. Реформа је почела 1992. године и сада је у многим производима достигнут ниво свјетских тржишних цијена.

У оквиру САР, подршка цијенама замијењена је директним плаћањима, али ова плаћања су још увијек везана за факторе производње. Сврстана су као мјере “плаве кутије” према Споразуму о пољопривреди ГАТТ-а, што значи, да оне нису, за сада, класификоване као мјере које ометају тржиште. САР који се традиционално ослања

на политику тржишта и цијена (први ослонац САР-а) све више се концентрише на други ослонац који узима у обзир циљеве по питању животне средине и питања руралне привреде. Директна плаћања, су сада дио првог ослонаца али се полако преносе у други ослонац, промјеном облика и услова за плаћање. Даље, реформе иду у правцу раздвајања плаћања од производње при чему раздвојена плаћања нису изложена никаквим ограничењима на основу обавеза СТО-е. Ова промјена ће имати утицај на на ниво и интензитет производње.

Један од оснивних циљева пољопривреде БиХ је интеграција у Заједничку пољопривредну политику ЕУ (САР) и да по уласку оствари други захтјев споразума из Копенхагена - да може да буде конкурентна у таквом окружењу. На овом путу ЕУ пружа све видове помоћи, која се повећава са приближавањем дана прикључења земље у ЕУ и са остваривањем претходно зацртаних циљева. Ниједан корак у развоју се не може прескочити, нити се може ићи другим путем него путем којим су прошле све земље садашње чланице. Због тога и домаћу подршку би требало усмјерити у том правцу. На том путу могу се дефинисати три фазе које ће се карактерисати следећим трендовима.

I Фаза

Ова фаза је већ увелико почела и основни циљеви које би требало остварити директном подршком су: изградња тржишта кредита, изградња тржишне инфраструктуре, унапређење продуктивности и конкурентности, промјена структуре производње у правцу гајења профитабилнијих култура, увећање газдинства, оријентисаност ка квалитету и безбједности хране, изградња механизма и модалитета за правилну употребу средстава за рурални развој, формирање регистра произвођача, стоке, винограда и друго.

II Фаза

Ова фаза се налази између садашњег стања и фазе пред приступање ЕУ. Колико ће да траје зависи од брзине реформе и степена испуњења зацртаних циљева из прве фазе. Окружење подразумијева прихватање обавеза и прилагођавање подршке правилима СТО-е. Циљеви које би требало остварити се не разликују од претходних, али сада постоје изграђени механизми за плаћање што омогућава даље усмјеравање потстицаја одвојених од производње.

Претпоставке које би требало да се остваре да би се ова фаза завршила су: *изграђени механизми плаћања, дјелимично изграђено тржиште земљишта, кредита, инпута и производа.*

III Фаза

Ова фаза подразумијева да се пољопривреда БиХ налази пред приступање САР-у и сходно томе прихвата ЕУ систем директне подршке. То ће подразумијевати директна плаћања по хектару и по грлу, одвојеним од производње, усмјеравање средстава на рурални развој и заштиту околине кроз изградњу мултифункционалне пољопривреде.

Заједничка политка пољопривреде знатно се измијенила током времена, а очекују се и даље промјене. Не би требало да постоји никаква сумња да ће и САР бити другачији у вријеме када БиХ, РС, буде приступала ЕУ. Тржишне цијене, генерално, ће бити ниже него што су данас и ближе нивоу или на нивоу свјетског тржишта. Пољопривредни произвођачи ће добити мање средстава за производњу, а умјесто

тога добијаће плаћања за производњу јавних добара, укључујући питања животне средине.

Препоруке

- Министарство пољопривреде, као својеврсни сервис произвођача у сектору пољопривреде и тржишта пољопривредно-прехрамбеним производима, мора располагати базом података о стању производње, тржишту и цијенама пољопривредно-прехрамбених производа у окружењу и свијету. Такве информације ће бити од посебног значаја за све, тржишно оријентисане произвођаче, било да се ради о текућој производњи или улагањима у дугорочни развој.
  - Нужно је пронаћи оптимални ниво царинске заштите који ће заштити домаћи производ, а у исто вријеме омогућити постојање конкуренције.
  - У контексту припрема за преговоре са чланицама СТО-е мора се извршити тарификација свих посебних дажбина у царине *ad valorem*.
  - Обавезе снижења тарифа би требало да укључе већа снижења за производе који су највише заштићени, а најмања снижења за производе, који су најмање заштићени.
  - Измијенити политику која одржава домаће цијене изнад цијена њених конкурената. При томе ово прилагођавање обављати фазно.
  - Успоставити транспарентне и ефикасне царинске и инспекцијске поступке.
  - Потребно је унаприједити поступке инспекције и овјеравања да би били у сагласности са праксом у ЕУ.
  - Створити услове једнаке за све приликом одређивања подршке.
  - Изграђивати институције по моделима земаља ЕУ које ће поред осталих улога имати и проширење могућности за коришћење мјера аграрне политике.
  - Директна плаћања усмјерити ка регистрованим пољопривредним газдинствима.
  - Подржати комерцијалне произвођаче организовањем и финансирањем службе тржишних информација, свеобухватне савјетодавне службе и стандарда производње.
  - За пољопривреднике који не производе за продају, развити мјере подршке за приход и подстицаје за продају земље или њено давање у закуп комерцијалним произвођачима.
  - Дефинисати облике заштитних цијена одређених пољопривредних и прехрамбених производа те функцију наведених облика цијена (заштита пољопривредних произвођача, заштита потрошача, увозна заштита, извозни подстицај).
  - Утврдити комплементарност функција прописаних цијена са другим механизмима макроекономске политике (контрола цијена, интервентна продаја, интервентна куповина, извозне субвенције, прелевмани).
-

Преглед облика цијена у ЕУ

Индикативна цијена – представља цијену коју заједничка тржишна организација стреми да обезбиједи произвођачу. Производи на које се односи, углавном су: житарице, шећер, млијеко, маслиново уље, уљана репица, сунцокрет.

Орјентациона цијена – одговара индикативној цијени, а односи се на крупну стоку, телад и вино.

Предметна (објективна) цијена – одговара орјентационој цијени и односи се на дуван.

Праг цијена – одређује се са циљем да продајна цијена увезеног производа, са додавањем транспортних трошкова, буде доведена на ниво индикативне цијене. Разлика између (ниже) свјетске цијене и више праг цијене допуњује се прелевманом. Производи на које се односи, углавном су: житарице, шећер, млијеко и мљечни производи, маслиново уље.

Гранична цијена – одговара цијени прерађеног свињског меса, јаја и живине произведених у трећим земљама, са добром техничком опремљеношћу.

Референтна цијена – одредјена је у функцији цијена производње (производна цијена) у Заједници и упоредива је, у извесној мјери, са граничном цијеном. Она представља минималну цијену по којој може да буде увезен један производ из треће земље.

Интервентна цијена – цијена по којој су интервентни органи Заједнице дужни да откупе производе који им се нуде. Производи на које се односи су: житарице, шећер, бутер, млијеко у праху, неки италијански сиреви, маслиново уље, уљана репица, сунцокрет, говеђе и свињско месо, дуван.

Основна цијена – одговара орјентационој или индикативној цијени, а односи се на свињско месо, у смислу да служи ради опредјелења примјене интервентних мјера на тржишту.

4. Систем аграрних робних резерви

Прије разматрања успостављања начина аграрних робних резерви треба разјаснити нека, битна питања. Наиме, образовање и функционисање аграрних робних резерви треба да се односи на земљу као цјелину и оне треба да врше функцију државе на цијелој територији. При томе могу бити образоване и резерве на нижем нивоу, с тим да функционишу на принципима образовања државних робних резерви уз осигурање потпуне синхронизације рада резерви свих нивоа.

У досадашњем периоду Дирекција за робне резерве РС је своју функцију обављала, доста, неефикасно, и својим дјеловањем није доприносила развоју транспарентних и конкурентских тржишта, чиме се удаљила од своје прворазредне улоге.

Одржавање стабилности односа понуде и потражње, као и стабилности производње и цијена пољопривредних производа, што представља трајну прехранбену сигурност становништва, обезбјеђује се тржишним институцијама, посебно системом аграрних робних резерви, прије свега оних производа за које се прописују посебни облици цијена, као и других производа од виталног значаја за агроиндустријску репродукцију. Аграрне робне резерве чине двије хоризонталне компоненте, 1) сталне (стратешке), 2) стабилизационе (тржишне).

- Сталне (стратешке) резерве пољопривредних и прехранбених производа утврђују се посебним програмом, по обиму и структури који обезбјеђује прехранбену сигурност у ванредним околностима. Заснивање сталних резерви, а према технолошким роковима, врши се у складу са начином функционисања система резерви. У оквиру стратешких резерви могу се програмирати посебни развојни аранжмани чији је циљ повећање и равномјерна дистрибуција резерви и производње.
- Стабилизационе (тржишне) робне резерве ће функционисати у непосредној вези са формирањем тржишних институција и агенција и морају се оспособити за интервенције на тржишту по одређеним (специјализованим) робним програмима.

Робне резерве пољопривредних и прехранбених производа су кључна инфраструктурна компонента тржишта, које своју функцију остварују на основама закона. Улога им је да буду одлучујући корективни инструмент стабилности аграрног тржишта и прехранбене сигурности земље. Њихова функција се остварује кроз стабилизационе, текуће интервенције на тржишту ради успостављања равнотеже понуде и тражње и одржавања стабилности тржишних цијена, прије свега, оних производа за које су прописани посебни облици заштитних цијена.

Текуће стабилизационе интервенције робних резерви, на основу усклађених програма (годишњих), основни су инструменти за остваривање своје функције и истовремено економску заштиту пољопривредних произвођача и потрошача хране, ради чега су потребна два смјера интервенција:

- Интервентна куповина одређених производа, када је њихова понуда већа од тражње (заштита произвођача).
- Интервентна продаја одређених производа, када је њихова тражња већа од понуде (заштита потрошача).

Интервентна куповина подразумијева да систем робних резерви буде нормативно уређен и материјално оспособљен, како би преузео одређене количине аграрних производа, за које су прописане гарантоване, односно оријентационе цијене, ако и када их произвођачи понуде. У том случају резерве обавезно и благовремено, интервентно, купују у одговарајућим аранжманима по прописаним цијенама (уколико је понуда таквих производа већа од куповно способне тражње, а њихове тржишне цијене теже ка нивоу нижем од прописаних, заштитних). Интервентни аранжмани куповине могу бити у различитим формама као што су: у форми дефинитивне куповине и преузимања понуђене робе на складишта (залихе) робних резерви; у форми кредитирања одређених залиха сировина или финалних производа код произвођача (ломбардни кредит), емитовање хартија од вриједности са покрићем у роби; у форми посебних аранжмана - куповине или кредитирање одређених количина основних прерађевина код предузећа која ће по том основу куповати понуђене, одређене вишкове сировина од произвођача. Референтни услови интервентне куповине одређује се према тржишним елементима који важе за најсуфицитарнију зону на тржишту.

Интервентна продаја подразумијева да робне резерве обавезно и благовремено продају одређене количине аграрних производа, за које су прописане оријентационе цијене у условима када је понуда тих производа мања од куповно- способне тражње, а

њихове тржишне цијене знатно више од оријентационих цијена. Ова продаја се врши по цијенама које не могу бити више од оријентационих, нити ниже од гарантованих, односно од увозних - праг цијена увећаних за трошкове до референтног центра. Услови интервентне продаје одређиваће се према тржишним условима.

Да би тржишне (стабилизационе) робне резерве ефикасно утицале на стабилност тржишта пољопривредних и прехранбених производа, потребно је да ова институција буде рационално организована и финансијски оспособљена да може вршити интервентну продају одређених агроиндустријских производа.

Управљање робним резервама има изузетно важан значај ради обезбјеђивања стабилности аграрног тржишта.

Искусства европских земаља указују на потребу да функцију оперативног одлучивања о начину, условима, облику и времену интервенција робних резерви на аграрном тржишту врши, посебно законом овлашћено међуресорско тијело Владе, које на бази годишњих робних и финансијских програма одобрених од Владе, доноси оперативне одлуке о интервенцијама и пословању на тржишту.

Важно је да систем резерви у оквиру својих изворних функција интервентне куповине и интервентне продаје, снажно утиче на одржавање нивоа оријентационих цијена, као преовлађујућих циљних цијена на тржишту. На тај начин робне резерве аграрних производа се развијају као специфичне робне берзе, оспособљавајући се тако за активнију улогу у сфери терминског трговања пољопривредним и прехранбеним производима.

Сугерисани концепт робних резерви, у садашњим условима и степену развијености тржишта, структуре и обима производње и квалитета производа, могао би одиграти значајну улогу у изградњи и стабилизацији тржишта на новим основама, што би било подстицајно и за производњу. Међутим, у каснијем периоду који настаје стабилизацијом тржишта и повећањем производње и квалитета производа уз примјерну стандарда, робне резерве ће требати даље трансформисати, а, највјероватније, као институцију задужену за интервенције као "купца у крајњој нужди", и друго, да преузме улогу обезбјеђивања прехранбене сигурности.

Препоруке

- Неопходно је приступити редефинисању постојеће Дирекције за робне резерве и донијети нови закон којим би се прецизно дефинисала и уредила функција и начин пословања Дирекције.
- Утврдити и донијети Програм Дирекције, којег усваја Влада, а у којем ће се дефинисати количине и структура роба које се образују као различити видови резерви (повремене, сталне, стратешке) и мјере за њихово остваривање.
- Дирекција ће своје дјеловање у условима слободног тржишта пољопривредних и прехранбених производа остваривати у виду стабилизатора тржишта и на тај начин доприносити развоју, а не диригованом спутавању тржишта.

- Одлучивање о начину, обиму, условима и времену интервенција робних резерви на аграрном тржишту, обављаће посебно, законом овлашћено, међуресорско тијело Владе, које доноси оперативне одлуке о интервенцијама на тржишту и пословању Дирекције за робне резерве или посебно формирана агенција за те послове.
- Припремити Стратегију прехранбене сигурности која ће јасно дефинисати групе, вријеме и начине дистрибуције хране.

5. Спољнотрговинска политика у пољопривреди

Приступајући конципирању једне могуће спољнотрговинске политике у области пољопривреде за Републику Српску, нужно је упознати се са димензијама и основним карактеристикама спољнотрговинске размјене у овом тржишном сегменту. Може се констатовати да је, са становишта размјене у пољопривреди, Република Српска у веома тешком положају, наиме, њен годишњи увоз ових производа креће се на нивоу око 350 мил. \$, док је извоз износио само 30 мил. \$, тј. пољопривредни извоз покривао је само 8,7% одговарајућег увоза.

Структурно посматрано, у увозу доминирају четири групе производа. То су жита и производи од жита (20% укупног увоза), шећер, прерађевине и мед, пића и сточна храна. Оваква увозна структура имплицира низак животни стандард и убједљиву заступљеност извора тзв. јефтиних калорија (жита, шећер).

У извозу, једна група је изразито доминантна. Поврће и воће и прерађевине од њих чине 40% укупног извоза, затим са готово подједнаким удјелом дуван и прерађевине од дувана и жита и производи од жита (70% извоза), док сви остали производи формирају 30% укупног извоза.

Политика подстицања извоза мора се посматрати у контексту бар три фактора. Прво, која група производа у извозу пружа највеће изгледе за успјешно пробијање на светско тржиште? Друго, скромне материјалне могућности ентитета изискују крајњу селективност у приступу. Треће, правила успостављена поретком свјетске трговинске организације намећу ограничења, колико год да ће Република Српска а и цијела Босна и Херцеговина бити третирана као земља у развоју у току преговора о приступању. Полазећи од овако одређених фактора, подстицање извоза је нужно, како би се бар умањио велики дебаланс у овом дијелу размјене. Узимајући у обзир да се велики део размјене обавља са Европском Унијом а на чијем тржишту постоји одређени извозни простор и последице њеног проширења за 10 нових чланица (од 1. маја 2004.), требало би подстицаје усмјерити првенствено у воће и поврће, прије свега воће.

Занимљиво је да сточни производи готово да не учествују у извозу. Истовремено, ови производи имају солидну динамику у свјетским оквирима. Ревитализација пољопривредног извоза Републике Српске није могућа ако се не повећа удио сточарства у укупном извозу. Стога би требало предвидети и извозне подстицаје за јунад, јунеће, јагњеће и бројлерско месо, где, са различитим пондером, постоје извесни извозни изгледи најприје на тржиште Европске Уније.

Увозне потребе Републике Српске су знатне и, рекло би се, дугорочног карактера, поготово када се ради о неким стратешким производима из групе жита и

индустријских култура. Опет, пољопривредни производи са гледишта увозне заштите могу се, грубо, подијелити у двије групе. У прву спадају производи где је увозна зависност искључива или велика. Другу групу формирају производи чији се пораст производње може очекивати са даљом нормализацијом економских и политичких околности.

Прва група може се, опет, подијелити на три подгрупе.

У прву подгрупу спадају тзв. некомпетитивни производи (кафа, чај, зачини, јужно воће).

У другу спадају компоненте за сточну храну (рибље брашно, уљане погаче).

Трећу чине сировине за текстилну индустрију (памук, вуна).

Узимајући у обзир конкретну ситуацију највиши износ царина требало би користити код тзв. некомпетитивних производа од којих се један дио може третирати као потрошња која није егзистенцијално потребна. Уједно, то би омогућило формирање веће количине буџетских средстава за подстицаје. Код сточне хране, ниво царина треба да буде низак како би се смањили трошкови производње. Слично важи и за памук и вуну. Друга група треба да буде штићена релативно високим царинама а, по потреби, код неких производа и сезонским оптерећењима. Наиме, постојећи потенцијали могу да у знатној мјери омогуће релативно висок степен самодовољности, сем код индустријских култура, па би претјерана либерализација тржишта и одустајање од увозних баријера био неразуман потез.

Пораст извозних подстицаја, сам по себи, неће бити довољан за унапријеђење сада веома слабих резултата. Оправдано је основати један посебан орган, чији су могући називи Аграрна извозна агенција Републике Српске, Агенција за унапређење аграрног извоза или слично. Организационо, ова агенција могла би да буде у оквиру Министарства пољопривреде, Министарства спољне трговине или да буде посебно тијело, везано за Владу.

Са становишта унутрашњег тржишта треба истаћи да ће РС у првом периоду реализације Стратегије, задржати увоз одређених количина роба, прије свега пшенице, индустријског биља, сточне хране, док ће у другом периоду реализације овог документа, поред задовољења властитих потреба, обезбјеђивати одређене количине и за извоз.

Република Српска има изразито суфицитарну производњу код кромпира, једног дијела свјежег поврћа и воћа. Њени изразити дефицити су код индустријских култура – уља и шећера. Оваква структура пољопривредне производње имплицира и модалитете будуће аграрне политике.

Једна разумна политика била би, дакле, одржавање производње пшенице и млијека на нивоу потреба домаћег тржишта, док би тежиште у извозу морали имати; производи више фазе обраде, прерађевине воћа, поврћа, меса, млијека и кондиторски производи; поврће и воће, јунад, јунеће месо, јагњад, љековито биље и шумски плодови и пчелињи производи. Међутим, остала би трајна увозна зависност код шећера и уља, уколико се не покрену капацитети за прераду (шећерана и уљара, мада је уљара у фази ревитализације).

Дају се препоруке за основну структуру спољнотрговинске политике узимајући у обзир одређене категорије производа и висину њихове заштите.

I - Ниске царине

Вјештачка ђубрива, заштитна средства, уљане погаче, рибље брашно, памук вуна, уљане културе, сточни квасац, синтетичке киселине.

II - Високе царине како би се заштитила домаћа производња

Живе животиње, месо, млијеко и мљечни производи, жито, воће и поврће (додатна сезонска оптерећења при увозу за воће и поврће).

Мјере хигијенско санитарног надзора, декларације о поријеклу итд.

III - Тзв. Некомпетитивни производи – високе царине и акциза

Кафа, чај, зачини, јужно воће, пића итд.

Извозни подстицај

Прерађевине воћа, поврћа, меса, млијека, кондиторски производи, поврће, воће, јунад, овце и јагњад, јунеће месо, јагњеће месо, риба, шумски плодови, љековито биље. Диференцирано по појединим тржиштима, највећи у ЕУ.

Уговори о слободној трговини: - Поново их размотрити. Тамо гдје су већ констатовани неповољни ефекти по домаћу пољопривреду, или они могу да се очекују, приступити строгој контроли на граници, користећи мјере ванцаринске заштите (појачани хигијенско-санитарни надзор, декларација о поријеклу итд.)

Формирати агенцију за унапређење и подстицање аграрног извоза.

Процјењује се раст извоза по годишњој стопи од 15% у првој половини периода (ниска основица), а у другој 10%, док би увоз растао по стопи 1,5% у цијелом периоду.

6. Политика и извори финансирања

Финансирање пољопривреде представља најсложенији сегмент аграрног развоја, било да се ради о текућој производњи или инвестицијама. Од добро постављених и адекватних модалитета финансирања пољопривреде, зависи у којој ће мјери она као грана привреде у Р. Српској и у БиХ, доприносити општем привредном развоју, градећи своју позицију на тржишним принципима.

Произвођачи у пољопривреди, без обзира да ли су правна или физичка лица, при тражњи средстава за улагања, требају имати исти третман код банкарских и других финансијских институција, под условом да им бонитет фирме, за правна лица, односно производња за физичка лица, уз валидне инструменте обезбијеђења враћања позајмљених средстава, одговарају пословној политици зајмодавца. С тим у вези неопходно је створити институционални оквир који ће омогућити пољопривредницима једноставнији приступ кредитним средствима и цјелокупној процедури обезбијеђења инструмената за враћање коришћених средстава.

У тржишно развијеним земљама користе се нови видови и модалитети финансирања аграрне привреде као што су; лизинг, заједничка улагања, концесије, хартије од вриједности, нове емисије вриједносних папира, али и неспецифични облици финансирања као што су, франшизинг, факторинг и форфетинг и друго. Полазећи од тога, пољопривреда и прехрамбена индустрија РС и БиХ би, поред до сада

доминантних, традиционалних извора (самофинансирање, кредитирање, финансирање извоза и др.), требало да се усмјере према новим видовима финансирања, од којих се неки већ почињу користити и на овим подручјима.

Међутим, полазећи од специфичности пољопривреде као привредне дјелатности, њеног значаја, прије свега, са становишта социо-економског карактера, држава треба иницирати предузимање различитог спектра мјера којима, подстиче развој овог сектора. У томе је, заправо, разлика у финансирању пољопривреде у односу на друге привредне секторе, па стога држава мора интервенисати својим мјерама, које се односе на амортизовање цијене капитала, усмјереног за потребе аграрне привреде.

Да би се начин финансирања побољшао и био стабилан сегмент аграрне политике у Р. Српској било би неопходно темељитије дефинисати и поставити улогу аграрног буџета и аграрног банкарства, као и подстаћи друге облике и модалитете финансирања аграрног сектора.

Аграрно банкарство (аграрна банка), има дугу и широку традицију у свијету. Пракса говори да земље које су брже осмислиле, дефинисале и развиле аграрно банкарство, прије су отпочеле са динамичним развојем своје аграрне привреде која је у низу земаља представљала и представља моторну снагу привредног развоја. Заправо, аграрне банке у низу земаља, представљају незамјењиву полугу, преко које држава остварује аграрну политику, нарочито у домену усмјеравања средстава, подстицања, кредитирања, извоза, увоза и др., као и поуздан субјекат пољопривредним произвођачима за финансирање текућих и развојних потреба. Ова функција државе, која се остварује преко аграрних банака, има за циљ да осигура већу стабилност производње и тржишта пољопривредно-прехрамбених производа, а тиме и већу сигурност произвођача. На тај начин се брже и ефикасније рјешавају проблеми финансирања аграрног развоја.

Искуства показују да је развој пољопривреде мање ефикасан уколико се кредитни захтјеви аграрног сектора рјешавају у банци унуверзалног карактера и у банци општег типа. Наиме у банци општег типа, аграрни кредит, због специфичности производње којој је намијењен, не може да издржи сталну конкуренцију других, пропульзивнијих и курентнијих области и грана. За разлику од тога, у специјализованој аграрно-кредитној, банкарској институцији, стичу се објективни услови за потпуније обједињавање и концентрацију различитих извора средстава, која потичу од пољопривреде или су јој намијењена, као и депозита пољопривредног и другог поријекла, што ствара услове за рационално и ефикасно коришћење средстава за различите аграрне намјене. У овом материјалу није могуће шире елаборирати субјекат „аграрна банка“, али поред тога што се указује на њену потребу, било би разумно приступити широј елаборацији оправданости њеног постојања.

Формирањем аграрног буџета и усмјеравање државне подршке аграрном сектору, обезбјеђује стабилност производње и развоја пољопривреде. Преко аграрног буџета држава може, врло ефикасно, креирати аграрну политику и њоме управљати ако су уређени и остали елементи аграрне политике. Министарство пољопривреде треба да има потпуне ингеренције над аграрним буџетом, а нарочито у дијелу који се односи на усмјеравање средстава, намјенску контролу утрошка средстава и праћење ефеката, о чему мора подносити детаљне извјештаје Влади и Скупштини.

Министарство пољопривреде мора својом анализом представити Влади и Скупштини колико држава својим подстицајима доприноси стабилности производње и тржишта пољопривредно-прехранбеним производима и колико се увећава ДП којег ствара пољопривреда, као посљедица државне подршке сектору пољопривреде.

У Републици Српској постоје три нивоа организованости пољопривредних произвођача, тако да свака групација захтјева различит приступ и одговарајуће модалитете финансирања, с тим да се сви ти модалитати темеље на тржишним принципима, уз неминовност одређеног, амортизовања услова мјерама интервенције државе.

Прва групација произвођача су *правна лица* у примарној производњи, доради и преради пољопривредних производа, који својом производњом и пословним односом, чине поуздане, тржишне и привредне субјекте, способне за тржишну конкуренцију. Законодавно правна регулатива за пословно функционисање правних лица постоји, али се мора ускладити са европским стандардима, посебно у дијелу који се односи на структурно прилагођавање, квалитет, цијене, нутритивну вриједност пољопривредно-прехранбених производа и друго. У том смислу неопходно је формирати базу података на основу којих се прате текући и развојни трендови ових фирми, што би требао бити задатак Министарства пољопривреде у сарадњи са финансијама, робним прометом и Привредном комором, без чега није могуће суптилније анализирати стање у сектору и предузимати мјере економске и аграрне политике. То је један од најпоузданијих елемената, на основу чега се одређују зајмодавци, како и под којим ће условима улазити у кредитирање одређених произвођача.

Друга групација су произвођачи, *физичка лица*, (комерцијална газдинства), чија је производња респектабилна за тржиште са становишта структуре, количина и квалитета и дугорочне орјентације произвођача. Ова групација произвођача представља, у правом смислу ријечи, производне јединице, односно комерцијална газдинства која се уз релативно малу подршку у будућности, могу трансформисати у правна лица, што би представљало значајан квалитет у сфери привређивања. Међутим, док се не створе услови за то, неопходно је извршити регистрацију ове групације произвођача (газдинстава), како би се знало, колико их има, са којим потенцијалима располажу, који су им правци развоја, које су им жеље, шта очекују од сарадње са надлежним државним органима, прије свега са Министарством пољопривреде и другим. То је, заправо, услов за кориштење, премија, рагреса и других субвенција, којима држава подстиче пољопривредне произвођаче и одређене производње. Ради тога, Министарство пољопривреде, треба прописати начин и услове по којима се сељачка газдинства могу регистровати као производне јединице, што би им омогућило да преко своје регистрације добијају подстицаје које држава усмјерава, и конкуришу код банака и других финансијских институција за средства потребна за текући и дугорочни развој.

Министарство пољопривреде, у сарадњи са другим органима ће донијети упутство у којем ће се објаснити сврха и начин регистрације пољопривредних газдинстава и других субјеката. При томе треба водити рачуна о максималној практичности и једноставности прописане процедуре за обављање регистрације.

Трећа групација произвођача је организована у пољопривредне задруге за коју је, такође, потребно имати базу података. Задругари као оснивачи, својом производњом и односом према својој асоцијацији (Задрузи), предствљају гаранцију код банака и других пословних партнера, за успостављање стабилног, пословног односа. Пословање Задруга је уређено, прије свега, законом о задругама, тако да оне као правна лица могу ступати у пословне односе са свим субјектима и институцијама ради непосредних интереса својих оснивача, односно задругара. То се односи, прије свега, на организовање производње, примјену савремене технике и технологије, пласман на домаћем и иностраном тржишту, формирање тржишних берзи и других видова организовања произвођача. Министарство пољопривреде, полазаћи од незамјењљиве улоге и значаја пољопривредног задругарства у развоју пољопривреде и села, би требало више усмјеравати своје акције на подршци консеквентном остваривању изворних принципа међународног задружног покрета, јер само на тај начин задруге могу постати истинска асоцијација задругара и прави производно-тржишни партнер, што ће створити шансу за привлачење средстава за различите намјене у производној и тржишној орјентацији Задруга и задругара.

Дакле, без тачног елаборирања група произвођача, њихових специфичности, захтијева, производних намјера, потреба, дугорочне орјентације и др., није могуће успоставити, сређен, систем финансирања аграрних потреба, нити краткорочно, нити дугорочно. Услов за то је формирање поуздане, базе података, на основу којих је могуће, далеко боље управљати мјерама и акцијама у сектору пољопривреде. Оваквом поставком групација произвођача, стварају се услови да они у правилу, постају, реално, интересантни пословни субјекти, способни да узму средства за текућу производњу и инвестиције и да квалитетом своје производње и пословања, уредно врате позајмљена средства.

Остали субјекти (домаћинства, газдинства), који нису ни у једној од ових групација, једноставно, немају капацитета да пређу у групацију у којој су тржишни произвођачи. *То су, уствари, некомерцијална газдинства.* Због тога према њима држава треба усмјеравати мјере и акције из сфере социјалне политике, поготово ако је ријеч о старачкој популацији, инвалидима или кој су по другој основи, без шанси да на свом посједу постану, озбиљнији произвођачи. Проблеми са овим у вези, могли би се амортизовати отпочињањем реализације интегралног руралног развоја.

Извори средстава за финансирање пољопривреде могу бити: средства аграрне банке; средства других пословних банака; средства аграрног буџета; средства локалне самоуправе; средства фонда за развој, дио намијењен за пољопривреду; средства осигуравајућих и других финансијских институција; микрофинансијских организација; пољопривредно кредитних задруга; средства прерађивача, потрошача и других корисника сировина и готових производа; властита средства произвођача; конзорцијална средства (удруживање средстава) за посебно одабране производње од стране заинтересованих субјеката, (прерађивачи, прометници извозници, тржишне асоцијације и др.); ино средства, било да се ради о намјенским кредитним линијама, директним улагањима у конкретне пројекте, улагања кроз поступак власничке

трансформације, докапитализација, донације, хартије од вриједности, средства по Програму Сапард (по стицању статуса Државе-кандидата које улазе у ЕУ) и др. Пољопривредном сектору потребни су краткорочни кредити да би покрио потребе финансирања производње до продаје и наплате производа, средњорочни кредити за основна средства, која би требало да трају више година и не могу се финансирати из једног производног циклуса и дугорочни кредити за куповину и уређење земљишта, и друга капитална улагања. Финансијски сектор обезбјеђује врло мало кредитних средстава и пласира их, углавном, кроз краткорочне кредите. Постоје, у мањој мјери, и средњорочни банкарски кредити, али највећи дио је намијењен више преради него примарној производњи. Не постоје услуге закупа за машине, нити постоје дугорочни кредити за куповину и уређење земљишта.

Недостатак комерцијалних кредита за пољопривреду може се приписати:

- генералном недостатку кредита у привреди,
- специфичном ризику и ниској продуктивности који се везују за пољопривреду,
- непостојању расположивог јемства,
- недостатку кредитне историје произвођача,
- недостатак стручности у банкарском сектору за процјену пољопривредних пословних планова, и
- недостатак искуства и стручности код произвођача за развијање и презентацију пословних планова.

Пољопривреда је само један сектор и њен удио у укупном кредитном тржишту зависиће од тога колико су улагања у пољопривреду профитабилна у поређењу са улагањима у друге привредне секторе. Политика развоја, која има за циљ унапређење профитабилности пољопривреде саме ће олакшати овом сектору приступ кредитима. Недостатак кредита, је у ствари, само симптом других проблема, а не проблем сам по себи.

Први услов који би требало превазићи је проблем јемства. Већина пољопривредника има земљу као идеално средство за јемство. То је добро које се не може помјерати, лако уништити или на други начин изгубити. Међутим, често банке нису вољне да земљиште прихвате као јемство јер се власништво не може доказати због застарјелог регистрационог система. Понекад, као јемство се могу узети машине које се купују, али постоји проблем опадања вриједности машина у дугим периодима повраћаја. Кредити се могу осигурати и уз заједничку гаранцију малих кредитних задруга али ово није чест случај. За краткорочне кредите јемство у роби преко система “складишница” је одлично и широко коришћено јемство. Складишница као кредитно јемствени документ обезбјеђује једноставан ситем преноса власништва над производима. Овај вид јемства би требало да буде законски и институционално подржан како би био прихваћен од стране банкарског сектора.

Усљед непостојања кредитних пласмана, банке немају довољно обучен кадар, који би био у стању да врши процјену о кредитној способности и квалитету пословног плана потенцијалног клијента. Постојећа рурална банкарска мрежа није тако развијена да би могла да задовољи захтјеве пољопривредника, посебно у регионима приватних

газдинстава. Увођење Микрофинансијске организације у руралне области приближава банкарске услуге и овој категорији пољопривредника.

Средњорочни кредити за куповину машина само је један од начина финансирања. На тржишту је развијен низ различитих финансијских аранжмана који би требало да доведу у везу испоручиоце машина и њихове кориснике. Један метод је лизинг којим пољопривредник плаћа мјесечно или тромјесечно закуп за машину за одређени број година, често с правом да купи ту машину, ако жели, на крају тог периода по смањеној вриједности. Машина остаје власништво закуподавца и може се повратити у било које вријеме у случају неплаћања, без подношења захтјева суду. Ове трансакције развијају више финансијски посредници него сами испоручиоци машина. Други метод је куповина на рате где пољопривредник плаћа мјесечно за машину у одређеном временском периоду и на крају тог периода машина припада њему. И ове послове обављају финансијски посредници. Оба процеса олакшавају проблем новчаних токова и налажење почетне, велике, суме за набавку.

Микрофинансијске организације су у другим земљама успјешно обезбјеђивале кредит у руралним подручјима, гдје комерцијално банкарство још увијек није добро установљено. Микро-финансијске организације не примају депозит од инвеститора већ обезбјеђују кредит својим члановима из фондова који су створени уз помоћ донатора или комерцијалних банака. У случају када члан не извршава обавезе, организација преузима колективну одговорност. Такве микро-финансијске организације би требало да имају блаже супервизорске захтјеве од оних са којима се суочавају банке и као такве за њих треба створити посебне законске прописе.

Пољопривредне кредитне задруге су, такође, у другим земљама успјешно мобилисале мале штедње локалних заједница. Бољим познавањем локалних услова и зајмопримаца, ове организације не само да могу да попуне празнину на тржишту којем банке нису спремне да удовоље већ и да укажу банкама на постојање потенцијала. Као и код микрофинансијских организација, службена контрола би требала да буде флексибилнија, супервизорски захтеви блажи, па ће укупни трошкови бити нижи него банчини. Министарство треба да иницира одговарајуће законске одредбе као дио новог закона о задругама или као посебан закон о кредитним задругама, који ће омогућити развој ове важне области.

Банке и друге финансијске институције требало би да испоље више одлучности и стимулишу диверсификацију својих активности у креирању услова за сигурније пословање аграрних субјеката. Вјероватно, посљедња дјелатност којом ће се банке бавити, јесте обезбјеђење дугорочних кредита за куповину земљишта. Кредити за куповину земљишта и закуп земљишта биће битан фактор у процесу укрупњавања посједа, што је неминовност газдинстава РС. Држава не би требало да игра директну улогу у обезбјеђивању кредита, било субвенционисаних или преко других мјера. Обезбјеђење кредита је у функцији тржишта.

Препоруке

- Номиновати пословну банку за развој која би обављала и развојне послове аграрног сектора (ако се оцјени да није упутно формирати аграрну банку), која би представљала финансијску полугу државе у остваривању аграрне политике. Она би, уствари, била сервис

државе за дистрибуцију средстава којима држава даје подршку сектору пољопривреде.

- **Формирати аграрни буџет у висини 6% од домаћих прихода буџета Р. Српске у трајању од три године реализације Стратегије, након чега издвајања повећати на 8% са трајањем до краја периода. Ово би, уз остале мјере, омогућило остваривање темељног циља, а то је стабилизација сектора пољопривреде чиме се снажно утиче на стабилизацију укупне привреде и развијенији улази у ЕУ, што је посебан квалитет.**
- **Извршити регистрацију пољопривредних газдинстава и формирати регистар пољопривредних субјеката (пољопривредна газдинства, предузећа, правна лица, задруге, образовне, научне и стручне институције у пољопривреди, удружења и асоцијације у пољопривреди и др.), те формирати поуздану базу података, без чега није могуће остваривати ефикасну аграрну политику, политику финансирања, усмјеравање субвенција за подстицај развоја пољопривреде и друго.**
- **Средстава буџета Р. Српске за инвестиционе програме су бесповратна и могу износити до 30% од предрачунске вриједности програма, уз услов да у финансирању тог програма учествује локална самоуправа до 10% од предрачунске вриједности за програме који се реализују на подручју те општине.**
- **Материјалну подршку државе пољопривреди треба усмјерити у три могућа модела и то: 1) текуће субвенције; 2) инвестициони програми; 3) рурални развој. У прве три године реализације Стратегије однос усмјерених средстава требао би износити у омјеру 40:40:20, а након трогодишњег периода омјер би требао бити 30:50:20. Концепт се темељи на подршци дугорочном развоју (инвестицијама), гдје су нужна већа издвајања како за пољопривреду тако и за рурални развој у односу на издвајања за текуће подстицаје.**
- **Материјално и на други начин подржавати оснивање удружења и асоцијација произвођача, прерађивача и прометника, поготово њихово међусобно пословно повезивање, подстицати рад лабораторија за добијање сертификата, утврђивање квалитета пољопривредно-прехрамбених производа (НАSAP) и друго.**
- **Министарство пољопривреде Р. Српске ће у сарадњи са другим институцијама, предузети све неопходне активности како би се обезбиједио приступ и повлачење средстава из намјенских фондова ЕУ, намијенјених сектору пољопривреде, као што су: 1) PHARE, приступни фонд за институционалну изградњу и инвестиције; 2)**

IFPA, фонда за инвестиционе пројекте, везане за транспорт и очување околине; 3) SAPARD, фонд намијењен компететивности аграрног сектора и друго.

- Створити услове да комерцијално кредитни и финансијски сектор одговори потребама пољопривредника за краткорочним, средњорочним и дугорочним кредитима.
- Подржати рад микрофинансијских организација како би се искористило локално знање и обезбиједили мали кредити.
- Створити законску и институционалну основу за коришћење складишнице.
- Успоставити систем јемства који неће представљати кочницу приликом кредитног уговарања, смањити таксу за регистрацију јемства, поједноставити судски поступак како би зајмодавци брже добили вриједност која је дата као јемство.
- Ажурирати текуће евиденције о регистрацији земљишта и побољшање администрације тако да се одржава у ажурном стању.
- Развити програме тренинга за запослене у банкама за евалуацију пословних планова.
- Помоћи произвођачима у изради пословних планова и захтјева за комерцијалне банкарске кредите, преко савјетодавне службе.
- Створити законску основу и подржавати финансирање закупа за пољопривредну механизацију.
- Укинути порез на катастарски приход за сва газдинства која се региструју.
- Финансирање система заштите од града, треба бити у надлежности, посебних државних фондова и локалних самоуправа.
- Финансирање одржавања постојећих и изградњу нових хидросистема (одбрана од вода и одбрана вода) треба финансирати, дијелом од водних доприноса, приходима од коришћења воде (за индустрију, наводњавање) и дијелом из државних и других фондова.

7. Развој руралних подручја

Развијене руралне заједнице су од великог значаја за политичку и економску стабилност. Општи циљ је побољшање добробити руралних домаћинстава и јачање руралних заједница путем мјера које ће повећати запошљавање на фарми и ван фарме и у цјелини побољшати квалитет руралног живота и рада. Планирање руралног развоја требају обавити сви заинтересовани ресори уз координацију Министарства пољопривреде, шумарства и водопровреде, а израду Пројекта ИРР и његову динамичку разраду треба повјерити, овлашћеној, референтној институцији.

Рурална политика бави се остваривањем циљева за рурална подручја која обухвата широк дијапазон различитих социо-економских активности. Руралном економијом у Р. Српској доминира пољопривредна активност, која у правилу зависи од пољопривреде, сем одређених области која теже да се трансформишу у субурбана подручја. Међутим, рурална економија никада није само пољопривреда. Она уствари представља мрежу економских активности које покривају села, насељена мјеста, а могу да укључе и градове. Рурална економија је толико различита као и национална економија која обезбјеђује: путеве, образовање, комуникације, здравље, животну средину; продавнице малопродаје, банке, електро и водоинсталатерске услуге; професионалне услуге - адвокати и рачуновође; производни капацитети и друго. Према томе, проблеми руралне економије су другачији од проблема пољопривреде, као што су и рјешења различита. Веза између области наведене двије политике је у томе да постизање циљева у једној области у великој мјери зависи од успјеха у другој области.

Од 2000. године политика руралног развоја у ЕУ има исти статус са осталим политикама у оквиру Заједничке пољопривредне политике, као *други темељни стуб*. Рурални развој у ЕУ се види и као средство каналисања средстава у пољопривредни сектор, дијелом да би се избјегла ограничења за подршку фармама, што намеће чланство у СТО-и, а дијелом да би помогло пољопривредницима да унесу разноликост у обезбјеђивању прихода осим прихода од пољопривреде.

Основни циљеви руралног развоја могу се сажети у неколико, глобалних одредница и то:

- Поддржати и развити План „интегралног руралног развоја,, (ИРР) који уважава потребе и аспирације локалног становништва и природе локалне базе ресурса.
- Поддржати и координирати оснивање програма за послове и бизнис, и микро кредитне линије за подстицање развоја малих предузећа у руралним подручјима.
- Развити програме за побољшање квалитета руралног живота (инфраструктура, едукација и руралне здравствене службе), заједно са другим релевантним министарствима.
- Подстицати насељавање руралног земљишта, било задржавањем постојећег становништва или повратника напуштених подручја, осигуравајући приступ доступним кредитима, стручно-савјетодавним услугама и програмима руралног развоја предвиђених за стварање могућности за рурално запошљавање.

Сеоска подручја су најзаступљенији простори у Р. Српској. Њихова преобладајућност у укупној територији чини Републику претежно руралним простором. Степен развоја појединих регија у Р. Српској проузроковао је и разлике у степену развијености сеоских територија у оквиру тих регија. Рурална политика би требала да помогне да се средства намијењена подршци развоју села усмјере у перспективне економске активности и то кроз подршку локалној иницијативи за које постоје позитивни тржишни сигнали.

Модернизација пољопривреде треба да иде руку под руку са руралним развојем, јер рурално становништво чини преко педесет процената укупног броја становника Р. Српске. Социјални проблеми села не могу се одвојити од пољопривреде. Пољопривредна подручја, посебно угрожена, развијала би специјалне пољопривредне развојне циљеве. Да би се то постигло, пољопривредна, еколошка и општинске политике би морале бити координиране и примјењене на униформан начин.

Међутим, модернизација руралних области захтијева, посебно, утврђене изворе финансијских средстава, јер релативно мали број пољопривредних предузећа, земљорадничких задруга, фармерска газдинства и други облици организовања пољопривредника не могу сама сносити одговорност за рјешавање питања, запошљавања, екологију, развој сеоске инфраструктуре и друге проблеме са којима се село суочава.

Досадашња искуства показују да ефективне политике интегралног руралног развоја укључују елементе „од врха према доле,, и „од доле према врху,,. Посебна је улога МПШВ да у сарадњи са другим министарствима утврди општи оквир интегралног руралног развоја и да обезбиједи да је ИРР у складу са заштитом околине (од врха према доле). Међутим, важна је улога и самих локалних заједница да идентификују сопствене приоритете за развој који би се укључили у ИРР (од доле према врху).

Република Српска до сада није имала озбиљнијих истраживања која би могла да утврде стање села и да на адекватан начин одговоре на питање релативних односа у развијености сеоских подручја. Ради тога било би нужно приступити пројектовању динамике концепта интегралног руралног развоја (ИРР). Међутим, различита рурална подручја имају различите економске и физичке карактеристике, тако да није могуће дати препоруке које ће покрити сва подручја. Препоруке треба да буду дио националног програма, као и локалних планова за развој села који треба да слиједу након усвајања стратегије ИРР. У то смислу Влада и њена Министарства треба да установе основне принципе политике и њеног финансирања, приоритете и кораке ка њеном остваривању, док би детаљан развој и спровођење требало препустити локалној и регионалној самоуправи.

Препоруке

Интегрални рурални развој подразумева развој привредних и непривредних дјелатности, одређеног руралног подручја, гледано у ширем смислу. То се, прије свега односи на инфраструктуру, комуникације, културне и здравствене потребе, услужне дјелатности (савјетодавне, финансијске, занатске, саобраћајне и друге услуге), пољопривреду и прераду пољопривредних производа, шумарство и прераду дрвета, грађевинарство и производњу грађевинских материјала, угоститељство и сеоски туризам, занатство и др.

- Донијети закон о интегралном руралном развоју уз претходно постизање политичког консенсуса о потреби доношења оваквог документа.
- Пројекат интегралног руралног развоја са тежиштем на његово финансирање, кандидовати код (ИБРД, ЕБРД), а полазећи од Стратегије развоја

пољопривреде Р. Српске у којој се дефинишу циљеви руралног и укупног развоја аграрне привреде.

- Формирати агенцију за рурални развој.
- Израда програма за имплементацију и праћење извођења конкретних пројеката у оквиру цјеловитог програма ИРР и др.
- Владина политика ИРР-а мора оставити простор за афирмацију и коришћење територијалних специфичности, тако да се кроз правилни избор циља подршке, омогући њихова максимална трансформација од ограничења ка могућностима развоја.
- Донијети регионалне и локалне акционе планове за рурални развој.
- Подршка руралном развоју треба да се одвија путем подршке економски атрактивним програмима насталим на нивоу локалне заједнице и дефинисаним од стране руралних средина, као и да буде иницирана, путем промоција и размијене добрих примјера и пракси са сличним рејонима. Приоритет у подршци дати оним подручјима, локалним самоуправама које донесу Акциони план за рурални развој.
- Урадити категоризацију по ЕУ-и моделу о мање повољним подручјима (Less favourable area) за производњу.
- Израдити програм развоја еколошких пољопривредних система, посебно за маргиналне и области заштићене природе.

V ИНСТИТУЦИЈЕ ЗАДУЖЕНЕ ЗА АГРАРНИ РАЗВОЈ

1. Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде

Дугорочна аграрна политика и стратегија аграрног развоја, као циљно усмјеравање обима и структуре агроиндустријске производње, анализе и пројекције аграрне политике, те усклађивање понуде и потражње, као и управљање аграрним тржиштем, вршиће се мјерама и активностима које произилазе из међусобно усклађених годишњих и дугорочних програма економске и аграрне политике од стране државних и других органа.

Усклађеност економских функција и адекватна подјела надлежности између органа унутар Р. Српске, као и усклађеност са обавезујућим надлежностима које има БиХ, на спровођењу мјера аграрне политике, као подсистема у укупној макроекономској политици, је услов за ефикасно остваривање стратешких циљева аграрног и укупног економског развоја Р. Српске.

Садашња структура Министарства није прилагођена измијењеним потребама тржишне економије нити су његови капацитети довољни за низ надлежности са којима се сада суочава. У Министарству је изражен недостатак базе података и капацитета за анализу и на основу ње креирање аграрне политике која би у потпуности одговарала постављеним циљевима. Поред тога недостатак је капацитета за адекватну имплементацију и праћење остваривања постављених циљева. Исто тако снаге Министарства више су усмјерене на дневне проблеме и на административне послове него на развој аграрног сектора. Разлог за овакво стање лежи у чињеници да Министарство не располаже кадровима са потребним знањима

из области тржишне економије. Зато је неопходно формулисати јасну визију и створити услове да Министарство пољопривреде управља развојем, дефинише начела и прави дугорочне програме. Неопходно је дефинисати систем праћења резултата и мјера аграрне политике на основу које ће се оцјењивати ефекти исте.

Кључно питање у будућем позиционирању Министарства за пољопривреду, водопривреду и шумарство РС је у преусмјеравању његовог дјеловања са садашњег, административног ангажовања, на питања снажнијег развоја сектора агроиндустрије, руралног развоја и сервисирање потреба сектора.

Министарство пољопривреде треба да у сарадњи са Министарствима за, финансије, робни унутрашњи и вањски промет, науку и технологију, образовање, просторно планирање, екологију и др., а уз учешће Коморе, Задружног савеза, асоцијација произвођача и потрошача, и другим организационим облицима повезивања произвођача, иницира, предлаже, разрађује и проводи мјере усмјерене ка развоју пољопривреде и прехранбене индустрије, као и мјере и механизме економске политике, а нарочито:

- Повећање пољопривредног аутпута.
- Побољшање ефикасности, профитабилности и конкурентности производње, прераде и промета.
- Промовисање и подстицање интегралног руралног развоја (ИРР), заштиту животне средине, изградњу сеоске инфраструктуре, и стварање могућности за запошљавање на фарми једнако као и ван фарме.
- Оптимализацију коришћења земљишта и других ресурса уз очување природног околиша.
- Уређује и обезбијеђује инструменте макроекономског усмјеравања, заштите производње и управљање тржиштем пољопривредних производа који су од посебног значаја за Р. Српску и БиХ, уз активну сарадњу са надлежним органима на нивоу БиХ по питањима из тих надлежности.
- Активно учествује у креирању рјешења у области спољнотрговинске политике, подстицање извоза, увозне заштите и др.
- Креирање инструментарија за примјену система подршке аграрном сектору (субвенције - регреси, премије, стимулације и друге врсте подршке) и врши намјенску контролу утрошка средстава
- У сарадњи са робним прометом прописује механизме за развој тржишне инфраструктуре, система квалитета производа у производњи и промету, хармонизован са међународним стандардима.
- Утврђује систем фитосанитарне и ветеринарске заштите, те мјере заштите вода и од вода, и остварује инспекцијски надзор.

Садашња организациона структура Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде, заснива се на четири одјелења, *пољопривреда, ветеринарство, водопривреда и шумарство*. Међутим, тежиште дјелокруга рада и одговорност

министарства трбало би усмјерити на: анализу и креирање аграрне политике, праћење и подстицање развоја тржишта, праћење и провођење прописа из области које покрива министарство, а нарочито прописа који се односе на здравствено стање биљака, животиња и готових производа као и управљање базом природних ресурса. Међутим, иако су питања производње есенцијална, министарство не може занемарити остала питања, а нарочито питања која се тичу руралног развоја.

На бази анализе надлежности и дјелокруга рада Министарстава за пољопривреду, шумарство и водопривреду, а полазећи од постављених циљева развоја аграрне привреде у Р. Српској, организациона поставка Министарства као јавног сервиса за област агроиндустријске производње, могла би бити постављена на сљедећи начин:

- Сектор за анализе, аграрну политику, економику и рурални развој
- Сектор за пољопривредно-прехранбене ресурсе и тржиште
- Сектор за правне и опште послове и међународну сарадњу
- Управа за ветерину
- Управа за заштиту биља
- Сектор за природне ресурсе (земљиште, шуме, воде)

* Управа за земљиште

* Управа за шуме

* Управа за воде

Иако се чини да је велики број организационих дијелова, то не значи да треба бити запослен велики број кадрова. У сваком организационом дијелу треба бити, мањи број, високо стручних, експертских, кадрова за област за коју су ангажовани. Кадрови требају бити, релативно млађи, са познавањем страних језика и информатичких технологија, затим познавање савремених тенденција у сфери производње, економије, екологије, тржишта, међународне сарадње и др. Они морају познавати, прилике у БиХ и Р. Српској, њихове специфичности и циљеве развоја, како у аграрној, тако и у цијелој привреди. Потребно је да Министарство пољопривреде има већу улогу у вођењу и координацији послова који се односе на регулисање тржишта, извоза и увоза пољопривредно-прехранбених производа, развоју пољопривреде и руралном развоју и запошљавању, финансирању сектора пољопривреде, на далеко вишем нивоу него данас.

У Министарству се мора ојачати сектор аналитике и статистике, како би на свако питање имали утемељен одговор. То не подразумијева располагати информацијама само за подручје БиХ и Р. Српске, већ располагати подацима за окружење и Европу, у погледу, развоја нових технологија, нивоа производње, потрошње и нарочито, тржишта и цијена и друго. Добро је позната истина, да поуздана и благовремена информација представља огроман капитал за сваког предузетника, фармера, (произвођача у цјелини) при њиховом планирању, производње и наступању на тржиштима.

На приједлог Министарства за пољопривреду, Влада би требало да формира „Савјет за аграрну политику,,. У Савјет за аграрну политику треба бирати најспособније кадрове, специјалисте за поједина подручја (експерте), који су познати у својој области не само на подручју БиХ, већ и шире. Задатак Савјета је да разматра најважнија питања из области развоја и аграрне политике и своје, научно и стручно, мишљење

доставља Министарству, које полазаћи од тих мишљења, утврђује приједлоге за Владу и Скупштину. Питања о којима би се бавио Савјет треба да буду тематска и стратешка, гдје се захтијева максимална стручност, а не дневно оперативна питања на којима свакодневно раде службе Министарства.

Број кадрова у пољопривредном сектору мораће се обучити и знатније повећати. На ову констатацију указује и студија под називом „Функционални преглед пољопривредног сектора БиХ,,.

Наиме, наведена Студија бави се осмишљавањем концепције институционалног позиционирања сектора пољопривреде на нивоу БиХ, као и његова функционална разрада на нивоу ентитета, кантона, дистрикта и општина. Дакле, ријеч је о кадровима, односно броју запослених у управама пољопривреде. Из прегледа се може закључити да ће се у текућој деценији повећати број извршилаца у сектору пољопривреде на свим нивоима БиХ управе за 492, а у РС за 140 извршилаца. Да би кадрови били спремни да са стручног становишта одговоре изазовима времена у којем треба развијати сектор пољопривреде на савременим тржишним основама, неопходно је извршити додатну едукацију, како једног броја постојећих кадрова тако и кадрова који ће се ангажовати на овим пословима. Интересантна су нека поређења која се односе на пољопривредну администрацију у БиХ (што се може односити и на РС), са Аустријом, Словенијом и Латвијом. Број фармера по службенику пољопривредне администрације у БиХ износи 980, Аустрији 56, Словенији 81 и Латвији 76. Број фармера по савјетодавцу износи у БиХ 18.400, Аустрији 550, Словенији 189, док је број фарми по инспектору у БиХ 8198, у Аустрији и Словенији је 138, односно 485. Наведени показатељи говоре о великом институционалном заостајању БиХ у односу на земље које су прошле фазу транзиције и у 2004. години примљене у ЕУ.

Препоруке

- Формирати јасну визију и створити услове да Министарство пољопривреде управља аграрним развојем, дефинише начела и креира дугорочне програме.
- Усвојити модерне технике управљања у Министарству пољопривреде.
- Формирати јединствени информациони систем и унаприједити систем и проток информација са заинтересованим институцијама (државним, невладиним, произвођачима, асоцијацијама произвођача, ПК и др.), и формирати одговарајуће базе података, укључујући, (посебно), базу података о тржишту и цијенама, регистрованим пољопривредним газдинствима и свим другим субјектима у пољопривреди.
- Установити систем праћења резултата и мјера аграрне политике на основу којег се може процјењивати постигнути напредак.
- Извршити рационализацију и дефинисати подјелу надлежности између Министарстава, као и других институција, и на тај начин успоставити чврсте везе МПШВ и других Министарстава како би се елиминисаа преплитања и сукоб надлежности.
- Преиспитати рационалност и ефикасност садашњег сједишта Министарства које је дислоцирано у односу на сједиште Владе и других органа Р. Српске.
- Формирати Савјет за аграрну политику.
- Формирати агенцију за плаћање као саставни дио Министарства пољопривреде.

- Подстицати оснивање различитих модалитета удруживања произвођача, како у производњи, тако и у сфери маркетинга и тржишта, као и других интересних удруживања, у сарадњи са ПК, удружењима произвођача, прерађивача и прометника са регионалног и републичког нивоа.
- Успоставити обједињени регистар са свим релевантним подацима из Земљишне књиге и Катастра, без чега није могуће водити адекватну земљишну политику, што би требало повјерити Агенцији за земљиште.
- Успоставити динамичнију сарадњу са научно-истраживачким и високо образовним институцијама, као и са средњим стручним образовањем, пружати им подршку и помоћ како би та сарадња давала, веће, позитивне ефекте.
- Кадровски и стручно ојачати капацитет у Министарству кроз редовне програме обуке запослених, док један број кадрова едуковати при одговарајућим центрима за тренинг ЕУ, како би се активности на реформи пољопривредног сектора одвијале у складу са европским стандардима.

2. Ветеринарска и фитосанитарна контрола

Од свих области у којима држава (Влада, Министарство) треба да интервенише да би се обезбиједила јавна добра и исправиле грешке тржишта, интервенције у области ветеринарске, фитосанитарне и контроле хране су најсложеније интервенције. Акције индивидуалног пољопривредника на сточне болести или биљне штеточине и болести могу утицати не само на њега већ такође и на његово непосредно окружење, а потенцијално и на много ширу производњу широм земље па чак и преко границе. Стога држава има важну улогу у контроли епизотичких болести и биљних карантинских организама. Купци животиња, биљака, приплодног материјала или хране не могу лако препознати да ли је купљено без присуства озбиљних штеточина и болести, без исцрпног познавања услова производње и без доступности лабораторијске подршке. Домаћа и међународна тржишта зависе од Владе која треба да одобри “невидљиве” аспекте безбједности и квалитета.

Посебно ЕУ има детаљан пропис у овој области, који се постепено развијао током посљедњих тридесет година. За разлику од Заједничке пољопривредне политике ЕУ, која се само примјењује за чланице ЕУ, свака друга земља која извози храну или пољопривредне производе у ЕУ мора у потпуности да се повинује постојећем законодавству ЕУ. С обзиром на овај непосредни захтјев, јер БиХ природно жели да извози у ЕУ користећи повољне трговинске одредбе САП, и дугорочни циљ БиХ да постане члан ЕУ, циљ политике је потпуна хармонизација са ветеринарским, фитосанитарним и санитарним стандардима ЕУ. Остваривање овог циља ће захтјевати фазни приступ да би се оставило вријеме за прилагођавање производње и структуре контроле.

БиХ (РС) има успостављене службе ветеринарске, фитосанитарне и контроле хране и добар дио посла на усвајању стандарда ЕУ може се градити на постојећој основи.

Потребно је јачати капацитете Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде и Министарства здравља да анализирају, усвоје и спроведу стандарде ЕУ. Приоритетна акција треба да буде институционално јачање кроз обуку особља, реорганизацију релевантних одељења унутар Министарстава, и реформу релевантних инспектората да би се политика спроводила ефикасно и доследно. Таква

реформа била би основни предуслов за ширење трговине са ЕУ. Ради тога је неопходно правилно прописати одговорност између Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде, Министарства здравља и других органа, како би се избјегла лоша комуникација, настајање празнина, сукоб интереса, удвајања послова и друго.

Постоје двије области гдје је потребна значајна промјена у приступу: системи *овјеравања* и механизми *финансирања*. Приступ ЕУ има за циљ контролу у свакој фази производње, од инпута који се могу користити до финалних производа, остављајући у задатак произвођачима и трговцима да контролишу свој дио система. Главна улога државних инспектора јесте да верификују да се ова контрола обавља како треба, кроз редовну или случајну контролу произвођача и трговаца и кроз статистички надзор одређених тачака у ланцу хране.

Препоруке

- Неопходно је извршити хармонизацију ветеринарских и фитосанитарних стандарда са стандардима ЕУ.
- Унаприједити Стратегију за ветеринарску, фитосанитарну контролу и контролу хране.
- Без одлагања убрзати организациону, стручну и институционалну поставку лабораторија
- Створити ветеринарску, фитосанитарну и службу безбедности хране која ће одговарати међународним стандардима и правим очекивањима потрошача у Р. Српској и БиХ.
- Заштити здравље људи од болести које потичу: 1) од хране и од животиња; 2) штетних утицаја пестицида, ветеринарских лекова и адитива за храну.
- Повећати профитабилност пољопривреде путем контроле пољопривредних болести и штеточина и обезбјеђивањем високог здравственог статуса за међународну трговину.
- Заштити животну околину од пестицида и ветеринарски лекова.
- Донијети законе за ветеринарску контролу, контролу здравственог стања биљака и контролу безбједности хране као основу за систематску хармонизацију са ЕУ.
- Разграничити надлежности између органа, успоставити неопходне структуре за спровођење као што су Агенција за лабораторије, регистар газдинстава, биљне пасоше и систем обиљежавања животиња

3. *Образовање и научно-истраживачки рад*

Образовање кадрова

Образовање кадрова у области пољопривреде треба стратешки усмјерити у сљедећим превцима:

- Реформи високообразовних установа у области пољопривреде
- Обезбјеђивању континуираног образовања фармера
- Обезбјеђивању континуираног образовања и усавршавања агронома у пољопривредним апотекама.

Реформа високообразовних установа у области пољопривреде

Реформа високошколских установа за образовање кадрова у пољопривреди (у даљем тексту Факултети) треба да се уради у складу са савременим токовима развоја Универзитета и постојећим законским актима. Концепцију нових планова и програма треба усмјерити ка стварању стручњака који ће се боље сналазити у пракси и који ће бити оспособљени да одлучују и руководе у тржишно усмјереној пољопривредној производњи. Начин организације научно-наставног процеса, као и концепт нових планова и програма на Факултету, треба са једне стране да буде у складу са постојећим законским актима, а са друге стране биће слободан избор Факултета, као организационих јединица слободног и аутономног Универзитета. Факултети својим плановима и програмима, квалитетом наставног процеса и научног рада треба да се изборе за повјерење будућих студената и ту треба да имају потпуну аутономију. Факултети имају право на властиту промоцију и одговорност за властиту опстанак у складу са бројем студената и капацитетом студија одређеног од стране оснивача. Реформа високог образовања у области пољопривреде мора бити усмјерена у правцу оспособљавања студената за бржи трансфер знања у праксу, развијање способности за самоодлучивање, као и развијање знања и вјештина потребних за руковођење системом интегралне производње и еколошком производњом.

Образовање фармера

Образовање фармера треба да се систематски и цјеловито организује, с обзиром да централно мјесто у систему интегралне производње заузима *фармер способан да дјелимично сам одлучује*. Организацију и финансирање овог образовања треба да предузму Министарство пољопривреде и локална заједница због предпоставке да фармери данас нису заинтересовани за самофинансирање властитог усавршавања, нити могу да сагледају изузетан значај овог образовног процеса. У циљу образовања фармера, неопходно је поштујући стратешку одредницу "образовања кроз цијели живот", организовати *Школу воћара, Школу ратара, Школу повртара и Школу сточара*. Наведене би се организовале на регионалном принципу, а Министарство

пољопривреде би морало да формира Комисију за школу фармера. Комисија за школу фармера би :

- формирала регионалне центре за обуку,
- одредила вријеме одржавања обуке,
- одредила извођаче обуке,
- искористила свој утицај на иницирање локалних заједница да поред Министарства пољопривреде и они финансијски подрже те школе.

Стечена знања и вјештине, које би фармери кроз наведене школе добили, би се потврђивале дипломом, а системски дугорочним рјешењима би се обезбједило да фармери са завршеном школом имају приоритет при добијању кредита, субвенција и донација.

Динамика конкретних активности: Организацију и макетиншку промоцију Школа за фармере би требало организовати до 1.октобра, да би оне у зимском периоду почеле са радом и биле планиране у буџету Републике, Градова и Општина за наредну годину. У ту сврху би Комисију за Школе фармера требало формирати што прије .

Усавршавање агронома у пољопривредним апотекама

Образовани пољопривредници оспособљени да самостално одлучују и представници стручне службе представљају кључно мјесто у систему интегралне производње. Због тога, поред образовања фармера, неопходно је обезбиједити и редовне курсеве за апотеке и специјалистички студиј за савјетодавце (стручна служба), с тим да се подразумијева да су радници запослени у апотекама, као и радници у стручним службама, дипломирани инжењери агрономије.

Апотекари у пољопривредним апотекама се у пракси већ јављају као непосредни даваоци стручних услуга. У циљу побољшања пружања услуга у апотекама треба да раде акредитовани дипломирани инжењери пољопривреде, који ће ту акредитацију стећи кроз Курс за апотекаре. Курс за апотекаре треба да се обави у организацији референтне институције (Пољопривредни факултет), а да буде финансиран од стране власника апотека. Министарство пољопривреде би требало да донесе Одлуку о обавези полагања испита за апотекаре, као и Одлуку о обавези акредитовања агронома запослених у апотеци. Министарству пољопривреде би се редовно слала листа кандидата који су завршили курс, положили испит и стекли услове за акредитацију. Овим одлукама би се добио велик број радних мјеста за дипломиране инжењере агрономије, а свела би се на минимум некомпетентност кадрова у овој изузетно важној области.

Динамика конкретних активности: Министарство пољопривреде би по хитном поступку требало да донесе Одлуку о обавези похађања курса и полагања испита, као и обавезу акредитовања запослених инжењера у апотекама, као и имановању референтне институције за носиоце овог пројекта. Референтне институције ће припремити програм курса у сарадњи са Министарством пољопривреде, те на прикладан начин промовисати исти.

Научноно-истраживачки рад

Једно од основних питања научно-истраживачког рада у области пољопривреде је систем финансирања пројеката од општег интереса. Систем финансирања свих пројеката од општег интереса, који су у надлежности Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде (у даљем тексту Министарства пољопривреде), треба да буде јаван и да обезбиједи квалитативну селекцију пројеката. Принцип јавног увида у поднесене пројекте, као и принцип квалитативне селекције пројеката од општег интереса, чије је финансирање у надлежности Министарства пољопривреде. Под пројектом у том смислу би се подразумевјевали стручни пројекти, набавка опреме, као и пројекти примијењених и развојних истраживања. У циљу остваривања *јавности* у додјели средстава *најквалитетнијим* пројектима од општег интереса, потребно је формирати тијело (Комисија или Савјет) за евалуацију научно-истраживачких пројеката Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде и Министарства науке и технологије. Формирано тијело ће чинити стручњаци које делегирају Пољопривредни факултети, Пољопривредни институти, Пољопривредни заводи и Агенција за пружање стручних услуга Републике Српске, као и представници Министарства пољопривреде и науке. Ово тијело би имало у виду садржај свих пројеката од општег интереса који се финансирају из буџета, и право да инсистира да подносилац пројекта пред Савјетом брани општи значај пројекта и коначно да предложи Министарству пољопривреде и Влади Републике Српске који од поднесених пројеката да одобре. Тијело би радило у координацији са Републичким савјетом за науку (Закон о научно-истраживачкој дјелатности, члан 62-65).

Динамика конкретних активности: Министарство пољопривреде на приједлог Факултета, Института, Завода и Агенције, формира тијело за евалуацију научно-истраживачких пројеката, које доноси Пословник и правила о свом раду. Даљње конкретне оперативне активности у области научно-истраживачког рада у области пољопривреде би биле координисане од стране тијела. Рад тијела би се финансирао од стране Министарства пољопривреде.

4. Пољопривредна савјетодавна служба

Стручне службе представљају изузетно значајан сегмент интегралне производње. Стручне службе су код нас организоване на нивоу:

- Агенције за пружање стручних услуга у пољопривреди - Централна и Регионалне канцеларије,
- Општинске канцеларије Пољопривредне стручне службе,
- Незваничних приватних савјетодаваца, који су најчешће везани за поједине хемијске куће, те се њихово савјетодавство своди на дириговану хемијску заштиту.

Стручне службе би требало организовати на јединственим методолошким основама у складу са процедуром ИОБС (International Organisation for Biological Control) и ЕРПА (European and Mediterranean Plant Protection). У том циљу Агенција мора да изгради јединствене процедуре и методе у савјетодавној служби и да окупи све савјетодавце без обзира на њихов статус. С обзиром на изложено, агенција би давала

акредитације потенцијалним савјетодавцима, након што они заврше Специјалистички студиј из области стручних служби. План и програм Специјалистичких студија би формирали факултети у сарадњи са Агенцијом.

Поред тога било би неопходно формирати и специјалистички студиј при Пољопривредном факултету за усвршавање знања из области аграрне економије и организације, руралног развоја, познавања и креирања аграрне политике и мјера економске политике у аграру те заједничке аграрне политике и стандарда ЕУ, имајући у виду дефицит кадрова и недовољна знања из ове области. Полазници овог специјалистичког студија требали би бити, у правилу, свршени студенти пољопривредног факултета, који су запослени или се желе запослити у процесу производње, службама министарстава, агенцијама, заводима и на другим мјестима.

Развој пољопривреде зависи од нових технологија које су засноване на знању, како у индустријализованим земљама тако и у земљама у развоју. Знање је постало главни, а често и најуноснији фактор у пољопривредној производњи. Међутим, оно може бити уносно само када цио систем сазнања у пољопривреди функционише као једна јединица са високим степеном интерне ефикасности. Пољопривредна истраживања која не допиру ефикасно до корисника не заслужују да се у њих уложи једна КМ. Слично томе, систем служби за преношење научних резултата у праксу који нема ефикасне технике преношења бескористан је, а ниједно од њих не може се оправдати ако не доводи до побољшања пољопривредне производње и квалитета живота фармера. Само један системски приступ може довести до оптималног искоришћења сазнања у развоју пољопривреде и до садејства истраживања и повезивања науке и праксе. Главни проблем код система преноса технологија од врха на доле јесте одсуство повратних информација. Поступци који треба да ојачају сакупљање повратних информација могли би доста допринијети значајном увиду у искуства корисника знања у погледу адаптације техника локалним условима. Важан задатак управљања знањем јесте да се обезбиједи равнотежа између силе интервенција разних институција и њој супростављене силе разних категорија корисника. Основна карактеристика успјешних система за преношење знања јесте да корисници имају знатан утицај на процесе развоја и трансфера нових технологија. У многим системима тај утицај је слаб, нарочито у земљама у развоју гдје су корисници већина популације али имају укупно гледано слаб друштвени утицај дјелимично и због своје лоше организованости. То доводи до недостатка опција у систему стварања знања: истраживачи слиједе своје сопствене уске интересе а службе за истраживање и унапријеђење пољопривреде су присвојене од стране бирократије и елитних корисника. Систем тако постаје неповезан и расплинут, свака институција ради за себе не доприносећи једни другима. Јачина сваког система одређена је јачином његове најслабије везе. И најбољи систем стварања знања у пољопривреди је бескористан ако иновације не дођу до служби за везу између науке и праксе од којих се очекује да прилагоде иновације специфичним потребама корисника знања (сврха постојања савјетодавне службе у пољопривреди). Све већи значај који има знање као фактор производње, као и растући екосистемски приступ развоју пољопривреде довели су до интегралног погледа на стварање, размјену и коришћење знања у пољопривреди као на један тијесно повезан систем. Улога, развој и постојање таквог система у стратегији пољопривреде треба да буду дефинисани.

5. Пољопривредно задругарство

Перспективе и правци развоја задругарства

Задружни покрет у свијету има дугу историју и до данас је успио, не само да опстане, већ и да оствари значајан развојни напредак, у чему су људи препознали корисну страну и важност задругарства. Без обзира на суочавања са различитим изазовима, Међународни задружни покрет је успијевао да покрет "држи" на курсу основних задружних полазишта и принципа. Оно што представља праву вриједност Алијансе је у томе да посједује смисао и прави приступ рјешавању проблема и осмишљавању нових развојних иницијатива. Према подацима који се односе на крај 20-ог и почетак 21-ог вијека на нивоу ЕУ (15) регистровано је око 30 хиљада пољопривредних колектива са близу 9 милиона чланова, са преко 580 хиљада запослених радника, годишњим прометом од преко 210 милијарди евра, учешћем са преко 50% у снабдијевању фармера неопходним импутима, као и са преко 60% у откупу, индустријској преради и пласману пољопривредно-прехранбених производа. Интеграциони процеси, међутим, присутни су и на просторима ових земаља тако да сложени кооперативни системи у њима представљају економски моћне организације, са доминантним позицијама у промету агропрехрамбених производа на тржишту, а у новије вријеме и са растом доминације у сектору услуга и неких других пословних активности.

Међутим, у овом периоду задругарство у Р. Српској и БиХ је у позицији суочавања са дотадашњим развојем, посљедицама рата и креирању новог концепта развоја задругарства, полазаћи прије свега, од промјена правног, економског и политичког устројства земље, и на крају, стремљењима ка европским интеграцијама. У таквим околностима одвијају се активности, мада успорено, на оживљавању и ревитализацији задругарства. Значајан број задруга у послеријатном периоду суочио се са потешкоћама које су се огледале у тешком економском положају. Поред насљеђа из ранијег периода, садашње стање у задругарству не прати потребна подршка државе, поготово када се ради о подршци реафирмацији изворног задругарства, заснованог на принципима Међународног задружног покрета. Наиме, постоји несхватање улоге и значаја задругарства у пољопривреди као и отпори формирању нових задруга, и оцјена да је задругарство превазиђени облик организованих пољопривредних произвођача, што је апсурд.

Међутим, без обзира какво је схватање значаја и улоге задругарства за оживљавање пољопривредног раста и запошљавања, колике су објективне потешкоће, треба истаћи да садашњи услови ни изблиза нису довољни за корјенитију промјену стања у задругарству. Нису ријешена, кључна системска питања развоја пољопривреде и задругарства, почев од концепта дугорочне стратегије развоја, законске регулативе у знатном броју сегмената аграрног привређивања, финансирање, задружна имовина и др. Одређене иницијативе које покрећу задруге и задругари у овим околностима не добијају потребну подршку.

У Р. Српској створене су одређене предпоставке да се задругама поврати, раније одузета имовина. Један број постојећих задруга, прије свега задруге са дужом традицијом, покренуле су поступак за повратак имовине, укључујући и покретање судских спорова. Међутим, у овим активностима задруге наилазе на изражену

опструкцију, што погодује даљњем отуђењу њихове имовине, било да се та имовина нелегално присваја од стране појединаца и група из задруга, до оних који су изван задруга. Односи у задругама указују на сву сложеност стања са којим се задруге суочавају. Ријеч је, прије свега о наслеђеним односима као што су: доминантан утицај запослених на пословну политику задруга, вишак непродуктивног, административног особља, спорост на усклађивању пословања са законском регулативом, изражен формализам и спорост у поступку регистрације и усклађивање аката задруге са Законом о задругама, споро мијењање схватања о потреби реформисања начина рада и дјеловања задруга на савременим принципима међународног задружног покрета, спора кадровска оспособљавања у задругама као и у Задружном савезу Р. Српске и БиХ. Међутим, постоје разлике између задруга, као и то да се новоформиране задруге успјешније прилагођавају изворним задружним принципима, савременом начину пословања и по својој суштини представљају задруге задругара, а не задруге незадругара.

Без обзира на наведене констатације, сазријева увјерење, прије свега, у стручним и научним круговима, да је задругарство један од незамијењљивих сегмената развоја пољопривреде и села и веома погодна форма за слободно и добровољно удруживање произвођача. Да би се задругарство развијало на савременим принципима задругарства развијених земаља, неопходно је створити такав амбијент који омогућава афирмацију свих задружних вриједности, примјерене потребама развоја савремене економије. У том смислу треба кадровски оспособити и јачати задруге и задружни савез уз елиминисање волунтаризама и практицизам у њима, проводити прописе примјерене специфичностима пословања задруга, створити услове за развој и оснивање аутономних, економски способних и демократски вођених задруга, убрзати процес поврата имовине, вршити едукацију кадрова за вођење пословања задруга и др.

Закон је урађен према искуствима земаља које имају најразвијенија задругарства и дугу задружну традицију. Закон у потпуности кореспондира са савременим принципима Међународног задружног покрета, који су се стално унапређивали и осавремењавали кроз период дужи од 150 година свог постојања. Међутим, чињеница је да се Закон споро и недоследно проводи, што потврђује стање које данас имамо у већини задруга. Неријетко се чују захтијеви да Закон о задругама треба мијењати, а да при томе није ни започето његово провођење у тим срединама, што је апсурд.

Имајући у виду нејасноће и конфузију у погледу саме дефиниције “задруга”, Алијанса је отклонила све нејасноће и осмислила дефиницију која гласи: “*Задруга је аутономна асоцијација лица добровољно удружених да би задовољили своје заједничке економске, социјалне и културне потребе и жеље кроз заједнички посједовано демократски контролисано предузеће*”.

Из наведене дефиниције произилазе јасни задружни принципи, а чине их основне скупине: добровољно и отворено чланство; демократска контрола од стране чланова задруге; економска партиципација чланова задруге; аутономија и независност; образовање, обука и информисање; међузадружна сарадња; брига за заједницу.

Улога задруга у будућности је да својим дјеловањем утичу на смањење социјалних и економских подјела и да цио ток усмјере на праведнији начин. Задруге требају нудити људима могућност да помогну једни другима, што оваква узајамност никада није имала већи значај и неминовност у цијелом друштву.

Могло би се рећи да задруге, са становишта својих принципа, представљају незамјењиве облике организовања људи. Оне, у ствари, по својој структури и особеностима, носе кључеве властитог успјеха.

Различити су параметри адекватности задруга, а истичу се сљедећи: приоритет задружног чланства; различитост задруга; јачање моћи људи; брижљиво управљање ресурсима; креирање финансијске моћи; стратешко размишљање.

Задружно чланство мора бити у средишту пажње задружног покрета, јер је чињеница да чланови имају најмање троструку улогу у својим организацијама.

Прво, они су власници и треба да на састанцима гласају и доносе одлуке битне за укупно пословање задруга; друго, они су корисници услуга, а уз то и конструктивни предлагачи побољшања обима и квалитета услуга; треће, они су и инвеститори, бар у висини обавезних улагања. Задруге градећи и продубљујући односе и унапређујући комуникацију са својим члановима - задругарима, на најбољи начин утичу на повећање ефикасности и ефикасности саме задруге. Када се ови односи поставе на прави начин, и када је менаџмент предузимљив и амбициозан, а при томе и прави демократа, такве задруге се брже развијају и не пропадају.

У традицији задругарства је пружање могућности њеним члановима да живе бољим животом. То ствара услове да: потрошачи своје потребе задовоље на јефтинији начин; контролишу производњу и дистрибуцију својих производа; сви имају шансу да штеде и позајмљују новац на поштен начин; контролишу изградњу значајних објеката; осмишљавају властите организације и форме свог дјеловања и др. Кроз све ово испољава се јачање моћи људи, чиме задруге своје ангажовање подижу на највиши могући ниво.

Полазећи од значаја задругарства, активностима које се воде у циљу редефинисања позиције задруга, потешкоћа у поступку усаглашавања аката са Законом о задругама, враћању задружне имовине, начину формирања нових задруга, те стања задругарства у РС данас, намеће се потреба радикалног заокрета у задругарству Р. Српској како би задругарство било један од незамјењивих фактора развоја пољопривреде и села.

Препоруке

- Донијети стратегију развоја пољопривредног задругарства.
- Утврдити стварно стање у постојећим задругама, иницијативе за формирање нових задруга, проблеме са којима се суочава задругарство и с тим у вези, организовано иницирати њихово рјешавање.
- Нужно је да Задружни савез Р. Српске осигура консеквентну примјену Закона о задругама, а то значи остваривање изворних принципа Међународног задружног покрета, што је суштина, уз активно учешће Министарства пољопривреде и других органа и организација. У овој фази, нема потребе бавити се измјенама Закона о задругама. Међутим, како се у пракси буду јављале одређене недоречености у законским одређењима, онда треба покренути иницијативу за његову измену и допуну.
- Задружни савез РС ће у сарадњи са надлежним Министарствима осигурати провођење закона о повратку, раније одузете задружне имовине.
- Задружни савез Р. Српске треба успоставити контролу примјене Закона о задругама (преко „института“, координатора - инспектора), што ће омогућити

да се убрза примјена закона и санкционишу поступци који опструишу примјену закона.

- Поставити савјетника у ЗС РС за оснивање нових задруга.
- Формирати „Савјет за задругарство,, при ЗС РС.
- Задружни савез Р. Српске треба успоставити чвршћу сарадњу са надлежним министарствима, органима и организацијама, посебно са другим задружним савезима у БиХ и у иностранству, те тржишним асоцијацијама произвођача и прерађивача и др.
- Кадровски ојачати Задружни савез Р. Српске, прије свега, кадровима које прихватају задруге и задругари, а при томе да су образовани и да добро познају задругарство и задружне принципе савременог задругарства, да имају менаџерска знања и смисла за успостављање односа у задрузи, између задруга, задружног савеза са задругама и другим институцијама и др.
- Министарство пољопривреде би требало обезбиједити одређен ниво иницијалних средстава за финансирање потреба Задружног савеза Р. Српске, имајући у виду да су постојеће задруге, као и новоформиране, још увијек економски слабе и нису у стању издвајати средства за ове намјене. Ово ће бити снажан подстицај провођењу Закона о задругама и развоју задругарства.
- Постојеће задруге, које су ушле у процес трансформације, као и новоформиране, треба да инвентаришу све расположиве ресурсе на подручју које покривају, сниме све постојеће и потенцијалне задругаре и друге произвођаче, утврде ко су задругари у задрузи и на основу тога успоставе базу података, коју треба перманентно ажурирати. На основу тога треба утврдити различите модалитете заснивања производње и развоја задруге и задругара, њихових жеља и интереса, повезивање са тржишним асоцијацијама и др.
- Задружни савез Р. Српске треба у сарадњи са Министарством за пољопривреду, Пољопривредним факултетима, Институтима и Заводима, осмислити, предложити и реализовати Програм перманентне едукације задругара и других пољопривредних произвођача. Централно питање едукације треба да буде проширење знања из области пословања и управљања у задрузи, остваривању изворних задружних принципа, производњи и пласману (маркетингу) пољопривредних производа, те стандардима који се примјењују у развијеним земљама.

VI СУБВЕНЦИЈЕ И МАТЕРИЈАЛНО- ФИНАНСИЈСКИ ПОДСТИЦАЈИ

Стабилан раст и развој пољопривредне производње и тржишта, захтијевају одговарајуће инструменте директне и индиректне материјално-финансијске подршке пољопривредним произвођачима. Тиме ће се подстицати производно и технолошко реструктурирање, развој тржишта, повећање продуктивности и конкурентности, те остваривање еквивалентних економских услова пословања свих економских

субјеката у пољопривреди међусобно, а нарочито према условима у другим привредним секторима.

Ово треба схватити као прелазни период, имајући у виду изразите потребе произвођача за подршком, сједне стране и потребу усклађивања законодавства са стандардима ЕУ, с друге стране. Европска Унија има високу производњу (обим) главних пољопривредних производа и није јој примарни циљ да је у будуће знатније повећава. Тежиште ЕУ се помјера са ранијег определијељења којим је значајно стимулисан обим пољопривредне производње, за шта су издвајана огромна средства, на подршку квалитету производа, здравој храни, руралном развоју, заштити околине и др. што финансијски подупире снажан „Аграрни Буџет,, ЕУ-е.

Са становишта нивоа субвенција веома је илустративно поређење БиХ, односно РС са земљама сличним по капацитетима и условима у којима се одвија пољопривредна производња. Годишње јавне субвенције и подршке по ха у БиХ само 16,4€ (у РС 26), док су у Словенији достигала 300€ по ха у предприсупном периоду за улазак у ЕУ. Овај податак осликава значај који је Словенија дала пољопривредном сектору већ у предприсупном периоду. Са *per capita* јавном потрошњом у 2003 од само 9€ за пољопривредни сектор, БиХ (РС нешто више) доста заостаје у поређењу са другим земљама (Словенија: 115€, Латвија: 43€ и Аустрија: 208€). Поређење са датим земљама такођер открива значајне дефиците у пољопривредној трговини: док је извоз/увоз однос за прерађене и непрерађене пољопривредне производе у наведеним земљама, релативно уравнотежен, у БиХ увоз је 16 пута већи од извоза.

Међутим, у Р. Српској, као и у БиХ, садашњи ниво производње не подмирује потребе домаћег становништва, готово ни у једном основном пољопривредном производу. Ради тога тежиште мора бити на повећању обима пољопривредне производње, квалитета, заштити околине, руралном развоју и др. за шта су потребне значајне субвенције и ефикасан инструментариј заштите домаће производње, што обилато примјењују земље ЕУ.

Средства која се дају за субвенције пољопривреде у Р. Српској морају се искористити за повећање продуктивности и конкурентности пољопривредних произвођача. Међутим, против конкуренције се мора борити квалитетом и продуктивношћу, а не само заштитом.

Модел субвенционирања пољопривреде у Р. Српској

Дефинисање модела субвенционирања домаће производње

Приликом постављања модела подстицаја аграрног сектора пошло се од неколико битних чињеница. Анализирана су искуства у остваривању заједничке аграрне политике ЕУ у различитим временским периодима, од самог настанка САР-а до његове последње реформе, односно до данас.

Анализиран је положај и развијеност пољопривреде у вријеме настанка ЕУ-е, односно и прије него је установљена заједничка аграрна политика, а посебно развој САР-а по временским периодима гдје су сагледавани правци и циљеви аграрног развоја појединачно земаља и ЕУ као цјелине.

Поред тога сагледаван је положај пољопривреде код 10 земаља укључених у ЕУ 2004, прије уласка, када је свака земља имала своју аграрну политику и после уласка када немају своју, већ заједничку аграрну политику САР. Наиме, све нове чланице прије уласка у ЕУ, као и земље из нашег окружења које се припремају за европске интеграције, имале су, односно имају утврђену стратегију свог аграрног развоја, (БиХ нема), са врло прецизним инструментаријем и механизмима за његову реализацију.

Подршка сектору пољопривреде у ЕУ до и након формирања САР -а, као и у земљама које су прије уласка у ЕУ прошле транзициони период и земљама које су још увијек у процесу транзиције и озбиљно се припремају за улазак у ЕУ, била је различита. Имала је различите модалитете подршке, али је увијек са становишта обима и функције била веома значајна за примјену стандарда, подстицање обима и квалитета производње, јачање конкурентности, унапређење руралног развоја и екологије, али и социјални аспект према нетржишним газдинствима који се налазе у суровим условима рада и живота.

Када је ријеч о аграрном сектору у РС и БиХ, анализиран је аспект развијености пољопривреде у свим сегментима. Наиме, по свим елементима који су били предмет истраживања, произилази да је пољопривреда на просторима о којима је ријеч, неразвијена, преовлађујуће екстензивна и неконкурентна. Коришћење земљишта, воде, обим производње, висина приноса, квалитет производа, ниво технологије, структура производње, величина посједа, субвенционирање и заштита домаће производње, организованост произвођача, познавање тржишта и друго, су уствари, елементи који потврђују тврдњу о великом заостајању сектора пољопривреде у развоју у односу на земље у окружењу, а нарочито развијене земље. Зато ако не би дошло до радикалнијег развојног заокрета, мали су изгледи да би пољопривреда РС и БиХ у скоријој будућности могла валоризовати расположиве ресурсе и отпочети са трендом смањивања разлика у развијености са развијеним аграрним земљама.

Анализирајући стање развијености аграрног сектора и досадашњи систем подстицаја пољопривреде Републике Српске, односно давање подршке, могу се извући следеће констатације:

- Током претходних пет година више од $\frac{1}{2}$ средстава за подстицање развоја пољопривреде утрошено је за директну подршку појединим производима (млијеко, сјемена, дуван). Иако о томе нема егзактних података, анализа услова за остваривање појединих подстицаја упућује на то да значајан износ подстицаја присвоји мањи дио произвођача. Позитиван је заокрет према престанку кредитирања из средстава издвојених за подстицаје, као и орјентација на подстицање руралног развоја, иако механизми додјеле тих средстава још увијек нису довољно разрађени у погледу јасних пропозиција како се та средства усмјеравају корисницима.
- Средства за подстицање развоја пољопривреде из године у годину расту, али су и даље знатно испод учешћа сектора пољопривреде у стварању ДБП Републике Српске и још увијек нису достигла 4% буџета РС, сходно минималним издвајањима које је предвидио Закон о обезбјеђењу и усмјеравању средстава за подстицање развоја пољопривреде и села усвојен још 2002. године.

- Субвенције за које се определијелила Р. Српска у посматраном периоду нису имале развојни карактер, а из структуре корисника може се закључити да су их користиле, само одређене групације корисника, док су премало утицале на снажнији подстицај текућег и дугорочног материјалног развоја код шире групације произвођача. Исто тако у досадашњем периоду није рађена ни једна озбиљнија анализа ефеката субвенција, на основу чега би се могло закључити колико материјална подршка друштва корисницима утиче на раст, повећање конкурентности и измјену структуре производње. Уствари, ова анализа упућује на нерационално кориштење и недовољно намјенско усмјеравање средстава, што у значајној мјери доводи у питање спремност друштва за давање подршке сектору пољопривреде. Када се овом дода изразита неконзистентност мјера и механизма који се остварују на нивоу Р. Српске и локалне самоуправе појединачно, те веома лоше праћење намјенског усмјеравања средстава и утврђивање ефеката мјера, добија се јаснија слика о ваљаности аграрне политике у Р. Српској и способностима ресорних институција.
- Средства буџета у последњих 5 година усмјеравана су кроз 47 различитих позиција из чега се може закључити да је лепеза подстицаја била преширока, више са атрибутима социјалне компоненте ради чега се није могао осигурати значајнији развојни тренд. Укупна маса средстава је повећана од 2000 када су износила 7,562 милиона КМ на 27,607 милиона КМ у 2004 или за 3,6 пута. То значи да је годишње издвајано по хектару обрадиве површине од 9,2 до 33,3 КМ.
- Својом производњом РС подмирује домаће потребе у пшеници са 43%, кукурузу 59%, соји 2,9%, говеђем месу 23,9%, свињском месу 32,6%, живинском месу 42,6%, млијеку 31,2%, док је биланс у Федерацији неповољнији, прије свега, ради скромнијих ресурса. Овако висок дефицит основних производа резултат је ниског обима производње, у цјелини гледано, ниских приноса и ниског прираста, ниског нивоа технологије производње, ниског степена коришћења обрадивог земљишта, генетског потенцијала биљака и животиња и друго. Поред тога институционална уређеност сектора пољопривреде, како на нивоу државе БиХ, тако и у РС, представља, такође један од лимитирајућих фактора аграрног развоја, а нарочито за брже јачање конкурентности произвођача.
- *Да би пољопривреда БиХ, односно РС била спремна за европске интеграције, нужно је у предприсупном периоду значајније подстицати: обим производње, квалитет производа и конкурентност произвођача; побољшање производне структуре; боље коришћење и заштитата расположивих ресурса; повећање степена финализације; повећање извоза пољопривредно-прехрамбених производа; институционално уређење сектора пољопривреде и др.*

Повећање обима, квалитета и конкурентност произвођача треба остваривати генерално, у следећим правцима:

1. Повећање обима производње и приноса већом употребом фактора раста (ђубриво, сјеменски и садни материјал у биљној производњи и расплодног материјала у сточарској производњи) и примјена савремене технологије производње, прије свега путем стручних пољопривредних служби, на посједима пољопривредних газдинстава,
2. Заштита и рационално коришћење земљишта и воде, активирајући до сада необрађиване оранице, водозхвате, као и површине под ливадама и пашњацима које се морају подврћи искориштавању,
3. Повећање посједа пољопривредних газдинстава (уређењем и куповином земљишта) јер са садашним посједом од 3,6 ха није могуће организовати значајнију тржишну производњу,
4. Набавка и примјена савремене механизације и опреме, полазећи од тога да је постојећа амортизована, недовољна, што онемогућава примјену савремене технологије,
5. Подршком тржишту роба за примарне произвођаче, формирање нових и осавремењивање постојећих институционалних рјешења, производно тржишних асоцијација, произвођача, прерађивача и прометника,
6. Усмјеравање подршке увођењем подстицаја, премија, субвенција, регреса и других видова подршке,
7. Системско и планско одређење према потреби дугорочног интегралног руралног развоја.

Подршку аграрном сектору држава усмјерава кроз „Аграрни буџет,, који са становишта улоге треба дјеловати у дужем временском периоду као значајан фактор стабилности у провођењу аграрне политике.

Обим средстава ће износити: у првој фази 6%, која почиње са реализацијом Стратегије и траје три године, а у другој фази 8%, од домаћих прихода буџета Р. Српске, која траје од завршетка прве фазе па до краја релизације Стратегије.

Материјалну подршку државе пољопривреди треба усмјеравати у три могућа модела и то:

- Први је, подршка пољопривреди кроз текуће субвенције и подстицаје (текући развој),
- Други је подршка инвестицијама кроз развојне програме (дугорочни развој) и
- Трећи, подршка руралном развоју и некомерцијалним газдинствима.

У прве три године реализације Стратегије однос усмјерених средстава требао би износити у омјеру 40:40:20, а након трогодишњег периода омјер би требао бити 30:50:20 проценама.

Најреспектабилнија групација произвођача који ће бити корисници државне подршке су комерцијална пољопривредна газдинства и то са становишта структуре, количина и дугорочне орјентације у производњи. Ова групација произвођача представља, у правом смислу ријечи, производне јединице, односно комерцијалне произвођаче који се требају регистровати.

Регистрација пољопривредних газдинстава је добровољна, али треба истаћи: прво, да ће само регистрована газдинства моћи да користе средства намијењена за подршку изражену кроз премије, регресе, субвенције и друге подстицаје које држава усмјерава у сектор пољопривреде, и друго, да ће само регистрована газдинства моћи успостављати пословни однос са банкама, фондовима и другим финансијским институцијама у погледу финансирања својих, текућих и дугорочних потреба.

Ради тога, Министарство пољопривреде у сарадњи са другим институцијама, треба прописати начин и услове по којима се сељачка газдинства могу регистровати и провести поступак регистрације.

Концепција изналажења модела полази од тога да се РС и БиХ налази у позицији када мора дефинисати модел подршке аграрном сектору за период којег називамо – предприступна за улазак у ЕУ, али генерално, тако постављен да респектује интенције САП -а, а у исто вријеме да уважава реалност развоја властитог сектора пољопривреде који је по обиму, структури, конкурентности и примјени стандарда на ниском степену.

У том смислу обим и структура подршке сектору пољопривреде требају бити усклађени са материјалним могућностима, али тако постављених да потакну динамичнији развој и јачање конкурентности произвођача на чему се и заснива модел који се предлаже.

Подршка аграрном сектору могла би се усмјерити кроз сљедеће моделе:

- 1. Подршка производњи, односно дохотку*
- 2. Подршка дугорочним улагањима*
- 3. Подршка руралном развоју и некомерцијалним газдинствима*

1. Подршка производњи и дохотку

Директна подршка примарној производњи, с обзиром на капацитете којима пољопривреда РС располаже, треба да буде приоритетна и највећа ставка у програму текућих подстицаја. Средства из овог програма, прије свега, треба да имају за циљ преструктурирање пољопривредне производње према циљевима сруктурне политике:

- повећање учешћа доходовнијих култура у структури пољопривредне производње (воће, поврће, индустријско биље),
- повећање искориштености пашњака и ливада (подршка производњи крмног биља),
- укрупњавање пољопривредних газдинстава (дефинисањем минималног обима производње одобрене за подстицање у овом програму),
- повећање површина под протеинским усјевима и органске производње,
- повећање обима сточарске производње (меса и млијека),

Други битан циљ овог програма је унапријеђење квалитета и приноса по јединици. У том смислу посебним уредбама треба да се стимулише увођење стандарда Добре пољопривредне праксе, Добре прерађивачке праксе и НАССР на индивидуалним газдинствима која су тржишно орјентисана и у прерађивачким објектима. С обзиром да је примјена ових сертификата обавеза за извоз и на чињеницу да ће ЕУ отворити врата за пољопривредне производе из БиХ по потписивању споразума о Стабилизацији и придруживању, битно је припремити произвођаче и прерађиваче на битку и опстанак на отвореном тржишту.

Средства за интервенције у пољопривреди

- Премије за одређене пољопривредне производе
- Регресе за употребу биолошких фактора раста
- Финансирање трошкова интервенција на тржишту
- Финансирање мјера унапријеђења пољопривреде

• Премије за производњу

- Производњу свјежег млијека (за брдско-планинско подручје 20% увећано у односу на равничарско подручје), и премију везати за квалитет млијека и исплаћивати је искључиво произвођачима млијека директно, а не преко мљекаре. Премија се односи на све произвођаче који испоручују млијеко мљекарама или га прераде у мљечне производе у властитој режији. Након периода од три године, колико би се примјењивао овај начин премирања млијека, премију за млијеко по литри трансформисати у премију по грлу, и то за сва грла чија производња се усмјерава на тржиште, било у млијеку мљекарама или у прерађевинама, ако се ради о властитој преради.
- Производња дувана у листу.
- Производња властитих приплодних јуница, свиња, и оваца, код произвођача код којих су расплодна грла уматичена, као и увоз висококвалитетних грла.
- Производња сјемена пшенице, кукуруза, соје, травно-дјеталинских смјеша, сјеменског кромпира, код произвођача који имају сертификацију и друге, прописима, дефинисане услове.

- Производња садног материјала јабука, крушка, шљива, бресква, вишња, малина, купина, калемова винове лозе, код произвођача који имају сертификацију и друге, прописима, дефинисане услове.

- *Регресирање фактора раста производње*

Овај вид субвенција у пољопривреди путем регреса репро материјала (ђубриво, нафта, сјеменски и садни материјал у биљној производњи и расплодни материјал у сточарству) ће се примјењивати у периоду од три године, а након тога треба прећи у цијелости на нови модел подршке пољопривреди путем директних плаћања по хектару и по грлу, чиме се замјењује претходни модел субвенционирања.

- Квалитетно сјеме пшенице, кукуруза и соје, за регистрована комерцијална газдинства,
- Сјеме крмног биља (легуминозе, траве и смјеше трава), за регистрована комерцијална газдинства,
- Безвирусне калемове одређених сорти винове лозе, за регистрована комерцијална газдинства,
- Саднице јабуке, крушке, шљиве, брескве, малине, вишње, одабраних сертификованих сорти за регистрована комерцијална газдинства која занављају засаде,
- Вјештачка ђубрива за регистрована комерцијална газдинства,
- Приплодни материјал у сточарству (јунице, назимице, овце, родитељско јато живине) за регистрована комерцијална газдинства.
- Дизел гориво – Д – 2 за регистрована комерцијална газдинства,

- *Подршка пољопривредним произвођачима увођењем модела директних плаћања по хектару и по грлу*

У периоду у којем ће егзистирати модел подршке изражен кроз премије, регресе и друге видове субвенција (то је период од три године), треба одмах почети са примјеном модела директних плаћања, по хектару и по грлу, на, само један дио производње са циљем да се снажније подржи раст њеног обима.

Подршка производњи кроз директна плаћања по хектару, односно по грлу, биће усмјерена за регистрована комерцијална газдинства и то за:

У биљној производњи по хектару:

- Меркантилна соја,
- Сунцокрет, шећерна репа и уљана репица, у зависности од оспособљености и рада прерађивачких капацитета,
- Љековито, ароматично и медоносно биље,
- Органска и еколошка производња.

Овдје је ријеч о изразито дефицитарној производњи која је у самом зачетку и снажнија подршка имала би утицаја на смањење увоза, промјену структуре производње и увођење у производњу доходовнијих култура.

У сточарској производњи по грлу:

- Товна јунад
- Товне свиње
- Товна јагњад
- Тов бројлера

Премије по грлу треба да се исплаћују по грлу за животиње у тову уз услов минимум и максимум грла расположив за подстицаје. Такође, треба прописати тежину грла која улазе у систем подстицаја.

Подршка производњи већег обима меса има вишеструки значај. Прије свега, већим процентом се подмирује домаћа тражња, смањује се увоз меса за шта се издвајају значајна средства, повећава интензивност пољопривреде, знатно поправља однос између биљне и сточарске производње и њиховом учешћу у формирању друштвеног производа којег формира пољопривреда као цјелина и др.

Након реализације прве фазе која траје три године, модел подршке производњи и дохотку (текуће субвенције), прелази се на другу фазу гдје ће подршка државе сектору пољопривреде бити усмјеравана, доминантно кроз директна плаћања (по хектару, по грлу), и рурални развој.

- *Подршка тржишту роба (примарним произвођачима) усмјерена ка домаћој прерађивачкој индустрији намијењена за финализацију и извоз*

Овај вид подршке односи се на пољопривредне сировине (воће, поврће, месо, љековито биље, по килограму за предате количине) намијењене преради и производњи финалних производа који се усмјеравају на домаће и вањско тржиште. Држава би својом подршком тржишту роба у великој мјери подстакла примарне произвођаче и финалне прерађиваче да се чвршће међусобно пословно повезују. Оријентација на производњи за извоз у значајној мјери би повећавало конкурентност домаћих пољопривредних субјеката што је од велике важности за бржи развој аграрног сектора у процесу придруживања европским интеграцијама.

- *Финансирање мјера за унапређење пољопривреде*

Средства за финансирање мјера и акција чији је циљ унапријеђење пољопривреде, усмјераваће се према Плану и програму Министарства пољопривреде, који произилази из Дугорочног програма развоја, а утврђује се у текућој за наредну годину. Подршка мјерама и акцијама на унапређењу пољопривреде односи се на:

- Учешће у финансирању мјера здравствене заштите и ВО животиња.

- Учешће у финансирању стручних пољопривредних служби.
- Учешће у финансирању програма и студија из области аграрне привреде, од ширег значаја за Р. Српску.
- Учешће у финансирању стручних и научних пројеката пољопривредних факултета, института и завода и ветеринарског института, подршка издавању књига, научних и стручних радова, који су од значаја за развој пољопривреде и села.
- Учешће у финансирању рада специјализованих лабораторија за испитивање квалитета производа и за друге потребе од значаја за аграрни развој.
- Финансирање савјета, комисија, стручних тимова и др., које образује Министарство пољопривреде, ради њиховог ангажовања на питањима која су значајна за развој пољопривреде.

2. Подршка дугорочним улагањима

Тежиште подршке сектору пољопривреде треба бити на инвестиционо-развојним програмима. Иако није могуће у овом раду тачно дефинисати тај однос, али требало би настојати да се оствари веће процентуално учешће у корист инвестиција у односу на текуће субвенције. Наиме, у првој фази реализације Стратегије обим средстава усмјерен као подршка инвестиционим програмима требао би износити 40%, а у другој фази 50% од укупног обима државне подршке. Већим дијелом средства из „Аграрног буџета,“ треба усмјеравати у оне програме који ће значајније допринијети повећању посједа, техничко-технолошком опремању, измјени структуре производње, финализацији сировина, производњи за извоз и супституцију увоза, те оним програмима који могу дати „препознатљиве,“ производе везано за погодност и традицију подручја и познату потрошачку клијентелу. Средства подршке за инвестиције су бесповратна, а износиће до 30% од предрачунске вриједности основних средстава, уз услов да у конструкцији финансирања програма учествује локална самоуправа до 10% од предрачунске вриједности за програме који се реализују на подручју те општине.

Пласман средстава би се вршио преко, номиноване, пословне банке која је спремна да средствима из свог потенцијала прати инвестициони програм. Пословна банка би обављала оцјену бизнис плана, вршила усмјеравање и наплату пласираних средстава, и заједно са Министарством пољопривреде обављала намјенску контролу утрошка средстава и остварених ефеката. При усмјеравању средстава треба водити рачуна и о регионалној заступљености инвестиционих програма.

Приоритет улагања у инвестиционе програме било би за сљедеће намјене:

- Улагања у уређење и куповину земљишта (*повећање посједа и обима производње*).
- Набавка пољопривредне механизације и опреме (*повећање продуктивности и већи квалитет технолошког процеса*).
- Улагања у сточарство, основно стадо, грађевински објекти, опрема и др. (*повећање интензивности и промјена структуре*).
- Улагања у лабораторије за испитивање квалитета готових производа, репрo-материјала и др. (*успостављање стандарда о квалитету*).

- Улагања у изградњу и опремање иригационих система (*повећање обима, квалитета, интензивности*).
- Подизање вишегодишњих засада воћака; јабука, крушка, шљива, вишња, малина, бресква, винова лоза (*побољшање структуре и повећање дохотка*).
- Изградња пластеника и стакленика (*повећање интензивности и дохотка*).
- Подизање капацитета за дораду и прераду пољопривредних производа (*измјена структуре, повећање финализације, дохотка и извоза*).

3. Подршка руралном развоју и некомерцијалним газдинствима

- *Подршка руралном развоју*

Рурална политика бави се остваривањем циљева за рурална подручја која обухвата широк дијапазон различитих социо-економских активности. Руралном економијом у Р. Српској доминира пољопривредна активност, која у правилу зависи од пољопривреде, сем одређених области која теже да се трансформишу у субурбана подручја. Међутим, рурална економија никада није само пољопривреда. Она уствари представља мрежу економских активности које покривају села, насељена мјеста, а могу да укључе и градове. Рурална економија је толико различита као и национална економија која обезбијеђује: путеве, образовање, комуникације, здравље, животну средину; продавнице малопродаје, банке, електро и водоинсталатерске услуге; професионалне услуге - адвокати и рачуновође; производни капацитети и друго. Према томе, проблеми руралне економије су другачији од проблема пољопривреде, као што су и рјешења различита. Веза између области наведене двије политике је у томе да постизање циљева у једној области у великој мјери зависи од успјеха у другој области.

Сеоска подручја су најзаступљенији простори у Р. Српској. Њихова преодминантност у укупној територији чини Републику претежно руралним простором. Степен развоја појединих регија у Р. Српској проузроковао је и разлике у степену развијености сеоских територија у оквиру тих регија. Рурална политика би требала да помогне да се средства намијењена подршци развоју села усмјере у перспективне економске активности и друге садржаје од којих зависи квалитет живота рауралних заједница и то кроз подршку локалној иницијативи.

Досадашња искуства показују да ефективне политике интегралног руралног развоја укључују елементе „од врха према доле,, и од доле према врху. Посебна је улога МПШV да у сарадњи са другим министарствима утврди општи оквир интегралног руралног развоја и да обезбиједи да је ИРР у складу са заштитом околине (од врха према доле). Међутим, нужно је да локалне утврде планове руралног развоја, идентификују сопствене приоритете за развој, којим би се укључили у ИРР (од доле према врху).

Ради тога подршку развоју руралних заједница треба усмјерити у сљедеће намјене:

- Изградњу, поправку и уређење сеоске инфраструктуре (путеви, водоводна, канализациона, електрична и ПТТ мрежа).

- Изградњу, адаптацију и уређење сеоских домова и здравствених и ветеринарских амбуланти.
- Изградњу и опремање ресурсних центара за развој села те подршка едукацији и доквалификацији руралног становништва (подизање капацитета за рад).
- Подршка развоју допунских активности на пољопривредним газдинствима (диверзификација дјелатности).
- Подршка развоју и промоцији локалних производа и вриједности и развоју ланаца снабдијевања у пољопривреди.
- Подршка развоју пословних активности унутар задруга и удружења.
- Улагања у друге садржаје потребне за рурално подручје.

Око 20% средстава намијењених подршци сектору пољопривреде, требало резервисати за подршку руралном развоју.

Пошто је овај вид подршке, релативно новина у РС и БиХ, а при томе и велики број могућих модалитета, прецизније дефинисање мјера путем којих би се реализовала подршка руралном развоју захтијева темељите аналитичке припреме. Битно је да додјела ових средстава буде транспарентна, тј. са унапријед познатим и дефинисаним правилима, а да не зависи од воље и одлуке појединца.

Ако је ријеч о подршци изградњи сеоске инфраструктуре, расписује се оглас у складу са средствима расположивим за ту годину. На основу познатих критеријума за додјелу извршило би се оцјењивање и рангирање свих поднесених захтијева и на основу тога утврдио приједлог за финансирање.

Подршка некомерцијалним газдинствима

Ријеч је о значајној групацији пољопривредних некомерцијалних газдинстава који, из више разлога, немају могућности да обезбиједи доходак за преживљавање. То су, прије свега старачка домаћинства са девастираним посједима, материјално пропала, без снаге, идеја, и без било које врсте помоћи. Уз све то ова газдинства немају никакву шансу да у садашњим приликама добију минималну здравствену помоћ, јер немају средстава за мјесечну овјеру здравствених књижица. Међутим, ово питање захтијева интервенцију највиших инстанци државне власти у РС, односно БиХ као цјелини.

Овај модел подршке дохотку некомерцијалних газдинстава има циљ да осигура примјеренији животни стандард за чланове њихових породица. Пољопривредна, некомерцијална газдинства по моделу подршке дохотку, примали би годишње утврђени, фиксни износ доходовне подршке.

Међутим, имајући у виду тешку материјалну ситуацију у РС, тешко је очекивати да би се овај модел подршке могао у скорије вријеме примијенити. Треба учинити све да овај модел што прије заживи, јер не треба губити из вида социјално стање значајног броја пољопривредних домаћинстава.

Да би субвенције које држава усмјерава у развој и подстицање пољопривредне производње давале максималан ефекат, поред наведеног, нужно је:

Извршити инвентаризацију и разграничење територије (земљишта) не само на бази надморске висине, већ знатно већег броја параметара, утврдити рејонизацију и предложити диференциране мјере економске политике у зависности од услова у којима се одвија пољопривредна производња (сурови услови у планинаким и другим подручјима).

На нивоу РС треба промовисати развојне програме који су од виталног значаја за развој агроиндустрије и представљају национални, развојни интерес, што РС мора подржати својим средствима и конкретним активностима. Програми који су детаљније елаборирани у Студији, а које треба подржати у наредних десет година у РС су:

Први приоритет ће имати програми чијом реализацијом се значајније смањује увоз и повећава извоз пољопривредних производа.

- Изградња 500 фарми млијека са више од 20 грла, са свим критеријумима функционалних фарми
- Подизање воћњака на 8.000 ха, крушка, јабука, шљива, малина, јагода на принципима најсавременијих технологија
- Програм производње сјеменског и садног материјала
- Програм ширења интегралне и органске производње
- Производња и финализација љековитог, ароматичног и медоносног биља, поступком дестилације и екстракције, прије свега
- Изградња, малих иригационих система на 50.000 ха
- Подршка изградњи савремених капацитета за финализацију пољопривредних сировина на високом технолошком нивоу
- Програм развоја рибарства
- Програм изградње пластеника и стакленика за производњу поврћа
- Програм пчеларства и пчелињих производа
- Програм набавке механизације и опреме за пољопривреду
- Програм унапређења производње сточне хране
- Програм производње органских ђубрива и супстрата.

Предвиђени систем субвенција и подстицаја треба консеквентно проводити што ће омогућити остваривање постављених циљева, који се односе, прије свега на раст обима и квалитета производа, измјену производне структуре, успјешније тржишно позиционирање на домаћем и вањском тржишту, што све заједно представља прву фазу подршке развоју агроиндустријске производње. Међутим, друга фаза подразумијева постепено смањење и напуштање прве фазе и прелазак на подршку комерцијалним газдинствима, искључиво кроз инвестиције, и друго подршку развоју села кроз прихватљиве модалитете интегралног руралног развоја (рурална подручја чине 2/3 Р. Српске), заштиту околине, те прелазак на директна плаћања.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

1. Уставни основ за израду Стратегије развоја пољопривреде Републике Српске садржан је у Амандману XXXII, став 1 тачка 8, на Устав РС (Службени гласник број 28/94), према којем РС уређује и обезбјеђује основне циљеве и правце развоја пољопривреде и села.
2. Р. Српска (БиХ) налази се у позицији када мора донијети Стратегију аграрног развоја и дефинисати модел подршке аграрном сектору за период којег називамо – предприступни за улазак у ЕУ, али генерално, тако постављен да респектује интенције САП -а, а у исто вријеме да уважава реалност развоја властитог сектора пољопривреде који је по обиму, структури, конкурентности и примјени стандарда на ниском степену. У том смислу и обим и структура подршке сектору пољопривреде требао би бити примјерен.
3. Стратегија је конципирана као скуп базичних принципа и представља документ који утврђује циљеве и пројекцију дугорочног развоја пољопривреде Р. Српске, без улажења у оперативне технолошко-техничке аспекте и планирање онога што морају сами произвођачи. Наиме, ријеч је о утврђивању политика које треба да произведу мјере којима се ствара једнак амбијент за све субјекте привређивања у тржишним условима, чиме се подстиче развој аграра, а на другој страни, предузимају мјере социјалног карактера за групацију, некомерцијалних и старачких газдинстава.
4. Битна одредница за утврђивење дугорочне концепције развоја аграрног сектора Р. Српске била је у анализи биланса производње, биланса потрошње, оствареној продукцији по јединици, коришћењу капацитета и друго. Из тог биланса може се закључити да у односу на потребе становништва постоји дефицит свих важнијих производа. Од укупних потреба становништва, РС својом производњом подмирује потребе у пшеници са 43%, кукурузу 59%, соји 2,9%, говеђем месу 23,9%, свињском месу 32,6%, живинском месу 42,6%, млијеку 31,2%, док је биланс у Федерацији неповољнији, прије свега, ради скромнијих ресурса. Покривеност увоза извозом пољопривредно-прехранбених производа, износила је 8,39% у БиХ, а у РС 10,5%. Овако високи дефицити основних производа резултат је ниског обима производње, у цјелини гледано, ниских приноса и ниског прираста, ниског нивоа технологије производње, ниског степена коришћења обрадивог земљишта, генетског потенцијала биљака и животиња и друго.
5. При оваквом коришћењу ресурса, прије свега земљишта и са овом производном структуром, ниском продукцијом по хектару и грлу у биљној и сточарској производњи, ниској употреби фактора производње, неуређеним тржишним механизмима, неадекватном подршком сектору пољопривреде, тешко је замислити да ће пољопривредни произвођачи у неком скоријем времену подићи продуктивност и квалитет, конкурентан произвођачима развијенијих земаља, ако се не направи одлучнији заокрет у подршци аграрном сектору.

6. Стратегија се заснива на уважавању сљедећих циљева: повећање обима и прилагођавање структуре агроиндустријске производње; обезбјеђују прехранбене сигурност; оптимално коришћење аграрних ресурса; повећање продуктивности и конкурентности; уравнотежен интегрални рурални и регионални развој; заустављање депопулације и економско социјална ревитализација сеоских, посебно брдско-планинских подручја; стабилно тржиште пољопривредно–прехранбених производа; повећање извоза и остваривање вишег нивоа покривености у спољнотрговинској размјени пољопривредно-прехранбених производа; институционално, материјално, кадровско, техничко-технолошко оспособљавање пољопривреде за укључивање РС и БиХ у регионалне, Европске и свјетске интеграционе процесе, прије свега у ЕУ.
7. У првој фази реализације Стратегије развоја пољопривреде Р. Српске, даје се тежиште измјени производне структуре, повећању обима производње, јачању конкурентности, производним и доходовним циљевима са тежиштем да они постану стабилни, док у другој фази циљ је њена улога у руралном развоју, конкурентности производње, квалитету и одржавању и заштити околине. У ствари, концепт аграрне политике у РС и БиХ треба да представља комбинацију екосоцијалног и тржишног концепта развоја пољопривреде. То налаже да Р. Српска мора офанзивније потстицати свој аграрни развој, као и БиХ у цјелини, како би имала бољу позицију у преговарању за улазак у Европске интеграције.
8. Да би пољопривреда БиХ, односно РС била спремна за европске интеграције, нужно је у предприступном периоду значајније подстицати: обим производње, квалитет производа и конкурентност произвођача; побољшање производне структуре; боље коришћење и заштићена расположивих ресурса; повећање степена финализације; повећање извоза пољопривредно-прехранбених производа; институционално уређење сектора пољопривреде и др.
9. Подршку аграрном сектору држава усмјерава кроз „Аграрни буџет,, који са становишта улоге треба дјеловати у дужем временском периоду као значајан фактор стабилности у провођењу аграрне политике. Обим средстава ће износити: у првој фази 6%, која почиње са реализацијом Стратегије и траје три године, а у другој фази 8%, од домаћих прихода буџета Р. Српске, која траје од завршетка прве фазе па до краја реализације Стратегије. Материјалну подршку државе пољопривреди треба усмјеравати у три могућа модела и то: Први је, подршка пољопривреди кроз текуће субвенције и подстицаје (текући развој), други је подршка инвестицијама кроз развојне програме (дугорочни развој) и трећи, подршка руралном развоју и некомерцијалним газдинствима. У прве три године реализације Стратегије однос усмјерених средстава требао би износити у омјеру 40:40:20, а након трогодишњег периода омјер би требао бити 30:50:20 процената. Дакле, у оба периода нагласак је на развој са 60, односно 70% обима подршке, посматрано кроз мултифункционални развој пољопривреде.

10. Све мјере и активности дефинисане у овој Стратегији иду у правцу; градње тржишне економије; улагања у модернизацију пољопривреде Р. Српске, припрема и спремности за улазак у интеграције ЕУ.

Предлаже се Влади РС да усвоји сљедеће:

Закључке

1. Усваја се Стратегија развоја пољопривреде до 2015. године , као скуп базичних принципа и развојних циљева агроиндустријског развоја Републике Српске.

2. Задужује се Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде РС да у сарадњи са другим надлежним министарствима, органима и организацијама, Привредном комором и њеним удружењима, предузећима из области пољопривреде, прехранбене индустрије, робног промета, стручним и научним институцијама, задругама, ЗС и другим произвођачима, удружењима и асоцијацијама произвођача и осталим учесницима :

- разради и донесе Акциони план за реализацију Стратегије,*
- дефинише годишње планове са роковима и носиоцима,*
- иницира израду конкретних развојних програма дефинисаних у Стратегији, без чега није могуће реализовати утврђене циљеве,*
- прати реализацију Акционог плана преко остваривања годишњих планова, анализирајући динамику текућег и дугорочног развоја,*
- извјештава Владу и Скупштину о предузетим мјерама, оствареним резултатима и намјенској контроли утрошених средстава.*

3. Препоручује се свим носиоцима аграрне производње у РС (предузећима, задругама, ЗС РС, комерцијалним и другим газдинствима, ПК и њеним удружењима, удружењима произвођача, пољопривредним Заводима, Институтима, Факултетима и другим), да предузму мјере из своје надлежности и осигурају реализацију постављених циљева у Стратегији и на тај начин допринесу, бржем, општем привредном развоју Републике Српске и БиХ.

НАПОМЕНА: Стратегија развоја пољопривреде Републике Српске до 2015. године, усвојена је на сједници Народне Скупштине Републике Српске одржаној 18.07.2006.године.